

NNCL379-32Cv2.0

Veszelkáné Gémes Eszter

Történetek Rúza Sándorról

RTV-Minerva Budapest, 1981

A táblaborítót Tóth Molnár Ferenc művének felhasználásával Schubert Péter tervezte

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
A kiadásért felel: Dalos Vilmos igazgató
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (808724/90)
Nyomta a Ságvári Nyomda
Felelős vezető: Gajda László igazgató
K-4616
Budapest, 1981
Felelős szerkesztő: Dr. Major Klára
Műszaki vezető: Büchler Alfréd
Műszaki szerkesztő: Kempfner Zsófia
Megjelent 11,6 (A/5) ív terjedelemben,
20 700 példányban, Baskerville betűből

Szerkesztette és az utószót írta

Küllős Imola

(C) Veszekáné Gémes Eszter, 1981
ISBN 963 223 202 X

Előszó

Apáról fiúra szálló szájhagyományokból, idejüket kitöltött raboktól hallám, és pontos visszaemlékezéssel akarom feljegyzéseimet az utókor számára átszámaztatni..

Negyven esztendei betyárkodás alatt sok minden megtörtént a főleg szegedi-tanyai emberekből összeverődött bandával. A balástyai tanyak lakóiból sok orgazda is kikerült.

Lezajlott, viharos életüknek én csak egy kis töredékét tudtam megmenteni.

Akkor határoztam el, hogy emlékeim összeterelgetem, amikor húsz évvel ezelőtt elolvastam Móricz Rózsa Sándor regényét. Tévedést is észleltem benne, meg hát sok cselekményekben gazdag, ízes, ízetlen tréfát alig érintett.

Én nem csodálom, hogy Móricz is csak hiányosan írhatta meg a betyárok mozgalmas életét. Több író próbálkozott vele, de lakatra volt a Veszelkák szája zárva, szégyellték a betyárrokonságot. Hivatalos helyen is, ha kérdezték: nem a betyárfajta Veszelkák? Letagadták. Köztük kellett annak élni, aki előtt kitárulkoztak. Engem érdekeltek ezek a históriák, bár még akkor rá sem gondoltam, hogy összegyűjtöm őket.

Én 1925-ben kerültem hozzájuk, mint Veszelka András felesége. Valahol írtam le a nevem, tőlem is kérdezték: Nem a betyárfajta Veszelkáék? Mondom: De igen, pontosan az a fajta Veszelkáné vagyok. Otthon elkérkedtem, hogy mit kérdeztek, s én mit feleltem. Nagy kár volt, úgy megszidtak, éppencsak meg nem vertek. Máskor aztán én is letagadtam.

Egyszer betegen bevitték Szegedre Veszelka Jóskát. Volt is hely, fel is vették, de amikor a nevét bemondták, kiküldték vissza. Aztán Majsára vitték el. Mert a Veszelkákból kerültek ki a balástyai betyárok. Legnevezetesebben Veszelka Imre, apja Veszelka István, anyja Földi Rozál. Hat gyermekük volt: Péter, József, Imre, András meg a két leány. A legfiatalabb volt András, ez kérlette testvérjeit, ne menjenek el a betyárokkal, ahogy ő megél a termésből, úgy ők is meglesznek. De Imre 17 láncc földjét eladta egy birkáért meg egy akó borért, amit egy este el is dorbézoltak. András hosszú ideig katona volt, az idő alatt született a feleségének két fia, György és András. Andrásnak volt András fia, ez lett az én férjem. Mikor Imre kiszabadult a börtönből, ezért nem vállalta a testvére, mert még oda szenvedett, a betyárok ott mulatoztak a feleségénél. Imre nem az elején állt a banda közé, hanem az egy másik Imre volt, akit Keszeg Veszelkának hívtak.

Amikor ez az Imre beállt, Rúzsa Sándor őt mindjárt nagyon kitüntette. Aztán a Keszeg Veszelka nem járt velük, de hírhordónak megmaradt. Pétert, Jóskát felakasztották, annak a földrészét vette meg Veszelka Andrásné. Erre mondta, mikor a férje kunérozta* a fattyú gyerek miatt: “Szöröztem én földet is!”

Mivel sok egyforma nevű Veszelka volt, így különböztették meg őket: Pohos, Vasas, Keszeg, Duttyános, Talpas, Batla, Büké, Rotty, Bunkó, Dömötör, Nagyfejű. A duttyános lányát: Julist Munkácsy is lefestette, mikor Pusztaszeren a *Honfoglalás* c. képén dolgozott. Ugyanakkor a húsfőző Selymes Barnát is lefestette, pásztorosan. Ezek a Veszelkák közel laktak egymáshoz, de később a terjedelmes család miatt szétterültek a földjeik a szegedi, dorozsmai határba.

Ki nevezte ki Rúzsát hősnek? A nép nem! Annak elég volt 40 év rettegés. Ha a kutya elugatta magát: Jaj, a betyárok! Ha egy kis pénzt árultak, menekülni kellett vele éjjelre, de elmentek azok nappal is érte. A vásárosok már csak egy bandában mertek menni, de még úgy is kifosztották őket. Minden vásárban ott volt közülük valaki, aki kileste, ki mit ad el. Ha summás pénzt árult valaki, nem tudták, kicsoda, képes volt a betyár hazáig kísérni, mégis elmentek a pénzért. A papokra is nagyon rá voltak szállva. Hogy a szegényt segítették volna? Csak annyit tudok, hogy egy gyengés elméjű szegényember betévedt a barlangjukba, jól tartották, de ráparancsoltak, senkinek el ne merje beszélni, hol a barlang. Nem is szólt az addig egy szót sem, míg a betyárok szabadon voltak, de aztán elmesélte, mi minden volt ott. A nép sejtette, hogy Bernáttal történt valami, mert mindig a száját törölgette, akár volt rá szükség, akár nem. Ismerték Rúzsa Sándor mondását: “Jó mögtűrűje kend a száját!”

Ha valakivel számadása volt, s az bujkált előle, vagy pénze volt, s azt vitte-mentegette, egyszerűen felgyújtotta a házát.

A postakocsit kirabolták, a vasutat felszaggatták, még az ország pénzét is el akarták rabolni. Nem beszélve a gyilkosságokról. Hatósági közegeket lövöldöztek agyon. A bűnüldözőket, ahol lehetett, kegyetlenül irtották. Az ilyen bűnök minden időben büntetendők voltak, ma is azok.

Meg lett nekik az alkalom adva, kegyelmet kaptak, de nem kellett nekik, még 67-ben is fel lett nekik a munkaalkalom ajánlva, de nekik csak a gonosz cselekedetek kellettek. Politikához a betyároknak halvány sejtelmük sem volt. Éltek lopottból, tobzódtak, nagy, erős ökleiket gyilkosságra használták, az

**kunérozni* – bosszantani, leckéztetni

ügyetlenebb, a gyengébb leteperésére. Az ilyen embert semmiképp sem nevezhetjük hősnek, csak rablógyilkosnak. Csak annyi kiváltságot ismerhetünk

el róla, hogy kegyetlenséggel úgy megfékezte a várost is, meg a tanyát is, ha Ráday bele nem avatkozik, leéli az életét, mint betyár.

Amikor Rúza Sándor és bandája történeteinek leírásához hozzákezdtem, már egyedül éltem és senki nem kötötte a kezem gúzsba. Mivel nem levéltári adatokból, hiteles okiratokból állítottam össze elbeszélésemet, elnézést kérek, ha a történés sorrendjébe hiba csúszott, írásommal senkit megsérteni, a múltnak emlékével becsületében turkálni nem akarok, ezért nevet, helységet még most is szükségesnek érzek imitt-amott megváltoztatni.

A balástyai betyárság tetteinek megírását húsz éve terveztem.

Balástya, 1968.

E sorok írója: Özv. Veszélka Andrásné, született Gémes Eszter, Balástyán, 1901. október 8-án.

Rúza Sándor születése

Az 1940-es években a sógorom bent volt a szegedi bőrgyógyászati klinikán, bementem meglátogatni, itt találkoztam egy 90 éves, Rúzsa nevű emberrel. Beszédbe elegyedtem vele, ő mondta, hogy Rúzsa Sándor közeli rokona volt. A feleségét *Rúzsa ángyónak* hívták, és két fia volt neki. Ő mesélte el a Sándor születését.

*

– Ugyan, hékám, nézzék ke mán ki, nem löhetne mán mönni! ?
– Asszon, huvá gondósz? Fúj a szél! Nem hallod, hogy veri az ablakot?
– Jaj, jaj, nem bírom tovább! – hallik a sötétes kis házikó sarkából, a szegényes ágynemű közül a keserves nyögés.

– Ugyan mönyjék ke, hékám!
– Nem löhetne röggelig várni vele? Neköd könnyű a jó helyön. Ebbe a pokoli üdőbe mönyjék annyira!?

– Ó, jaj, dehogy löhet évvé várni, nem olyan dolog ez, hogy ezt vissza löhetne parancsóni!

– Nem bánom, emék! De mi lösz veled, ha addig elő tanál állítani!?
– Hát csak iparkodjék ke, engöm mög a Szűzanya maj' mögsegít!
– Mán akárhogy iparkodunk is, három óra kő neki, mire hazavergődünk ; a bába a hatodik határba lakik.

Ezzel fölveszi az ember a szűrét, az álla alatt a hernyógommbal begombolja. Bunkósbotját kézbe veszi, indul. “Uram Jézus, segíts mög!”

A nyitott ajtóból még visszatekint vajúdó feleségére, gyöngyöző arcán búcsúzóul megpihen tekintete.

– Ítéletüdő! Nagyon véllámlik! – szól vissza.

Alig halad el ötven lépésnyire, vakító világosság csap le rá, óriási reccsenés, ami majdnem a földre sújtja. Visszanéz.

– Úristen! A nyila!

Láng csap ki a kis házból.

– Tüzes nyila! Jaj nekünk!

Fölhördül, rohan visszafelé. Szűrét már futás közben gombolja kifelé. Kivágja az ajtót, első tekintete az asszony. Nincs-e valami baja? Él-e? Él! Keservesen vergődik.

– Mié gyütt ké vissza?

– Hát nem tudod? Becsapott a házba a nyila!

– Az Úr haragja! – mondja az asszony nyögve.

– Mivé is óccsam? Tej nincs, csak egy pár liter.

Gyorsan kiszalad, a kútnál a malacfürdető vödrében megmártja a szűrét, magára kapja, kezébe kap egy nyeletlen kaszát, meg egy villát, egykettőre felfut a taroglyán* a tetőre. Vágja felében a nádtetejét, ami sikerül is, villával a földre dobálja a nádat, ott már elég, csak a horogfákat megmenthesse. Emberfeletti erővel dolgozik. Lent aztán villával addig veri a nádat, az eső is segít, hogy megfékezi a tüzet. Újabb baj. A megmaradt fele háztetőt a vihar emelgetni kezdi, de le is veti. Elég lesz neki egy-két viharos lökés. Felkapja a fejszét, fel a tetőre, kidöngeti az egészségesen maradt ház végét.

– Mos' mán nyargalhatsz végig, nem akadályoz semmi! – dűnnyögi az ember a szélnek.

– No, hé! Mos' mán mék!

– Sehuvá se! Mögvan! – Ekkor sírja el magát a kis jövevény.

– Rosszkó gyütté, az anyád mindönit – szól kedves korholással a kicsire. – Gyerök-e vagy lán?

– Még nem tom!

– Melegítsék ke vizet! Hozza ide az ollót, mög az ablakbú azt a kis fehér ruvát, kicsit emejje ide a magzatot!

Úgy tesz az ember, ahogy mondván van! Az asszony elvágja a zsinórt, de előbb elköti.

– No micsoda?

– Gyerök a lelköm!

Az ember a teknőt az ágy elé készíti, egy padra szappant, egy kis fürdető fehér rongyot, az asszony félkönyékre támaszkodva megfürdeti. Törlőruha az ember elnyűtt ingének a javából lett hasítva.

A pelenka meg minden rongy, összeszedve. Bepólyázza a szegényes kis dunyhába, maga mellé teszi, szoptatni akarja, csak úgy fekvén. Mintha egyhónapos lett volna a gyerek, úgy elkapja a mellét. Nézi az anya, simogatja szemével, körülöleli, lelke minden gyönyörűségével. Neki ennél szebb semmi nincs a világon!

– Őszöm az Úristenödet, de szép vagy! Nézze ke mög!

– Mit látsz te még azon!?

– Kibeszéhetetlen, milyen szép!

Odamegy az ember, nézi, sodorint a bajszán.

– Vörös... Olyan, mint a többi gyerök!

– Nem a, hékám! Ez szöbb, mint a másé!

* *taroglya* – egyágú létra

Ekkor beleordít a gyerek, lábával kirúgja az ócska pólyát.

– Láti, milyen erős! – szól az asszony diadallal.

- Azé nyaggatott mög ennyire, hogy erős!
- A' mán e van felejtve!
- Mi lögyön a neve, hékám?
- Lögyön Sándor!
- Lögyön! – szól az asszony.

*

– De asszon! Ez a gyerök mán tízéves, oszt semmi hasznát se vögyük. Máj' odaadjuk kovácsinasnak, a' nekivaló.

– Mán möglátszik a karján az izom, úgy szaladgál benne, mint egy kismalac.

Oda is adták Sándort inasnak, de nem túrte az inasfokonkat. Mikor aztán megsokallta, egy vasrúddal visszavágott a gazdájának és otthagya a kovácsságot. Hazaállított, persze otthon mindig korholták. Sok hasznát nem vették, a pusztát, a csikósokat bújta, birkózott, akármilyen erős embert földhöz vágott. Már nagyon haza sem járt.

– Ez a kölök nagyon haza se gyün – mondja az apja.

Menti az anyja:

– Hát, hékám, a gyerök viharos természetű! Tudja ke, hogy a vihar hozta nekünk! Azt nem vösi észre, milyen szótlan, ha itthon van is? Nem beszél, csak ül, oszt bámul.

Telt-múlt az idő, azt mondja Sándornak az apja:

– Fiam! Katonaköteles vagy! Jelöntközhetnél!

– Csak nem öttem bolondgombát, hogy evigyenek valamőre, messzire! Dehogy mék! Nem neköm való időtötés a'!

Aztán azért csak keresték a katonaköteles fiatalokat. Keresztlevelük után tartották számon őket. Ettől kezdve nem is járt haza. Ugyanis az apját is felakasztották 12 rendbeli lopásért. Az erdő volt a háza, csikósok, pásztorok a társasága. Télire meg meghúzódott valahol. A betyárok szépen szaporodtak. Bandába verődve, kisebb-nagyobb lopásokból éltek. Orgazdájuk az volt, akiket ők akartak. Ha egyszer kimondták: “Jó megtűrűjje a száját!”, vagy a nőszemélyeknek: “Kossuth-kurva, a szád álljon ám!”, “Se ne tudj, se ne láss! Ne is mutogass, hogy erre-arra möntek!” – annak úgy kellett lenni!

Veszélka András bánata

Szegeden felül, 20 kilométer távolságban, egy napsugaras végű ház * bámul a messzeségbe. Lenézi a körülötte elszórt apróbb, putrisabb gunyhókat. 1840 körül még kevés ház volt ilyen a pusztaságon. Lehetett az 25 méter hosszú, ahhoz való melléképületekkel; 106 lánccsillapított** föld tartozott hozzá.

Ebben a házban hangos mulatozás folyik. A szemlélő nem tudná megállapítani, miért van e szokatlan időben mulatozás. Lakodalom? Disznótör? Keresztelő? Egyik sem!

Betyárok mulatnak!

Könnyen megérthetnénk mindent, ha a házigazda saját magával folytatott beszédét meghallgatnánk:

– Hász ez is mén! Ma az ötödik. Pétör, Jóska orgazda, ha kő, a bandává is mén. A két sógor, Kata néném mög a Rúzsi néném ura, dettó. Hun kémők, hun orgazdák, hun vásári vizslák! Imrérőló bíztam, oszt ehun van e! Belevesznek a tilosba! Olyanok, mint a megáradt folyó, nem bír mögmaranni a medribé. Egyik a másikat sodri magáva.

Bemegy. Nem ül a mulatók közé. Az ajtó háta mögött van egy karosszék tulipán festéssel, azon foglal helyet. Két könyökét a térdén nyugtatja, úgy hajtja a fejét a tenyerébe. Pihentetni kell, mert a bánattól majd szétpattan. Az asztalnál ülők hívogatják oda.

– Gyere ide, András! Koccints velünk te is! Örvendőzz te is.

– Van is minék! – felel András. Még a fejét is elfordítja.

– No, gyere! A te nótád következik. – Rá is kezdik:

Káka tüvin köt a ruca,
Jó földbe teröm a búza;
Azt a földet fő nem lelöm,
Ahun a szép kislány teröm,
De soha.

**napsugaras végű ház* – a napsugár vagy “istenszem” motívum az igen erős Szentháromság-kultusz maradványa. Kezdetben védő, bajelhárító céllal, később már csak díszítésként került a szegedi, Szeged környéki házak oromfalára. A napsugaras ház olyan jellegzetessége a vidéknek, mint az “ö-ző” nyelvjárás

***f ellépett föld* – felmért föld

Ha tudtad, hogy nem szeretted,
Hálódba mé kerítettéd?
Mé nem hagyta békén engöm?
Más is evött vóna engöm,

Ha te nem!

András a kedvenc nótájának hallatára a dupla keserűségét szeretné a szívéből kiönteni. Hajnal felé, amit soha meg nem tett, megszólal:

– Mikó lösz mán vége a cécótoknak, Imre?

– Mingyá indúnak – felel Imre.

– Üdőbe is van – vág vissza András.

Nem tetszett a figyelmeztetés a betyároknak. Kiürítették a fakupákat, a kancsukákat nyakukba kapták, a hatlövetű forgópisztolyokat az övükbe dugták. Eddig tart a cihelődés. Elővezetnek az istállóból tíz lovat. Csak úgy ágaskodtak, ki voltak pihelve, azokkal nem szántottak, sem nem igáztatták őket. A zab meg kijárt nekik.

Egymás után ugráltak fel a lovakra, de addig egy sem indult el, míg a vezér fel nem ugrott az ő lovára, amit Imre vezetett neki elő. Kalapot emeltek, elvágtáztak. Mit vágtáztak? Repültek! A fehér gyolcs lobogott utánuk, amit csak az ezüstgombos bársonymellény tartott össze. Övbe húzott zsebkendő, sarkantyús csizma, pörge szélű bársony- vagy szőrkalap, annak díszje nemzeti szalag, ahhoz tűzve árvalányhaj, búzakaralász vagy madártoll.

András meg Imre haladt vissza a tanya felé. Mind a ketten utána néztek a távozóknak. Egyik remegve az örömtől, másik is remegve a szomorúságtól. Imre még a kalapját is lengette utánuk.

– Ugyan minek örülsz annyira?

– Maj' odabe mögmondom.

Bent ülnek egymással szemben, Imre kezdi a beszédet.

– Testvér! Üdőbe van, hogy szót értsünk! Mi tőréstagadás, mögbeszédem Sándorékkal, hogy szombaton mék is velük.

– Mi a ménkű! De hirtelen möggondótd!

– Dehogyan hirtelen, mióta Sándort üsmeröm, én csak veled szeretnék lönni jóba, rosszba. Ne haragudj érte, jobb ándungom* van hozzá, mint a testvérjeimhő. Azt akarom mondani, hogy a tizenhét köblös földem odaadom egy jó birkáé, mög egy akó boré. Szombaton gyünnek Sándorék, oszt mögisszuk az áldomást. Ehhő tartsd magad!

– Azt bizon nem igyuk! – felel András.

**ándung* – kedv, hangulat

– Mié ne innánk? Annyira fukar vagy, hogy azt az egy bürgét mög azt az akó bort is sajnáld? Úgy is többet ér az a tizenhét köblös föld.

– Neköm nem ér még annyit se! Az érne valamit, ha velünk maranná, dőgoznánk együtt. Mindön évbe törnénk fő egy darab földet. Látod, csak úgy

harmatozi az áldást, ahun ma főtörtük. Benned bíztam, oszt éhun van ë!? Mindnyájatokba csalódtam.

– Ha kő a földem, jó! Ha nem kő, úgylis jó! Mindönféleképpen emék!

– Imre! A könyörgés nem kinyerem, de neköd most könyörgök, ne mönny e! Dógozzunk együtt. Ha múnk mög nem halunk éhön, te se! Hallgass rám!

– Ha könyörögsz, ha ríjsz, neköm egyre mén. Nincs olyan hatalom, ami visszatartana. Hallod, milyen jó viccöket beszélnek.

– Én szégyöllöm, hogy mindön testvéröm, sógorom, még a szögedi Kümise sógorom is a betyár kompányiáhó tartozik.

– Nincs benne szégyön, se bűn, nem is olyan csúfos élet a', csak a gazdagtú vösznek el, annak mög ad az Isten.

– Hogy lögyön mögen mit evönni tülle! – felel András.

– Agyon se ütnek senkit.

– Azt neköd nem mutogatik! – felel András.

Még egyet próbált András.

– Hát Örszéve mi lösz?

– Örszéve? Örszéve? – tünődik Imre. – Hát az a fehércseléd nagyon a szívevhő van nyőve, de nem is engedöm oda senkinek. Ha pejig észrevöszöm, hogy szégyölli a betyárságom, akkó otthagynom, de ott ám! Ha pejig mögmarad szeretőmnek, holta napjáig lössz rúla gondoskodva. De ha valakive összeszúri a levét, ne adja az Isten, hogy mögtudjam, mer mind a kettő kampec, oszt pont rá.

Ezek a szavak úgy voltak elmondva, mintha testamentumba íródtak volna.

András ilyen határozott beszédre nem felelt. Tudta, hogy hiába. Elment dolgozni. Imre lefeküdt, és édesdeden álmodozott a betyárságról.

Veszélka Imre búcsúzása

Elérkezett a várva-várt szombat. A levegő egész nap meleg volt, de estefelére csak lehült. Régen szombat délig dolgozott a tanyai nép. A férfiak dolga udvarsöprés, takarmányösszetakarítás volt. Az asszonyoknak is takarítás, de főleg a kalácssütés volt a hivatásuk. Mikor kisült, odavitték a fal tövében húzódo sárpadkán üldögélő családnak. Ez minden tanyában így volt.

Egyszer csak nyugat felől porfelhő kerekedik. András feláll, kezét a szeme elé teszi, nap ellen árnyéknak. Néz. Elkomorodik. Leül.

– Mi a? – kérdi Imre.

– Nézd mög! Gyűnnek Sándorék.

– Az a, bátya! – mondja Imre.

Ujjongva elindul feléjük kaput nyitni. Csupa fölösleg fáradozás volt, mert azon ugyan nem jött be egy sem, mind a kerítésen repült át.

– Adj Isten jó estét! – köszönnék.

– Fogadj Isten! – viszonozzák a tanyabeliek. Leszállnak a lovakról, bevezetik az istállóba őket, megkötözik, csak azután kerül sor a kezelésre. Itt válik el, ki a legény! Ez mindig is paraszti virtus volt. Ha valaki kézfogáskor felszisszent, vagy az ujjai összeragadtak, vagy a fájdalomtól csapkodta, az lenézett lett a hasonszőrű fiatalok közt. Erre nagyon kellett ügyelni, szorításra álljon a baráti kéz. Mikor Rúza először találkozott Veszelkával, egyforma erővel szorítottak kezét egymással. Ott dőlt el Imre sorsa. Abban a kézfogásban néma fogadalom volt. Attól kezdve Rúza mindig kerítette Veszelkát. Veszelkának meg esze, kedve a betyáreleten volt. Jó komák is voltak mindvégig, csak egyszer, egy nő miatt csúszott közéjük nézeteltérés.

– Imre, gyere ide – szól András.

– Mit paran'...?

– Vögyétök ki az akolbú a legjobb ürüt, hámozzátok mög, főzze mög Matyi paprikásnak. A kadarkás hordót üssétök csapra! Bográcsot, szolgafát a földházba tanátok, sőt, paprikát a pitvarba. Mulassatok, igyatok, ögyetök! Jut is, marad is. Tötsétök kedvetöket! Hónap maj dógozunk, ugye, Imre?

– Rá se álmodj arra, öcsém! Én itthon nem maradok, ha az egész világ az enyim lőhet!

– Néköm mán mindegy, ha nem kő a jó tanács!

– Gyere, András, segíts te is!

– Vattok ölegen.

Már ballag is András, ki a semlyékesre*, ahol a marhák legelésznek. Bosszúsán mondja:

– Hogy nem szeretik a földet? Köll a kóborélet? Akár a cigányok! Nem köll az otthon, a nyugalom, a biztonság! Itt a szép darab föld, gazda nélkü. Itt ez a hat darab fehér ökör, minden évbe törnék fő egy darab földet. Kő a jó? Nem. Kő a rossz? Kő! Kő! Ezök is úgy vannak.

Hagyjuk Andrást, hadd viaskodjék magában, nézzük meg, mit csinálnak a tanyában. Imre már kiengedte a birka vérét, felakasztotta a góré oldalára, bámulatos ügyességgel megnyúzta. Dinóczki készítette a szolgafát, ő főzte a paprikást is; olyan paprikást senki sem főzött, mint Dinóczki. Ha dicsérték, így válaszolt: “Mögadom a módját!”

Mi a módja a jó birkapaprikásnak?

A bográcsban addig forgatták az összedarabolt húst, míg a vad levét elforrta és sülni kezdett. Ha kívánta a faggyút (hogy sovány volt), akkor a kisütött faggyúból tettek alá. Rá sok vöröshagymát, sót, kevés köménymagot, ezzel megforgatták, pörkölték. Utána sok törött paprikát, egy pohár bort, vagy tíz darab cseresznyepaprikát. Rá a vizet, de csak annyit, ami főzés közben el is párolog, hogy mire evésre kerül a sor, fenéig piros legyen a leve. Ez a népek nyelvén: betyárpaprikás.

Sándor azt mondja Piszének:

– Muzsikusok után nézz!

Imrének:

– Möghíjod Julist?

– Julist nem eresztik ám magát!

– Akkó, híjjad azt is, tüsztölet adassék az anyának.

– Emmán a vőfély gondja – feleli Imre – Te, Sándor! Tán te szeretnéd ezt a Julist?

– Hogy kérdezhetsz ilyent? Csak nem vakarok rá egy fehércselédre.

– Vissza szó, vödd úgy, mintha nem kérdöztem vóna.

– Örszét is möghíjjad ám! – mondja Sándor.

– Ammög az én sorom! – így Imre.

Elindul Imre Julisékhöz, ahogy halad befelé, nem lát senkit. Hanem a három nagy kutya őt nagyon jól látja, rárohannak, ugyan vallatják ám. Már a botja is eltört a kutyákon. Csak annyi ideje volt, hogy az eperfára fel tudott ugrani. Tanyán még az is gazdagnak számított, akinek jó hangos, ham-hamos hangú házörző kutyái voltak. Ugattak a kutyák dühösen, mire Mihály gazda kiballagott. Az bizony jól kikacagta magát a fára szorult emberen.

– Hej! Hej, öcsém! Torkodba ver-e a szíved? Kötélre, Vitéz, Bambus,

* *semlyékes* – zsembékos, vizes legelő

Hajnal! – irányítja őket. Azok szépen elsompolyogtak az óljukba. Imre leugrott, tiszta volt a levegő. Bemennek a gangra.

– Ül le, öcsém, oda a padra!

Imre leült, a gazda meg befordult a pitvarba. Kijön, úgy két literes kobaktök-lopó feje van a melléhez dülve. Mutatóujjával van a lopótök alsó szára befogva. Felveszi az asztalról a cserépkancsót, tele ereszti.

– Igyál, öcsém! Jó rád ijesztettek ezek a bestyiák!

Imre meghúzza, de harmadát sem bírja kiinni.

– Nagyon hideg ez, bátyám!

– Igyá csak, igyá, három a magyar!

Nagyon kezd már a széken feszengeni Imre, mert el kellene már mondani a mondókáját. Harmadszor is elfogadja a bort, majd bátrabb lesz.

– Hát elő kék ma hozakonni, mi járatba vónék.

– Ölég nagy a posta, máj mögmondja.

– Ángyomasszonyék itthun vannak-ë?

– Itthun hát! – felel Mihály gazda. – Még nem kerültek elő. A lányasszonnak készűt valamilyen gúnyaféle, azt próbálgatik.

A pitvaron keresztül bekiált a gazda:

– Hé kám! Gyertök ki! Itt van Imre.

– Mi az ördög hozi ide ilyenkó? – hallik múltóval. De azért kijönnek mind a ketten. Mihályné leül, Julis meg a gangoszlophoz támaszkodik.

– Csak azt csudálom, hogy nem lött kendbű kutya...

– Illedelmesen beszélj, Julis! – szól rá az apja.

Imre kezdi keservesen:

– Ángyom asszony! Hogy is mondjam no!?! Vendégeink vannak, oszt azt üzenik, hogy túsztölettel híjjam mög kentöket vacsorára, maj etötsük az üdöt.

– Minnyájunkat hittak? Nemcsak a Julist?

– De nem ám! Kendöt is!

– Me Julist magát nem engennem ám!

– Hát azé híjjuk kendöt is!

– Engöm csak azé? Úgy érzöm ott magam, mint kocsiba az ötödik kerék!

– Ne silabizájék ke, hanem gyün kentök?

– Máj möglátjuk. Még nem is kérdöztem, kik lösznek a vendégök?

– Mintha nem tunná!

– Hát az illendöség úgy kéváni, hogy kérdjük mög. Vagy mi a manó?

Imre elköszönt, elment, Mihály gazda visszafelé előfütyentette a három komondort.

– No, Julis! Mönnyünk-e?

– Ühüm! – felel Julis.

– Te asszony! Ez a gyerök engöm is nagyon möghíjott.

– Asz ma nem! Kicsalnának mindnyájunkat, a cimboráik mög évinnék a szép két pej csikót, mög se ánának velük Szabadkáig, oszt mögvehetné kë a másik csikókat. Kë marad itthun!

Imre Julistól Örszéhez ment, meghívta, hisz neki van a búcsúestje. Hívtak oda még több fehércselédet is, de hívatlanul betyármulatságba nem mehetett senki. Mikor Imre hazaért, kérdi Sándor:

- No Imre, gyűnnek-e?
- Gyűnnek – felel Imre.
- Biztos, hogy együn az anyja is?
- Amilyen biztos, hogy Imre a nevem.

– Fejig nem bánnám, ha otthun maranna, mert olyan a szöme, mint a kényóé*, mindön mozdulatom lesi. A múltkor multságba mögszorítottam a Julis kézit, möglátta, aszondi: “Nem muszáj ám mindig szerbuszóni!” Juliséknál is folyt az öltözködés. Magyaros, piros ruhát vett magára, zsinórkötéses szoros selyem pruszlikot, kétágra a haját, piros pántlikát bele. Sárga szattyán csizmák a lábán. Hát ángyomasszony? Talpigérő, kefezsinóros aljú, kilenc szélből szabott ruha, csipke betétes liszter blúz, hátrakötött parasztos konty, fodros selyemkötény. Vagy hét darab fejes gyűrű, parázs, csíkos pecsétfejűek. Némelyiket alig tudta az ujsa bütyköin felhúzni, emiatt némely ujjara kettő is jutott. Végre elindultak. Már bent voltak az X-lábú asztalok, mellette a deszkapadok, helyükre irányítottak már mindenkit. Julisnak Sándor mellett volt hely hagyva, mivel az anyjának ott nem volt hely, így szemben foglalta el a posztállást. Hordták a paprikást cseréptálakba, de a bogrács is felkerült középre a terítetlen deszkaasztalra. Semmi teríték, evőeszköz nem volt. Zsebkendőből kerültek elő és nyíltak ki a bicskák. A tálakból bicskahegyre szurkálva szedték ki a falatos, csapatosból főzött paprikást. Ez azért csapatosból főzött paprikás, mert minden része benne van a birkának. Az egyik testrészt íze kiegészíti a másik ízét. Ezért voltak híresek a lakodalmi meg a betyárpaprikások. A levét meg, a falatos kenyeret bicskahegyre szúrták, úgy mártogatták. Hajában főtt krumpli a tálak közé, a deszkaasztalra széjjelrakva. Annyit pucolt mindenki belőle, amennyire szüksége volt. A nagy rozskenyérből akkorát vágott mindenki, amekkorát gondolta, hogy megeszik. Az akós hordó bor még a tulipános láda tetején volt, de már csapra ütve. Evés végeztével felkerült az asztal közepére. Ott már mindenki annyit ereszt töncsörébe**, bögrébe, kancsóba, kupába, amennyi jól esik neki. Vacsora előtt még az András bora járta. Vacsora alatt nemigen esett szó. Julis anyja mindig a fiatalokat nézte.

**kényó* – kígyó Szeged környéki ejtésmódja

** *töncsöre* – nagyobb cserép bögre

– Honnem szégyöll anyád örökké idenézni? – mondja Sándor.

– Lányát nézi! – rándít vállat Julis.

Vége lett a vacsorának, az asztalokat kihordták, csak egy mulatóasztalt hagytak bent. Az asszonyok igencsak a padkán terebélyesedtek el. A fiatalok a fal mellett végighúzódó lócapadokon foglaltak helyet. A zenészek rákezdték: igencsak citerások, bőrdudás – mikor milyent kaptak el. Egy ilyen zenész, Széli

nevezetű vallotta, hogy egy ilyen mulatságban több pénzt keresett, mint egész nyáron. Gyönyörűség volt nézni a kipihent, derék férfiakat, ahogy mulattak. Legkedvesebb táncnótájuk a *Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs*. Járták a csárdást, dobogóst, reszketőst, nyúltáncot. Éjfél után megkopogtatta a zenész az asztalt:

– Nőválász!

Ekkor mentek a nők, és fizettek a zenészeknek. A zsebkendő sarkából előkerültek a rég spórolt hatosok, krajcárok. Hajnal felé vége lett a táncnak. Imre Örszével párosodott el a padon, Sándor Julissal. Imre kezdi pengetni Örszének, hogy most már ő is elmegy. Örsze rágyújt a rívásra.

– Na most mit picsogsz? Húzod a pindzsi nótáját!! Neköm ne óbégass! Akkó ríjj, ha möghätam. Lösz rúlad szentenciám.*

Sándor Julis mellett ül. Keze után nyúl, Julis vonakodik.

– No mia? Hát így állunk?

– Mire érti ke?

– Hát Julis! Valamit kő neköd mondanom. Már régön nyomi a bögyem.

– Hát mondja!

– Az én szívem nagyon hajlik tefeléd! Milyen jó lönne, ha a tied is úgy érozne: úgy löhetne belülünk egy pár.

Julis nem szól, lehajtja a fejét.

– Mondja' valamit! Vagy anyádtú fész? Nem röstell egész éccaka ide bámészkonni?

– Nem félök én! De mit tudjak erre a sömmilyen beszédre szóni?

– Julis! Julis! Vigyázz a lepénylesödre.

– Nem is tunna ke huvá vinni!

Sándor vörös lett, mint a paprika. Azt felelte:

– Amék búkor neköm szállást ad, az a lányasszont is betakari.

Julis nem szólt, a pecsétfejű aranygyűrűjét babrálta.

– Mit vétött a gyűrűd, hogy örökké azt forगतod?

– Az égadta semmit, csak így jobban eszömbé jut, akitű kaptam.

– Mi a manó! Hát mán van szeretöd!?

**lösz rúlad szentenciám* – gondoskodom rólad

– Úgy ahogy – feleli Julis.

– Mög meröd-e mondani a nevit?

– Hát mié ne!? A Betyár Pista.

– Mikor mátkásodtá ë vele?

– Két hete – feleli Julis.

– Mégis együtté az üzenetömré! Hát mivé különb Pista nálam? Ü is betyár!

– Azt jobban szívelöm, mög azoknak kocsmájuk is van!

– Jó van, Julis, azé mögtérünk egymástú a nagyvilágba! Szerelmet kódúni neköm nem kinyerem!

Sándor otthagya Julist, maga kezdett mulatni: volt abban bánat, keserűség, sértett büszkeség. Imre szólt Andrásnak, menjenek a felházba, intézzék el az intézni valójukat. Imre hozta a papírt, kalamárist, kökénybogyótintát. Imre a katonaságnál tanult meg írni. Írta: “Tizenhét köblös földem odaadom András öcsémnek, neköm nincs rá szükségöm, enyim az egész világ!”

Imre bemártotta hüvelykujját a tintába, rányomta a levél aljára, minek ide tanú, ha a saját ujjlenyomata hitelesen ott van.

– Imre, ne mönj e! Hát vízzé válik a véröd? – könyörgött András.

– Mán azzá is vált!

– Vigyázz, bátyám, fordítva ne mondódjon ez a szó neköd! Ha ehagyod a tanyát, ide a lábod többé be nem tőhetöd!

Sándor rosszkedvű volt, csalódás érte. Annál jobb kedve volt Imrének. Felugráltak a lovakra, s mikor a határhoz értek, integettek visszafelé. András még csak utánuk sem nézett, szégyenteljes haragot érzett.

Sándor gazda megveszi a saját lovait

A dülőút mellett állt egy hosszú parasztház. Órhalmi iskola volt a neve. A gazdák adták, nevezetesen Martonosi Apollónia, hogy ott tanulhassanak a

gyermekek. Mivel a legtöbb gyermek Tóth nevű volt, így *Tótok iskolája* lett a neve. Ehhez az iskolához ötszáz méternyire volt egy kilátótorony, fából összezsikálva. Három lovaslegény közeledett Majsza felől. A kilátónál leszálltak, egyik odaveti a másiknak a kantárt. Fürge mozdulattal mászik fel a kilátóra.

– Borul-e?

– Nem! Tiszta az üdő! – felel a lejjövő.

Azzal a lovakat vezetik az iskolához, ami alig párszáz lépés. Megkötik a fákhoz.

– Adjon Isten!

– Fogadj Isten! – felel a kijövő Molnár tanító.

– Letelepedünk ide a gyöpre falatozni, hanem kigyelmed is gyűjön velünk!

– Csak Isten áldásával! – felel a tanító.

– De nem úgy van ám az, me az vétők, ha az egyik öszik, a másik mög nézi.

Mit volt mit tenni, a tanító csak leült velük enni. Szalonnázás után előkerült a tarisznyából a kulacs.

– Húzza mög a tanító úr! Osztán jó mögtörűjje ám a száját! – Azaz, el ne beszélje senkinek, hogy látta őket.

Lovaikat otthagyták megkötözve, gyalog indultak a legközelebbi tanyás birtokra. Ott legeltetett három szép lovat két leány, Pannának meg Csörének hívták őket. Éppen betyárnótákat daloltak, már vezették befelé a lovakat. A három ember odaugrik melléjük, kikapkodják a kötőféket a kezükből, fel a hátukra, elvágtaztak. Bementek a lányok sírva, az anyjuk szidta őket:

– Mér maradtatok későre?

– Csakhogy azok, ha el akarik vinni, még az istállóbul is elviszik, ha vasvállára ának is ott – felelte a gazda. – Asszony! Hun lössz vásár?

– Ott a kalendárium a tükör alatt, nézze mög! De mit akar kë a vásárra?

Sándor gazda már akkor sorolja:

– Kecskemétön, Szentösön, Szabadkán. Ezök a bitangok igenyöst viszik a vásárra. De huvá? Ezt jó vóna tunni!

– Ércsapám!* Ki kő a Mártát vezetni a sömlyékbe, az elindul a nyomukon.

**ércsapám* – édesapám

A hókára nem tunnak főüni, me az ugyan nem szível idegönyt a hátán!

– Asszony, szódd össze a pézt, emék utánuk, mögvöszöm ükét!

– Pejig de sok mindönre köllött vóna az a píz! – sírja az asszony.

– Ló nekü nem élhetünk, te is tudod.

Kivesz az asszony egy botosszárat* a sublótból, bankópénzt vesz elő. Ezt a gazda a bugyellárisba teszi, a katonakönyvben is bankópénz van. A botosszárbá eregeti az aranyakat. A fecskéfészekben is van egy marékkal, a mándlizsebbe nagy ötös ezüstök, meg a ládafiában is.

– A fényös pézökön iparkodják ke túlanni!

Mártát, a szamarat elővezették, jó ügetős jószág volt. Egy zsákba rázott abrakot tettek a szamar hátára. Ide rejtették a pénzt, csak kevés aprót hagyott a mándlizsebben a gazda. Megindította a szamarat a lovak nyomán, bement az iskolaudvarba. Molnár tanító kijött.

– Adj Isten, tanító úr! Merre vonult el ez a fürgetegös üdő?

– Arrafelé – mutat a tanító abba az irányba.

– Köszönöm, tanító úr! Mindég jobb szél alá mönni, mint szömbe vele.

Nem köllött Mártát biztatni, mindenütt a lovak csapásán haladt. Tíz óra felé értek fel Kecskemétre, már a vásár igen élénk volt, de még a lovai megvoltak Sándor gazdának. Közülük egy rúgott, harapott, közel sem engedte magához a vevőket. Nem a betyárok árulták, hanem orgazdák, így nyugodtan odamehetett Sándor gazda. De azt a nyerítést, mikor a lovak meghallották a szavát! Szintúgy kaparták a földet! Körülkerülgeti őket, veregeti Sándor gazda. Szól az eladó:

– Atyafi! Jó lössz vigyázni, me egy közülük rúg is, harap is!

– Az akkó veszít az értékibú! – felel Sándor gazda. – Mit kóstál ez a három darab mén? Unnézöm, messzirú gyültek, me nagyon csatakosak szögényök, agyon vannak hajtva.

– Hogy a kérdéseire feleljek kennek, kerekön ezer, aranyba füzetve.

– Hát a bankó nem annyi?

– De nem ám! Me az nem üdőtállós; de az arany ezör év múva is csillog.

– Nyolcszáz!

– Pacsit rá! Egy értéktelen van köztük, a magaviseletibe esik a hiba, az igaz is, de a feje tartása a legbüszkébb!

– Hát mi lössz a kiengenni való?

– Sömmi! A mi lovainknak szabott ára van!

Sándor gazda parolát ad az orgazdának.

– Elkelt.

**botos* – vastag, női harisnya

Leveszi a rázottas zsákot a szamar hátáról, kiönti a botos tartalmát a gyepre, az eladó tartja a kalapját, és olvassa bele a csengő aranyakat, ezüstöket. A betyárok távolról figyelik.

– No, ez se vött vóna lovat most, ha az éccaka tanákozok vele! – mondja a betyár.

Sándor gazda meg a világért el nem árulta, hogy a saját lovait vette meg, mert tudta, hogy újra ellopnák.

– Atyafi! A hókára nem löhet főüni.

Sándor gazda vezeti a lovait kifelé a vásárból. Mártával mit sem törődött, az mindig a nyomában volt. A betyárok meg lesték, nem a hókára ül-e? Pontosan

arra ült, s ahogy a ló örült, csapkodta a fejét hátra, elárulta vele Sándor gazdát. Csak annyit szólt az egyik betyár a másiknak.

– Egy hónap múva Halason lősz vásár, az örhalmi dülöbű indulunk.

Éjfélre ért haza a gazda agyonfáradva.

– Ez napságtul kezdve a lovakat nappal legeltessük, éccakára istállóba lösznek! – adta ki parancsba.

Úgy két hét múlva, éjjel felrohantak a kutyák, de el is hallgattak, mert egy nagy kotla* pirított tarhonyát odaszórtak nekik. Beálltak a betyárok az istállóajtóba, várták, hogy a küszöbön fekvő család elaludjon. Mert akkor minden gazda, a felesége is, a küszöbön feküdt. Nem bírtak elaludni Sándor gazdáék, ezért mit sem törődve velük, odamentek, kihúzták a fejük alól a párnát. Persze, hogy nem mertek szólni sem, mert agyonverték volna őket. Még három birkát is elvittek. Utána két hétre a halasi vásárkor ismét eljöttek. Szép holdvilág volt. Most nem tarhonyát hoztak, hanem az az átkozott Piszte Matyi jött velük, leguggolt a fal tövébe, minden kutya a lábához feküdt.

– Asszony! Itt vannak a betyárok!

– Hányat lát ke?

– Ötöt! Ahun szödi a kutyákat az ölibe, a Bundás még a képit is mali.

Vezették a lovakat kifelé az istállóból. Mivel Márta sosem volt megkötve, az is ballagott mögöttük.

– Vissza, hékás! – csapta orron a betyár a szamarat. – Gazdádnek is maradjon valami. Hanem Halason lősz a vásár! – szólt vissza a betyár.

– Túlem lóhet Bécsbe is. Annyi, mintha kétszö leégött vóna a házam. Nagy eret vágatok rajtam, betyárok!

Ez a történet ükapám, Gémes Sándor házánál zajlott le, az 1830-40-es évek közt.

**kotla* – nagy, bádogg főzőedény, lakodalmakban, disznótoroknál használták

Szili széjjelnez

Egyszer együtt volt a banda, azt mondja Rúzsza:

– Hát cimborák: kezd a kinyér a hajábú kifonni. Valamőre szét kő nézni. Hónap Szögedébe van a vásár, emégy, Szili, szétnéző a nagyjóságvásárba, ki mit ad e? Ha nem üsmeröd, eridj utána, avatkozz hozzá, útközbe kiszödöd majd belüle, hun lakik. A többi mán gyerökjáték! Árulósok ide nem nagyon gyünnek, de azé azokat is böcsüld fő! Régön mulattunk mán, úgy ízletösen!

Másnap korán reggel Szili elvágta Szegedre. Lovát megkötötte egy fához, ő maga kóborol hol a lóvásárban, hol a marhavásárban.

Farkas gazda elhatározta, hogy a szép, hat fehér ökröt eladja, mert ott vannak utána a növendék tinók. A gazdaságban meg sok mindent kell gyarapítani, nagyszükség van az árukra. El is hajtották a béressel a hat szép ökröt a szegedi vásárra. A vásár közepén terelgették őket egy bandában. Messzire villogott a tizenkét szép tülök. Még aki nem vett is, megcsodálta őket. Szili jól ismerte a gazdát, csak az észre ne vegye őt! Kérték a fehér ökröket sokan, de mégis legjobban három dunántúli ember környékezte. Vissza-visszajártak, alkudoztak, nagy pacsik csattogtak. A vásároknak régi magyaros szokása volt a nagy alkudozás, a nagy tenyérbe csapkodás. Kettőezerért tartotta Farkas az ökröket.

- Ezernyolc! Csapj a tenyérbe!
- Nem adom! – felel a gazda.
- Felezzük meg. – Így a vevő.
- Egy krajcár engennivaló sincs belüle!
- Nem patika ez, hogy szabott ára legyen!

De már ekkor közeledett a *dergovác*. Ez olyan egyén volt, akit az eladó megfogadott, hogy mikor komoly vevője van, menjen oda és ígérjen rá. A dunántúli emberek rápacsiztak a kétezerre szabályosan, a kéz hátsó élével el is lett vágva az alku. Ennyi pénz után nagy áldomás jár ám!

– Amit rászánok, odaadom, oszt ha eccő iszik, kétsző iszik, vagy ha hazaviszik, én avva se törődök!

Fizetésre kerül a sor, így szól a gazda:

– Lőhetőleg bankóvá fizessenek kentők! Ne csak avva a kis szemétte*!

A papírpénzt szépen elrakja a sárga bőr bugyellárisba, az aranyakat meg egy csíkos botosszárbba. Megrázza a botost:

**szemét* – itt: apró fémpénz

– Ez anyjukomé! Emezt mög a háztáj nyeli e!

Mind a kettőt a lajbi belső, nagy, mély zsebébe rejté el. Ihol ez a négy hatos “áldomásra”, amit a pattantós potyeszéből* vesz elő. Ilyenképpen, mint ki dolgát jól elvégezte, széjjelnéz. Meglátja Szilit, felismeri, a borzadály annyira feltúrja a haját, hogy a kalap rögtön leesik a fejről.

– Végem van!

De az még köszön is neki.

– Jó vásárja vót kennek?

– Vót a ménykü! Annyi prima állatot olyan kis pénzé köllött epocsékázni!

– Indul-ë mán kend haza?

– Ammég odább lösz! Lőhet, hogy haza se mék, belépők Cibola sógorékhoz, olyan régön követöli, hogy mikó mék hozzájuk.

Farkas elfordult Szilitől.

De nem úgy ám Szili! Nem is titkolta, bámészan, szemmeregetve nézte minden lépését, minden mozdulatát. Az ökrök a vásári korláton kívül voltak kötve, a többi marha közé, akiket hajcsárok indítottak falkásan, túl a Dunára. Nézi a jószágait Farkas, hullik a lelke-könnye befelé. De Szili máris hozzászegődött.

– Addig nem indulok, még a saját nevelésű ökreim láthatom.

A béres akkor ér oda az átírt passzusokkal. Kezdi a hajcsárok őket rakásra verni. A hat szép ökrök összeforog, de nem akar az idegen marhák közé állni. Az a hat szép vellás szarv! Farkas gazda szeme minden áhítata az ökröknek szól.

– De szépek vagytok! Nem tom, hogy bálnak veletök!

Mikor a hajcsárok terelik őket, háthosszba, hasaljba, szarv közé osztogatják ám nekik az ütletet. Farkas nézi, mit művelnek, rájuk kiált:

– Hé! Ne verjék kentök azt az ökröket!! Főnevetem ükét hatéves korukig, alig vertem mög.

– Eadta ükét?

– Csak e!

– Akkó mönyjék kē a dógára! Azé kő nekünk ütni, mer ke nem tanította mög. Különb is kednek az ökrökhöz semmi köze, nekünk mög a pézhő, hogy kē mit csinál vele!

– Jó mögmondták kednek, Pali bácsi! – nevet Szili.

De azért, még a csorda el nem haladt, Farkas nem mozdult. Kis idő múlva elment a duttyánba*, megvett egy tábla sós kalácsot, kétfelé törte. Öt darabot a

**potyesz* – pénztárca

* *duttyán* – alkalmi sátor a vásárban, búcsúban, ételt, italt árultak benne

bérese, ötöt meg maga evett meg. Ez a kalács fonatos volt. Mire megették, odaértek a városszéli kocsmához, megittak egy-egy üveg sört, elindultak gyalog hazafelé. Szili meggyőződött, hogy a pénzt nem költötték el, hozzák haza. Elvágatott hát mellettük, mégjóccakát is kívánt nekik.

Hazaérkeznek Farkasék, az asszony már a ház előtt várja az urát. A gyerekek is meglátják, sivítva szaladnak a teknő hátú, nyaktól bokáig sima ingekben. A béres is átvedlik, egy pár ruhacserével, megy egyenesen a jószágok közé, etetni.

– Mit hozott ke, ércsapám?

Az ember a bőrtarisznyából kihúz egy tégla nagyságú csomagot, kockás szakajtó ruhába bugyolálva:

– Osz' szét nekik!

Ahogy veszi át az asszony, kihullik belőle egy száraz kenyérdarab. Mert ebbe a kockás ruhába kötve vittek az útra magukkal kenyeret, szalonnát. Ahogy kiesett a kenyér, felveszi, megfújja a portól, megcsókolja, kétfelé töri, odaadja a két pulyának. Belép Farkas a pitvarba, a tarisznyából kivieszi a pálinkás butellát, helyére teszi, a tarisznyát felakasztja a szögre. Mire ő már ma piszkos munkát nem akar végezni, csak kötényt köt eléje. Ezalatt a gyereksereg nagy zsvivajjal fogyasztja a madárlátta kenyeret. Osztozás is keletkezik:

– Te többet kaptá!

– Tied azé kisebb, mer nagyobbakat haraptá bejüle, mint én!

– Én vagyok a legnagyobb, oszt csak másfelet kaptam!

Ilyen osztozások sűrűn előfordultak.

– Egy kukk se tovább, mer odamék! – szól az apa. Meg is szűnt a veszekedés, a gyerekek elvonultak homokot mérni, liszt fejében.

– Még tán köszönni is elfelejtöttem, egész nap úgy szaladgál bennem a mádra* – szól a gazda.

– Mi lelte kendet!?

– Hát a vásárba, a betyárokkal cimboráskodó Szili mindég szömmé tartott. Még a píz átadásáná is ott vót. Csak akkó vöttem észre, mikó má töszöm é a píz. A vásárba is egy jottányit nem tágított mellülem. Még az úton is jó soká velünk lovagolt. Nem tudtam neki cselt vetni. Tisztán, magyarosan mögmondta: “jó éccakát”, nem mondta, hogy “nyugodalmas”. Csak ért az embör a mondott szóbú!

– Hogy prédáta kend é a címöröket?!

**mádra* – fájdalmas, csomós ideg vagy kódorgó daganat. Itt ijedtség értelemben használja a szerző

– Csákó csöngőit mögráztam, de egész emelet* vót neköm.

– Hogy is bírta vinni?

– Központ tornyát ehúztam vóna vele.

– De hóbortos eszöd van! Avvâ a hat ökörre! Mikor egy gazda ilyeneket mond, a mennyekben jár!

– Na, hogy möntek e? – kérdi újra az asszony.

– Tanádd ki! Ilyen nagy esemény mögéri a fejtörést.

– Ezerötszáz?

– Nem.

– Ezernyócszáz?

– Nem.

– Több? Kétezör?

– Annyi!

- Áraba mönt, nem lőtt eprédáva!
- Möghiszöm azt! Ilyen jószágok nem vótak az egész vásárba. Kövérebbek, nagyobbak vótak, de ilyen egyívású hat ökör nem, de nem ám! Mindön szöm mögakadt rajtuk. Egy tekintetbe nem hagyta ükét senki se.
- Hun a píz?!
- Ammég most jó helyön van, hanem hónap ilyenkó! Kétszáz forint van a botosba, aranba, ezüstbe, az a tied! Életöd kívánságát teljesítsd belüle! De jó etödd, mer Rúzsáéknak is kő mibű élni!
- Ne féltsek ke engöm! Nem estem én a fejem lágyára! Olyan helyre töszöm, hogy semmiféle betyár mög nem tanáli, ha hótta napjáig kutakszik is.
- Azzal szépen bedugja a botost az ágyszalmába.
- Igenyöst ódámén a betyár – mondja Farkas.
- Hogy is ne!? Első a sublót nekik, aztán a nagyláda, eszükbe se jut az ágyszalma.
- Máj mögládd! De Isten őrizz tüle! – mondja Farkas. Régön hajtod mán, hogy szeretnéd az almáriumot kicserélni, mög csurakot**, bársonkendőt vönni. Ezökre futja a kétszáz pengös pézbű! Aztán türüdd szömöd-szád, mer életödbe ilyen summát nem kapsz.
- Hát ke mit akar a többin vonni?
- Hujjaj! Hogy én mit!? Hat annyit is tűnnék köteni, még se nagyon

**emelet* – nehéz volt felemelnie

** *csurak* – fényes, fekete posztóból készült, báránybőr bélésű női kabát, amely az alján, a nyakán és a kézelőknél fekete szőrmével volt díszítve

látszana mög a hóstyámon*. A hat darab fehér bornyút kifüzetöm, láb helyött láb, négy év múva mögen tudok summapízt árúni. Suba is kő neköm is, mer mán harmincéves, még az apám vötte, jó e van mán viseve. Életömbe mindég szerettem vóna asztragánysipkát, de sose bírtam vönni. Tovább ma nem is nagyon fűti. Az istálló teteje is rossz! Ojjaj! Mondtam, ugye?

Az olajos pisla gyengén ég, vacsoráznak. Kimegy Farkas, egy ásót hoz be.

– Mögbolondút ke?

– Szó sincs rúla, hékám! De az éccaka biztos gyünnek a betyárok! A kistelki Vöröst is ott láttam. Tögyük e ezt a ládát innét, én körösztüásom itt a fal alját, a homokot kihordjuk! A bérös mög a gyerökök se ne tudjanak, se ne lássanak. A kutyaház punktumosan itt van. Én innen a kutyaházba jutok, onnét mög a nagy világ.

– Nem jó lösz az úgy, hékám! Én búvok ki! Viszöm a botosba a pízt is.

– Nem. Én nem mondhatom, hogy te emönté mulatni, úgyse hinnék e, de te máj lebitarigósz, legazembörözősz előttük. “Evitte az ökrök árát is!” Sinyfőj előttük!

– Nem ver mög érte azután?

– Hová gondósz? Egy ujja se!

– Ússe hiszik e kendrú.

– Valahogy próbáni kő!

Elfújták a pislát, lefeküdtek. Nemsokára ugatnak a kutyák.

– Nézzék ki! – mondja az asszony.

– Nézzön a nehézség! Mán hallom a lódobogást.

Farkas ki a fal alatt, az asszony meg sebesen helyére löki a ládát. A ház alsó végén jutott ki Farkas, de már menekül is a gledicssövény** mellett. Ugyan szorgalmasan zörgetik az ajtót.

– Várjanak! Maj világot gyútok.

Meggyújtja, azzal már megy is, a keresztbe vasrudat levenni.

– Jó estét, nénémasszon!

– Fogadj Isten! – felel az asszony.

– Küldje ki a gazdát!

– Nincs itthun!

– Mőg merte tőnni, hogy emönt innét?!

– Én is azé őszöm kezöm-lábom, hogy most mögárúta azt a kis pízt, mostmán a nyakára hág! Pejig ezerszáz felé vóna helye!

**hóstya* – hóstát: eredetileg külváros, később: a telket körülkerítő vályog vagy téglafal, illetve az általa körülkerített terület. Itt: ez utóbbi, azaz tanyasi porta értelemben

***gledicssövény* – gledicsia vagy lepényfa, népies nevén krisztustövis

– De mink tudjuk ám, hun a ke ura! Mindön pízt elkártyázott, most üzeni kednek, adja ide nekünk, amit kednek adott!

– Hogy is ne! Még mög se melegödött nálam. Még nem is pöngettem, csörgettem ükét. Kéne neki? Vén lacibetyár! – óbégat Farkasné.

– Van szíve kigyelmednek a hites urát bajba hozni, szégyönbe hozni a cimborák előtt?

– Nem adom, nem adom!

– Nem is kő, hogy adja, mögkeressük, azt elvigyük, ne maradjon szégyenbe, úgyis életibe elsőt mulat!

Betódulnak, először is a fejalját túrják.

– Mőgvan! – húzza ki a betyár a szalmából, és megsörgeti a csíkos botost. Sír az asszony.

– Mőgént nem lősz se almáriom, se csurak, se bársonkendő! Életőmbé mindég viseltősbe járdak!?

Indulnak kifelé a betyárok:

– Ide hallgassék, nénémasszony! Mondja mőg a gazdának, hónap estére együvünk, de itthon lögyön, mer akármilyen messzi lősz, haza lát gyünni!

Felugráltak a lovaikra, elvágattak. Hazajött a gazda, mindjárt ment a kutyaólba, mert a lajbit a bugyellárisal együtt ott hagyta. A puli már kivadászta a zsebből a nagy bukszát. Isten őrizte, hogy már ki nem szórta a pénzt.

– Kiviszem a gledicssővényre, mer még más betyár is mőgfordulhat itt az éccaka – gondolta Farkas.

Lefeküdtek, nem háborgatta őket reggelig senki.

– Nem merők emőnni innét, mer főgyújtik a tanyát. Azé mondták, akármilyen messze lőszök, haza látok gyünni. Valamit csak ki kék eszőni.

Törték a fejüket, estefelé csak kisütöttek valamit.

– Összerágatom a kecskéve, akkó neköm is marad valami, mer valamennyit csak adnak érte. A zsvány mőg nem viszi el a pízrongyot.

Odamegy a gledicssővényhez, kinyitja a bugyellárist, az egyik sarkán kiigazítja a pénzt. Arra hajtja a kecskét. A kecske kezdi ám a szép, színes, ropogós papírokat szedni, szabdalni, rágni összefelé.

– Mőghasad a szívem! – mondja az asszony.

– Így csak marad egy kicsi nekünk is bejüle!

Este jönnek a betyárok. Egy szálíg mind ismerte őket Farkas gazda.

– Jó estét, cimbora! Együttünk kártyázni. Tartod-é a bankot?

– Van mibű – feleli Farkas gazda.

– Hozd elő, asszony, a píz!

Egy szakajtó kosárba *hossa* az asszony az apróra rágott pénzt.

– Játszok, még a pézömbű tart!

– Hű, az anyád! Ki csináta ezt?

– A kecske – feleli a gazda. – Erejtöttem a sővénybe, ű mőg ráakadt. Ihol ni!

– Mőgfőzzük a kecskét!

Meg is főzték paprikásnak. Ott is mulattak reggelig. Sose tudták Farkasnak megbocsájtani, hogy túljárt az eszükön!

Veszélka Imre lakodalma

Imre már jó ideje nem volt Örsénéél. Az üzlet másfelé vitte, még Bunyevácországba* is járt. Volt már megelőzöttsége is, így hát illendőnek tartotta, hogy a népek előtt, meg az Isten előtt is, egy kis formaságot adjon az együttélésüknek. Egy szombat este elhatározta, hogy felkeresi a lányt.

A kutya felrohant rá, de abbahagyta az ugatást, megismerte.

– No, te a régi vagy! Nem tom, a gazdád lánya az ë?

De már erre nyílik is a pitvarajtó, pirospozsgás lányfej hajol át a rostélyon.

– Imre! – sikoltja el magát. – Kerüljék kë beljebb!

– Jó lösz ott a pitvarba is, itt a nagyláda, leülünk rá.

– Ülünk, no! – felel Örzse. – De jaj! Beszéljék má! Országot, világot látott ke! Vótak-e ara szép lányok? Fócserét-e engöm? Hozott-ë neköm szép, hímozott pruszlikot? Mér nem szól?

– Lóhet is túled szóhoz jutni? Lötyögsz itt, semmi értelme nincs a beszédödnek. Ha beszédre nyitod a szád, úgy szój, hogy talpra essön!

– Akkó okosat beszélök, ami kednek is fáj! Isten őrizte, hogy nagy gyászunk nem lött!

– No, mi a fene?

– Úgy ám! Tífuszbba estem, és mondik, hogy az hagy maga után nyomot. Hajszálon múltott, hogy a nyelvem mög nem bénút! Rosszú vótam ám, teljes egy hónapig nem fordút a nyelvem. A' lött vóna ám a nagy katasztrófa!

– Egy kicsinység nem ártott vóna bejüle!

– Annyi idő óta nem beszélünk, oszt most mög letámad, mint a gyerököt szokás!

– Nem is úgy kezdte beszéni, hogy szóhassak rá!

– Akkó ne hallgassa ke!

– Nem is soká hallgatom a te unalmas replikádat!

– Me van kédnek valakije!

– Úgy, mint neköd! – felel Imre.

– Ki mondta?

– Aki látta! – felel Imre.

**Buryevácország* – a bunyevácok vagy sokácok a 17. században Magyarországdéli részén (Bács-Bodrog megyében) letelepült szerbhorvát nyelvű népcsoport

– Biztos a Bódis árúkodott! Ha kë itt van, neköm más nem kő! – Örzse elpityeredik, közelebb húzódik.

– Hát asz' mondd mög, egyszóva, ara vagyok kíváncsi, szeretsz-ë igaz szívedbű? Tudom, hogy van bűnöd, merhogy oda vótam, nem vótá állhatatos, de én mögbocsájtom. Mer a fehérchseléd olyan mint a lengő nád, amöre a szél fűjja, ara hajlik.

– Én csak kendet szeretöm!

– Jól van, Örzse! Mög van a csapodárság bocsájtva, csak ezután jó viselkedj, de azt mögmondom, ha csalfaságon érlek, vagy valakive összeszűröd a levet, mind a ketten dögrovásra möntök!

– Esküdjék ke mög velem!

– Nem löhet – felel Imre.

– Dehonnem. Hát kögyelmet kaptak kendtök! Akkó mié harcótak?

– Amié a másik!

– Úgy gondolám, mögesküdünk, azt idegyün ke, azt dogozunk együtt!

- Nem lőhet!
- Mié?
- Azé!
- Hát mögen bujkál?
- Ühüm!
- Dehát mié!?
- Azé, mer betyár a nevem!
- Dehát kögyelmet kaptak!

– Úgyám! De kutyábú nem lőtt szalonna! – feleli Imre. – De azé mögesküdünk, itt mindjá érvényösen. Gyerünk ki az udvarra, letérgyepölünk a gyöpre, aztán nézz fő, Örzse, oda, az égre! Nézd azt az ezör csillagot. Semmilyen gyertya nem ér fő a ragyogásukkal. Az mindegyik az én cimborám, azok neköm ingyen szógának, mosolyognak ránk, azok lösznek a tanúink, azok előtt esküdünk egymásnak örök hűségöt. Me tudod, Örzse, ha papná esküdünk, az se érvényös, ha nem szeressük egymást. Akkó az is csak céció!

– De milyen szép az, mikó viszik a lánt, nyargalnak a lovak, a kocsikon nemzeti pántlika, nagy nemzeti zászló, az üvegön vőfélykalács. Akive tanákoznak az úton, mögkínálják, isznak az új pár egészségre, s mondják: “De szep menyasszon!” Ezöktü én mind elesök, a ke hőbörtössége végött!

– Ketten esküdünk, senkisé lát! Ha ugyan úgyis esküdünk – felel Imre. – Ha az a tífusz jobban kedvezött vóna neköm! – mondja.

– Már mögen mi leli kendőt! Esküdjünk no, itt ketten!

– Most ne! Nagyon citerál a gyomrom, majd hónapra leáll, azt mögesküdünk!

– Jó van, hónap estére várom kendőt!

– Várhatsz!

Imre elbúcsúzott tőle, elment, Akárhogy is szerette Örsét, fecsegését értelmetlennek tartotta. Egész éjjel, egész nap, szavát sem lehetett venni. Menjen-e? Ne menjen-e? Ez a két szó kergette az agyában egymást. Elmondta a bánatát a többinek. Az egyik azt felelte: majd leszoktatod róla, a másik meg azt: ha tíz évig csalogattad, illő elvenni; a harmadik: hőtávává hagyj az azt a föcsögést e! A negyedik: majd a sárga agyag kigyógyíti. Végtére csak azt határozta, hogy elveszi. Ez: eb, ha másikat vöszök: kutya. Ahogy szombat este ígérte, el is ment. Úgy képzelte, csak Örzse szülei, testvérei lesznek otthon. Meg is akarta a tiszteletet adni, egy kis beszéd kíséretében kéri meg a lányt. De balul ütött ki a dolog. Vasárnap este Örzse kidugja a fejét a rostélyon:

– No gyütt ke?

– Elsőbb tán köszönni szoktak!

– Ke gyütt ide! – felel Örzse.

– De te hamarabb szótá – mondja Imre.

– Hujjaj! Még máj' most mondom az újságot. Híttam ám vendégöket a lakodalmunkra. Ángyomékat, sógorekat, szülemet, körösztapámat, mán bent isznak!

– Jaj, hadd mán abba, mer be se mék!

– Mindönki vári kendet!

Nyílt is az ajtó. Örzse apja nagyon kedvesen invitálta befelé Imrét. Kezelnek, itt mindenki ismeri egymást. Ahogy haladnak az éjszakába az ivással, nótázással, Imre is nekibátorodik. A beszédnek igaz nem mestere, de mivel illenék valamit mondani, hát mond. Fejében már van összeszedve négy-öt mondat, de Örsztől fél. – Amit az Isten ad! – így fohászkodik, és feláll:

– Kedves gyüvendő rokonság! Összegyüvésünknek valami ünnepi kinézete van.

– Úgy ám! – beleszól Örzse –, azér is ötöztem ki ilyen puccosan – megriszálja a farát.

– Mondjad csak tovább, Imre – biztatják.

– Mondja a nehézség! Ennek mán lúttek. Összezavart a lánasszon, ettü fétem! Hogy az a tífusz...! Nem kenyerem a szónoklás, inkább ekötnék tíz lovat, mint tíz sort emondjak asztal fölött.

Valaki elkiáltotta magát:

– Adj Isten szöröncsét, adónak, vövőnek!

Ittak, daloltak, táncoltak, vagyis dorbézoltak. Imre megfogja Örzse kezét:

– Gyere, tögyünk az Úr színe előtt örök fogadást. Térgyepölj ide mellém! Tödd a szivedre a kezed, a másikat add ide, mondjad: “Imre bácsi! én kendöt szeretöm, semminemü bajba, örömbe ë nem hagyom! Soha mög nem csalom! Isten engöm úgy segítjön!”

Imre is elmondta a maga részéről az eskü szavait. Megcsókolták egymást, és egy parázs fejü gyürüt húzott Imre Örzse ujjára.

– Mostmä úgy híjjá, hogy: “uram”!

– Ke engöm hogy hin?

– Hékámnak!

– Templomban nem így eskünnék ám! – jegyzi meg a “héká”.

Hajnal felé volt, megtették a hajnali terítést. Imre Örzse mellett ül. Birkapaprikás volt hidegen, leszürték a levét, így nem volt faggyús, fonatos kaláccsal. A bort ilyenkor már forralták, a pálinkát kenyérhéjjal égették. Hajnali terítés után ez járta. Mikor vége lett az evésnek, így szól Örzse Imréhez:

– Adj Isten egészségire kédnek! Ugye, milyen jóízüt övött a mi asztalunkon termött paprikásbü, mög hogy csúszik raja a mi kadarunk?! Még e se fogadi, hogy egészségire kévántam kédnek? Úgy szokták ëfogadni illedelmesen, hogy: köszönöm szépen.

Dehogy fogadta el azt a betyár! Mikor már markolatig forgatta a lány a kést a szívébe, annyit kieresztett a foga közül:

– Fuccs neköd, nászéccaka!

Széjjel ment mindenki virradatra, csak Imre maradt ott. Üldögéltek a pitvarban, a nagyládán. Imre úgy elgondolkodott: szereti ezt az Örszét tiszta szívéből, ezért is akarja vele az életét összetenni. De ez olyan buta! Egy szóval agyon gyilkolja az embert, és még csak észre sem veszi!

– Na jó uram! Csak ennyi a mondanivalója?

– Még ennyi se! – felel Imre.

Mikor a ház rostélyán kívül volt, akkor adott a rostélyon keresztül Örszének egy csókot.

– Áldjon mög az én Istenöm! – Elment.

Örzse rá borult a rostélyra, ott sírdogált, mikor ráúnt, bement a pitvarba, ott folytatta a brühühüt.

– Mér nem tudta azt neköm mögmondani, hogy annyi lánnak lönni, mint asszonnak? – mondja Örzse az anyjának.

– Nem öleget hallottad túlem, hogy ha még eccő Ián lönnék, férhön nem mönnék senkihön! Ajjaj! Nem fenéki téföl ám az asszonsors!

Imre a betyárszállásra ér, de nagyon szomorú, szavát nem lehet venni. Kötekednek vele, pajkos megjegyzések, vaskos tréfák, ahogy már ilyenkor lenni szokott. De nem tudják felvidítani. Csak az a vége, mindenki elcsendesedik, el is alszik. De a két test, egy lélek nem tud elaludni. Imre állatbőrön (ugyan a többi is), hasra van heveredve, két karján könyököl, fejét tenyerébe hajtja, úgy gondolkodik. Sándor távolabbról figyel:

– Gyere ide, Imre! Mi bajod? Én a te bánatod nem nézhetöm, neköm tunni kő, milyen sérelöm ért? Biztosan az a lötyefötye Örzse bántott mög, de én helyre igazítom, ha mindön kötél szakad is. Legjobb cimborám! Ki vele! Ne öljön a bánat!

Sándor húz a kulacsból, Imrét is megkínálja, így könnyebb.

– Kétféle baj nyomi az én bögyem.

– Löhet-e rajta segíteni? – kérdi Sándor.

– Alig hiszöm! – felel Imre. – Az első az, hogy ez az Örzse annyi sok haszontalanságot összelocsog, hogy a nyelvivé mindjá ellük magátú; aztán truccos is, nem szeretöm a tempóját.

– Abbú maj' kinevelöd. Mi a másik?

– A szégyönt a pofám pirkadása igazolhati!

– No, tán bizon szömérmötös vagy?

– Dehogyis! Csak hát milyen embör az, aki a mënasszon apjának iszomán-öszömén tarti a lakodalmát. Sömmi nem esött jó, se öszöm, se iszom, de még az új embörség se! Méghozzá egészségömre kíváni a lánasszon az

asztalukon övést-ivást. “Ugye milyen jót övött a mi asztalunkon termött meggyásbú?” – kérdi.

– Emmán komoly ok a bánatra – mondja Sándor. – Most az eccő jó, hogy az a buta liba kotyogott. Hogy ezt én nem értem fő ésszel? Falba szeretném a fejem verni! Aludj, cimborám, lösz rajta segítve, de még magam se tudom, hogy csinálom, de három vármegye mögláti, hogy ott betyárlakodalom van. Vállalom a terhöd, aludj, Imre!

Reggelre már kész volt a terve. Szólította Pische Matyit. Azt lehetett legjobban elküldeni, mert az nem félt a kutyáktól. Olyan nagy kutyák voltak régen a házaknál, mint egy borjú.

– Idehallgass, Matyi! A Vörös csárdátú visszafelé lakik Bajai Apolló, özvegy.

– Úsmeröm.

– Anná jobb. Szórú-szóra emondod neki, amit üzenök. Innek mégy Farkashó. Erre még mindég haragszok!

Sándor elmondta a mondókáját, jól a szájába rágta Pische. Pár perc múlva már csak egy porfelleg mutatta, merre jár Pische.

– Adjon Isten, jó estét, Polla néném!

– Ödd mög, hajó! – vágta rá Polla.

– Maj' nem gúnyolódik ke, ha mögmondom, milyen járatba vónék!

Polla néni elfehéredett, rossz sejtelve keletkezett.

– Azt üzeni kédnek a gazdám, szombaton délután nyúzássék mög öt darab ürüt, még kédnek marad 85 darab, nem sínlyi mög azt az ötöt.

– Tudtom nekü számadóm van? Mit élünk?! – így a Polla.

– Lajstrom van rúla, nemcsak a kendérü, a másérü is! Még két darab hízott bornyút, abbú is marad még 8 darab. Azt se sínlyi mög. Süssék két kemince kinyeret, félméterösre hasadjon a púpja. Négy kemince túruslepényt vagy rétest is!

– Jaj neköm! Szögén özvegynek! Szent Mihály arkangyal, ne engedj a sátánnak ilyen hatalmat a földön! Futó kódussá vagyok téve, jaj neköm, Istenöm!

– Csöndesebben, Polla néném, nem jó lösz ám ebbü! Amit emondtam, szombaton este 8 órára lögyön kész!

– Elfelejtöm mönnyi!

– Itt az árkus! – Azzal odaad egy durva papírfélét. – Vonyásba van jegyözve, hogy mirü van szó! A tanyábú mindönki tűnjék ě, másnap délig mög ne közelítsék a tanyát! Ha kennek mögszegni kedve van a parancsot, ám tögye, de akkó nem szeretnék a büribe lönni!

Polla sűrűn emelgeti kékváson kötényét, omladozó könnyeit töröli vele.

– Mos mán mék Farkasékhon!

- Annak is szól valami parancs? – kérdi Polla.
- Hogy szól-e? Hujjaj! Teljesíthetetlen!
- Azt már csak möghallgatom – hagy alább a ríással.

Mennek együtt Farkasékhoz.

- Adj Isten, Farkas bátyám!
- Fogadj Isten. Te, Polla, mé pityörödté el olyan fancsaliképpen?
- Lőhet, hogy ke is belekezd a pincsi-nótába, ha a rovást fölmutatom.

Nem viccel már Farkas, fehér lett, mint a fal.

– Idehallgasson kë! A gazdám parancsát adom tudtára. Húsz akó kadarkát szombaton estére átgurít Polla nénihez, az udvaron úgy helyözi el a hordókat, hogy egymás után csapra löhessön ütni. Még kármentő is lögyön alatta. Ez az első parancs.

– Száz forintot adnék Szent Antalnak, ha ezt a csapást eltüntetné a fejem fölű – remeg Farkas szája.

– Várják ke, ne siesse el az ígéretöt, mer még sok mindön következik, oszt sokra rúg a Szent Antal bére! Harminc darab muzsikust rëndöl, de alkudják ám velük, mer azt is ke fizeti. Lögyön abba vonyós, fújós, böggös, citerás, bördudás, csak példázódok, a többi a ke sorja!

– Védszentöm, könyörögj értem!

– Mér csak kendér? Énértem ne? – szól Polla.

– Még most következik a velős rész! – szól Piszé Matyi. – Ezör darab gyertya, de nem ám faggyúbú, me az büdös; viaszbü csinátat kë Szögedébe. Ez éppeg egy éccakára való.

Farkas a maga magosságából elvágódott. Piszé Matyi egy rovásos rajzot nyomott az alélt ember kezébe, és megindult Polla nénivel haza.

– Mos már jobban érzöm magam, mer Farkason még nagyobb eret vágatok, mint rajtam. Milyen pipogya ez a Pista! Én rongy fejrécseled létökre nem vágódtam e.

– Polla néném! A gyertya! A gyertya! Nem tudja beszorozni, oszt abbú lösz ám baj, de nagy.

– Rittig, akkö ájut el! – mondja vígan Polla.

– Minden rëndbe lögyön, mind a két háztú takarodjon ki a nép!

– Én öleget toszok a parancsnak, a jószág bürit eladhatom-e a zsidónak? Errű még nem beszét.

– Hagyja mög ke!

– Únnézöm Farkas is főket már! Ügöncsak nyútozkodik!

– Isten áldja kendöt! Hibára ne gyűjjünk!

Sándor megbeszélte Imrével, hogy aki csak ott volt Örszééknél a lakodalomban, mindenkit meghívjon szombatra. A többi cimboráknak is

mehagyta, akit csak jónak látnak, szeretőiket, rokonokat, mindenkit meghívhatnak.

– Lősz tágas hely, inni-önnivaló is, zenész is! Még egy régön folyó ügyet is ë kő intézni.

Szombat este szép csillagos este volt.

– Még az Isten is pártomon áll – szölt Imre. – Arrú lengedöz a szél éppen, amörú neköm kívánatos!

Polla tanyájának környéke olyan, mint ahonnan mindenki kihalt. De bezzeg a belseje mennyországról regél. Hét óra felé jönnek ám mindenfelöl a hívottak, kik kocsin, ki lóháton, ki gyalog. Telik a tanya környéke. A vendégek nagy része le is telepedik a hús gyepre.

Sándor Imrével jön, Imrének nyergébe egy nő: Örzse. Piszte Matyinak meg volt mutatva, hogy a galambdúcban lesz a kulcs. Mivel Matyi hamarabb érkezett, a kulcs már nála volt. Sándor kizárta az ajtót, olyan szag csapta meg, amelyért halni érdemes. A nagy ház közepén rakáson 5 bogrács paprikás. Félig hamus parázspan viszkolva*, hogy forrón maradjon, de a bográcshoz oda ne égjen. Púpos kenyerek a padkán. Az asztalon, felforgatott tepsik alján, kenyérkosarakban a túros lepény. A két borjú nyárson sütve, a gerendákra aggatva. Ami cseréptányér, fedő volt, mind rakásra volt, meg kések, bicskák, bugylik. Mikor Sándor meglátta ezt a pazar készitést, azt mondta:

**parázspan viszkolva* – parázspan forgatva, takarva

– Mindön számba vöendöl! Nóczky, böcsüld fő! Kitött Polla néni magáér. De mög is lösz ráadásnak a hërnyó-aranygombú pruszlik.

– Mindön van, csak gyertya nincs! – mondja Imre.

– Lősz a', több, mint kéne! – feleli Sándor.

– Tíz szál van! Mit ér az! A borok a csapon, csak világosság heányzik!

– Ki az önnivalót a gyöpre! – szöl a parancs.

– Sutét van! – szöl egy asszony.

– Mire az önnivaló kinn lösz, akkorra mennyei világosság terjeng.

Eltünik Sándor, Farkasnak egy hús méteres kazalja tövében térdre tottyan. Elkezd csiholni, kovataplóval. Szikrát hány az acél, a száraz szalma lángot kap.

Ó! A tűznyelvek hullámosán nyaldossák a kazal oldalát. A lengedező szél elkapja a fekete kormot, boszorkánytáncot jár vele a levegőben, mikor megunta, leengedi a földre. Újabb pernyéket forgat, majd azt is elereszti. Van már világosság.

Minden ennivaló kint van a gyepen. Nincs névjegyves ülöhely, nincs kés-villás, duplatányéros teríték, szalvétával. De van finom ennivaló. Ketten, hárman is esznek egy cseréptányérból, fedőkből, bögrékből. Olyan is van, aki csak bicskahegyre szurkálva eszi a paprikást. Ezek az öreg betyárok. A nyársra húzott borjúból mindenki annyit vág, amennyit gondolja, hogy elfogyaszt. A

zenészek körülállják a vacsorázókat, de csak a fele, a másik fele eszik. Szébbnél-szebb nóták járnak. Késedelmes a vacsora, mert sokan felugrálják, és a nótával kísérik a zenét.

De más is megkértette a vacsorát, amivel nem számoltak. Ugyanis az égő kazal alól az egerek egész hada menekült ki, a szomszéd macskák utánuk, ugráltak azok bográcsba, tányérba, réteses tepsibe, fakupákba. Az asszony nép visítása, sikoltása messze elhallott. Valóban, három vármegye látta Veszelka Imre lakodalmát!

Aztán elcsendesedtek az egerek, a kazal is már pihánul* égett, a szél másfelé vitte a hőséget, meg a kavargó pernyét is. A vacsora szépen befejeződött. Mindenki megszopta az ujját a paprikás létől. Behordták a maradékot, abból még a hajnali terítéket is kifutotta. Meglepetésül Sándor még egy papot is kerített, aki annak módja, rendje szerint levezette az esküvést. Még esketési levelet is adott. Meg lett vendégelve, ajándékozva, visszavitték oda, ahonnan elhozódott. Most már a pihent zenészek álltak helyt. Ment a tánc, lobogott a fehér ingujj, fehér gatyka. Billegett a félrekapott, árvalányhajjas vagy tollas kalap. Pergették a slingelt, nyelves, szoknyás fehérchselédeket. Pengtek a sarkantyús csizmák. Ezek a borgózós legények

**pihánul* – egyenletesen, csendesen

ilyen állapotban, ha egy regiment pandúr közrefogja, meg nem futnak, ha mind egy szálig elvesznek is.

Éjfél tájon megkopogtatták az asztalt:

– Nőválás!

Ha a nők kedvükre valóval táncoltak, akár reggelig is eltartott a nóta. A nők egymástól kérhettek táncost, de a férfi ilyenkor nem kérhetett. A zenészeknek a nők fizettek a nőválásban. Sok legény került ilyenkor rossz helyzetbe, mert a nő csak azt kérte el, aki neki tetszik. De az is törvénye volt a nőválásnak, hogy amelyik legény addig nem táncoltatta, azt illetlen volt felkérni. Hajnalig tartott a nőválás.

Ekkor játszódott le a másik nevezetes történet.

Két betyár egy lány miatt halálos gyűlölettel volt egymás iránt a bandában. Sándor ide szánta ennek a végeszakítását is. Hajnalban azt kérde Sándor Imrétől:

– No, cimbor! Mög vagy-ë ölégödve?

– Ilyent még az apám se csinát vóna!

Sándor rávág az eresz fájára.

– Csöndöt kérők!

Néma csend, a búzakazalban elmaradott búzaszemek pattogása is meghallatszott.

– Kovics! Dombi! Gyertök elébem! Az egész bandába csak ketten nem é'gyeztök! Ennek az értetlen marakodásnak itt végit vetünk. Vagy örökre éhagytok a cimborákat, vagy mögisztok a békepoharat! Olyan nehéz egy-egy icce boron kibékülni? Haragost nem tűrök köztünk! Ha nem használ a kérelöm, akkó itt mögbírkóztok. Aki a másikat két vállra fekteti a földön, az agyonlövi. E is temetjük itt, senki nem tud majd róla. Ezt a szót mindönki mögértse. Még eccő: Béküljetök ki!

– Nem! – szól egyszerre mind a kettő.

– Ölre! – szól Sándor.

Ölelkezik a két betyár, megy a biztatás, hol az egyiknek, hol a másiknak.

– Ne engedj, Dombi!

– Csavard mög, Kovics!

Sándor megtiltotta a közbeszólásokat. Hol az egyik alul, hol a másik felül. Fél váll a földön, megint felül kerül. Lihegnek, ki vannak állva, mind a vad bika.

– Folytassuk, vagy szavazással pusztuljon egyötök? Beleegyeztök?

– Bele!

Mind a kettő bízott a népszerűségében. A szavazás szerint Dömbinek kellett volna pusztulni. Sándor karvastagságú pisztolyt nyújt Kovicsnak:

– Lúdd agyon!

Dombi áll a tér közepén, lehajtott fejjel, tán már békülne is, szívére teszi a kezét:

– Ide Kovics!

Kovics felemeli a fegyvert, Örzse a háta mögé ugrik, felcsapja a pisztolyt fogó kart, a golyó a levegőbe süvít el.

– Az én lakodalmamon én parancsolok, itt menyegzőt ülünk, nem tort!

Összenéz a sok vad férfi, Örsét senki sem korholja. Inkább mindenki örül a dolog ilyen fordulatán. A két ellenség halad összefelé, megölelik, megcsókolják egymást. Az iccék ürülnek, a nóta még vadabbul szól, de már a vendégek nagy része indulóban van.

A két haragos a legjobb barát lett. Polla néni is, Farkas is megkapták a kárpozlást, mert azt mondta Sándor:

– Ezöket ki kő egyenlíteni, mer az ilyen házasságon nem lönne Isten áldása.

Laci úr csikói

– Legtisztább kereset a lókupecság! – szól Sándor.

– Bijon! – bólogat a többi betyár.

– Keresethő kő mán jutni! – szól Sándor. – Hónap estére tízen összekázmálódtok, emöntök a Sváb-majorba. Jártomba-keltömbe gyönyörű csikókat láttam ott. Jó pénz ütné a markunkat érte! Mán helye is van a Bácskába! Estére emöntök, röggere itt löhettök a pízze! Ha evezettétök úket (mer azt e se tudom gondóni, hogy nem) igényösen a szabadkai országútra vigyétök. A kalocsai ház felű gyün majd rátok szömbe három embör. Azok kérdik:

– Messziru gyün-e kentök, atyafiak? – Erre rá a szó: – Amörrű a nap lejár! – Akkó bízzátok a portékát rájuk, a többi maj' elintézödik. Ezök a bácskabeli cinkosok. Gazsi! a pízte vöszöd fő, ötszáz pöngő körmöcit kérj! A nagy bürtömlöt viszöd ě neki! Ha végeztök, mönnyetök a Kutyafüles felé, kérdözzétök: mi az újság? Maj' mond valamilyent a kocsmárosné. No, Isten hírive, járjatok szöröncséve!

Már vagy fél órája pihenget a kis csoport az erdőben, ami a Sváb-majorhoz van elkönyvelve. Lassú dünnögés keletkezik. Kétféleképpen akarják a teendőt megoldani. Az emberek egyik része azt akarja, csak akkor menjenek a csikóért az istállóba, ha Laci úr ablaka elsötétedik. A másik rész azt mondja:

– Azonnal, mire várni?

– Minek vért folytatni, ha nem muszáj? Hájszen vadászpuskája van Laci úrnak, az se kutya ám!

A vitát az döntötte el, hogy a Laci úr ablakai elsötétedtek. Lováikat megkötötték, hurkos kötéllel fölszerelve indultak az élő portékáért.

– Hátha kigyün Laci úr?

– Ha okvetetlenkedik, meggymagot kap, azt mán úgy se bírja mögtörni!

– No, tudor, ked mén elő! – Ez a szó Piszének szólt, mert ő értett a kutyákhoz.

– De bijon én addig nem mék, még a csutorám mög nem tanáлом! Kivágódott a számbú!

Egy kis pálcával turkálta a száraz, avaros földet.

– Üssön a nehézség a ked csutorájába, üsse tanáli mög! Vöszök én “ötön”* hónap a vögyöskeresködésbe.

– Neköm, öcsém, nem kő másik, 40 éves szógám e neköm! Fekete tulokbú van, ilyen íze nincs is egy csutorának se.

– Ránk virrad ked végött!

– Mönjetök, egy embör héjjá, akár vóna, akár se!

– Nem is az embör hibádzik itt! De a kutyák!

Mert Piszé Matyi ravaszkodása nagyon alkalmas volt. A kutyák nyelvén csak ő értett. Sok esetben, egész kilométerekre elcsalta őket a háztól. Úgy ugatott, vonyított, mint a párt kereső kutya, s erre a kutyák nagy része kitakarodott a tanyából. Ott aztán egy kotla pirított tarhonyát széjjelszórt nekik, azok reggelig is kapargatták a homokból. Bent a tanyában meg azt csináltak a betyárok, amit akartak. Mért nem lötték agyon a kutyát? Éjjel, ha szabadon van, nagyon nehéz agyonlőni. Meg akkor csak jobban összefutott volna a lakosság, azoknak is volt fegyverük, vagy a portyázó megyei emberek, így meg zaj nélkül tudták a lopást végrehajtani. Ezért aztán kénytelenek voltak a többiek is tíz ujjal kaparászni a földet, és rázogatni a leveleket. Mindjárt meg is lelték a csutorát.

– No itt van! Hogy az ördög bújt vóna a ked csutorájába! Mönnyi üdöt erabót tülünk!

– Majd kikocogtassuk! – felelt Piszé.

Megindult a kis menet, szépen suhantak a betyárok a dohányos pajta mellett. Felriadtak a kutyák, és addig, míg Piszte nem bír velük szembenézni, nem volt hatalma felettük. Aztán már felvehette, hurcolhatta őket. De most arra nem volt idő. Laci úr kastélya emeletes forma volt, s mivel a kutyák nagy lármát csaptak, kinyitja az ablakot és kiszól:

– Kik vagytok?

Semmi válasz. Kilő! Erre három pisztolyból is ment a felelet, de nem célozva, arra még akkor is ráérnek, ha meghallják a választ. A válasz kedvező volt, az ablak becsukódott.

– E' mán se nem tud, se nem lát, se nem hall!

Nagy bátran mennek az istállóhoz. Kinyitják a ros télyt. Az öreg béres a szénatartóhoz dölve pipál. Nem szól az egy szót sem, csak kezdé olvasni:

– Egy, kettő, három, négy...

– Be pofa! Se kukk! Se mukk!

A béresbe bent szorult a szó, még a pipája is kivágódott a szájából, de még az után sem nyúlt. Vezetik a csikókat kifelé, kilencet, tízet. Annak a részét is

* “ötön” venni – ellopni, azaz öt ujjal elemelni

vezették, aki a lovaknál maradt. Pedig csupa fölösleges volt ott maradni, mert olyan istenteremtény nem akadt, aki a betyárét el merete volna lopni. Nem is azért maradt az az egy ember ott, hogy el ne lopják, hanem azért, hogy ők maguk közt valami baj ne essék. Azt mondja Kormos Lajos:

– Szépen kiadta Laci úr istállója a portékát, nem köllött a többiét se mögdézsmani. Kő az másszorra is! No, de még maradt neki tíz! Most münk feleztünk, feleztött ű mán életibe öleget!

Felültek a lovaikra, a csikók melléjük kötve, el vágta, Szabadka felé. A kalocsai háztól már messzire látszik is a három gyalogos ember.

– Messzirű gyün kentök, atyafiak?

– Amörű a nap lejár! Kapaszkodjék kentök a hátunk mögé.

Mentek vágtaiban, nem is sokára megérkeztek a Bácskába, már várták őket. Nagyon megörültek a gyönyörű jószágoknak. Azt a jószágvásárló gazda, úgy a vásárban, mint a háznál, vagy “ötön vött” kupecoknál figyelembe vette, milyen vidékről való a jószág. Mert a feketeföldi jószág a homokos talajon tönkremegy. A homokföldijószág meg a fekete talajú földeken egy-kettőre felpendül. Ennek az az oka, hogy a homokföld silányabb termő, nem tudja a dúsabb táplálékot, úgy mint a lucerna, zab, kukorica, árpa megteremni. A fekete földön meg több a föld hozama, több jut belőle a jószágnak meg az íze is jobb. Ezért örültek a homoki jószágnak.

Gazsi vette fel a lovak árát, amit bele is tett a tömlőbe, csak három aranyat csúsztatott félre a mándlizsebbe.

Indultak visszafelé. Nemsokára odaértek a Kutyafüleshez. Hajnalt mutatott a csillag, ami szép lassan baktatott a Nap előtt, mintha ő vezetné. Az a kicsi, fényes csillag a nagy tüzes Napot. Rege is van róla, hogy a Nap üldözi a sugarával, pörköli, de soha utól nem éri. A kis Hajnalcsillag megjár előtte, mintha önála nélkül eltévedne a Nap.

Háromat koppintanak, másodikra kettőt, harmadikra háromat. A kocsmárosnak meg a betyárnak egyforma volt a jelbészéde: semmi szó, semmi beszéd.

Gazsi két aranyat bead az ablakon:

– Nem kő vissza.

– Mit? – kérdi a kocsmárosné.

– Törköl-csevicét*.

Rakta a kupákat kifelé, majd üresen befelé. A betyárok nagyon jó hangulatban nyargaltak tovább. Gazsi még visszamaradt.

– Mi újság, galambom?

* *törköl-csevice* – finomítatlan gyümölcspálinka-féle

– Mög van erősítve a vármegye – suttog az asszony. – A Tiszán túl cirkálnak.

– Ott nagyon jó helyön vannak! – felel a betyár. – Hát ha erre járnak, mondjad nekik, hogy Rúzsáék pandúrrovába járnak. Kecskemétön csinátatták, mög vertek is agyon pandúrokat, oszt evötték a ruvájukat. Hagy féljenek egymástú! Hát osztán egy csók lösz-e?

– Árába!

– Na, ne! – Azzal odadobja a kocsmárosnének a harmadik aranyat.

– Ínnyé! Mind ide adja?

– Oda. Kévántam egy csókot, mögéri!

Gazsi lóra ugrik, oldalba szorítja, vágtaiba megy. Piros hajnalra mindnyájan ott vannak a tanyán.

Rúzs várja már őket, izgatott is.

– Te Gazsi, késtetők. Éppig egy arasztól haladt a Fiastyúk, ami üdöt késtetők! Tudjátok, hogy ezt nem szeretöm! Röndbe gyüttetők-e?

– Ühüm! – volt a válasz.

– Mind mögvan a píz?

– Három arany héjjával. Kettő pálinkára mönt, egy mög egy csókra.

– Parádésan fizetté a csóké. De úgy van röndjin! Megérte!

– Nem a magam eszítü tanátam ki, gazdámú láttam!

Rúzs mosolyogva elfordult. Bementek a barlangba, elővettek egy arannyal majdnem megtelt borjúbört. Amit most hoztak is, beletömködték. Bevarrtak, elvitték a szegedi járásba, ott elásták, nem tudom én, melyik csordakúttól,

milyen irányba, hány lépésre. Kereste azt Veszelka Imre is, mikor kiszabadult, de azt a csordakutat már nem találta. Hogy valaki rábukkant-e, vagy még most is ott van az arany? Nem tartom legendának, hogy megvolt. Ha talán valamikor előkerül, akkor ezen írásom alapján lehet tudni a származását. Borjúbőrben van.

Örzse, ne aludj!

Szeged város kapitánya nyolcra bement a hivatalába. Alig helyezkedik el, kopogtatnak.

– Igen!

– Szervusz, kapitány!

– No, Palásthy, mi újság nálatok?

– Újság rossz van. Tulajdonképpen ebben a járatban vagyok.

– Talán megint a betyárok?

– Fején találtad a szöget! Ezek úgy lopnak! De csak ott kell lenni közelemben, volt is, aki látta őket, de úgy eltűntek, mintha a föld nyelte volna el.

Valóban úgy volt, volt ott egy nagy barlangjuk.

– Kedves barátom, megkárosítottak már téged? Loptak tőled? Nem jobb lenne se látni, se hallani őket? Ha nem üldözöd őket, szabadon járhat, kelhetsz a birtokodon.

– Nem, nem, szó sem lehet róla!

Tudniillik, Pallavicini intézője volt ez a Palásthy József. Itt vásárolt nagy birtokot Balástyán, a Veszelkákhoz közel. Mikor otthagyta az ispánságot, itt akart letelepedni és gazdálkodni. Mivel az uraságtól sok értéket idetakarított, zsoldosokat kellett neki tartani, hogy megőrizték a vagyont a betyároktól.

– Kedves barátom! Szó sem lehet róla, hogy ne üldözzük! Képzeld el, a váltós zsold, mibe van az nekem! ? Ne a Tiszántúl üldöztesd, ha innen vannak, és ha túl vannak, ott üldöztesd, ne innen! Az ilyen gyengeségre képes vagyok azt mondani, hogy parolázol vagy egy követ fújsz velük!

– Erre a gyanúsításodra csak annyit felelek: nekem a városon kívül is kell mennem!

– Én magam ajánlok ezer aranyat annak, aki elfogja Rózsa Sándort! Elvégre egyszer fizetek, aztán megszűnik a zsold.

– Eddig miért nem loptak tőled?

– Csak a katonák miatt!

– Én meg úgy gondolom, hogy olyanok, mint a gólya: amely háznál tanyázik, onnan nem viszi el a kiskacsát. Mivel közel vannak hozzád, azért nem bántanak. Nem jobb lenne békén hagyni őket? Valamennyire ismerem a taktikájukat, még az életedbe is belekerülhet! Jobb lesz úgy?

– Ezért nem bírják elfogni őket, mert a legfőbb üldöző szervnek a feje is védelmébe veszi őket. Feltételezem, hogy egyetértesz velük!

– Barátom, vastag tréfáid vannak, de bármi is történjék, engem nem okolhatsz.

– Üldözni és üldözni! Tisztuljon a levegő körülem. Ha nem intézkedsz, Pesten, a főkapitányságon emelek vádat ellened!

– Csillapodjék a haragod, mindent megteszek!

– Köszönöm! – Szervusz!

Alig csukódott be az ajtó Palásthy után, a szegedi kapitány csengetett a hajdúnak.

– Parancsára, kapitány uram!

– Küldje be az őrmestert!

– Parancs! Kapitány uram!

– Sejben őrmester! Ötven perzekútort* magához vesz, Rózsa Sándor üldözésére indul. Most lettem informálva, hogy Szegeden felül 30 mérföldre garázdálkodnak, nem is muszáj messzebbre menni, ha zavarják őket. Megemlítem, ezer arany fejdíj van rá kifizetve.

– Kapitány úr, szabad egy szóra?

– Ki vele, a kutya irgalmát!

– Azt mondja a legénység, inkább leszerel, mint a betyárokat üldözze.

– Menni kell, parancs!

Szegeden a Betyár Pista vendéglője meg van telve vendégekkel. Benyit egy szálás vállú, alacsony termetű ablakos tót, széjjelnéz. Még egy sarokasztalnál van hely. Leül, nem rendel az semmit. De már a kocsmáros hozza is a dupla paprikást, nagy porció fehér kenyeret és egy icce bort. Leteszi, ő is leül vele szemben.

- Hogy gyütté be? – kérdi.
- Kocsival – volt a válasz. – Te Pista! Mit hallol? Annyira ránk van a megye lazítva, még fejdíj is van rám kitűzve! Mög nem áhatunk, mindég a nyomunkba vannak.
- Csak annyit tudok – feleli suttogva a kocsmáros –, hogy privát személy üldöztet.
- Azt nem hallottad, mennyi van a kobakomér ígérve?
- Ezör!
- Ezör? Mög kéne mán nézni, milyen ez az ezörpöngös kobak? – nevette.
- Kemény – szól a kocsmáros.
- Kitül hallottad ezt?
- Egy perzekútor itt mulatott, de nyilván le is vetköztetik majd, mer nem mönt a parancsra üldözni bennötöket. A szógálómma értik egymást, annak beszéte.

**perzekútor – pandúr*

– Ha legközelebb együn, szógád ki az én kontómra! Ne, a kontóm ára! Vissza nem kő belüle! Még egy icce pirosat!

Iszik egymaga. Odatelepszik egy jóvágású gazda az asztalához. Az is hozat bort.

– Sok a baj – kezdi a gazda –, az üdöjárás se jó, semmise kedvez a parasztnak!

– Csak a betyároknak jó – felel az ablakos.

– Bijon Isten igaz! – felel a gazda.

– Kedtű vittek-e mán ë valamit?

– Nem is vittek, nem is attak! Ugyan, ë se fogannám!

– Nem biztos a' bátya! De én arra csak amondó vagyok, addig lösz jó világ, még a betyár viszi, mer azok éccaka viszik.

Az ablakosnak kedvére beszélt a gazda, kezdené is a nótát. Odamegy a kocsmáros, azt mondja neki:

– Örzse is benn van! Kimöhetne veled a kocsin.

– Éter rajta! – feleli Sándor.

Éjfél után befogtak, elindultak a pesti úton. Sándor megállítja a kocsit, azt mondja:

– Te, Örzse! Ha én aszondom: “ne aludj, Örzse”, készen lögyé! – Az ülés alól kihúzott egy nagy marha revolvert. – Tudsz-ë vele bänni?

– Úgy, ahogy! Mijér vót betyár a szeretöm, most mög a párom?

Ahogy haladnak, szembe jön velük két perzekútor. Leállítják a kocsit.

– Hol jártak kentök ilyen késön?

– Vásárhelyön vótunk örletni, mer ott szöbb tiszta lisztet annak, most mög mán jó ránk estelődött.

– Hogy mernek kentök ilyen késõn járni? Nem félnek kentök a betyároktól?

– Egy csöppet se – feleli a kocsis.

– Kend olyan, akár a Rúzsza képe!

– Ne aludj, Örzse! – szól a kocsis.

Örzse felugrik, a kezében lévõ pisztolyból már adja is a lövéseket lefelé. De a kocsis is adta a lövéseket. Menekült a két perzekútor, az egyik megsebesült, késõbb hallották, hogy bele is halt. Ők pedig hazamentek, de melyikbe? Hej! De sok hazájuk volt nekik! Ki tudja, hogy melyik határba, melyik barlangba bújtak a betyárok? Mocsaras nádasokban voltak alagútjaik a barlangokhoz. A kecskeméti pusztán is csináltattak bunkert kõmívesekkel. Mikor elkészültek, agyonlõtték õket. Itt a Veszelkák közt is volt egy tanyájuk, hangabokkal volt benõve, a lejártnál két gledicsfa. Ma már elhordták azt a dombot. Sándorfalván felül, a Vörös csárdánál is volt alagútjuk, a mai Fehér-tói halastóban is volt berendezett búvóhelyük.

Tázlár környékén, a Bagi báró birtokán, akkora hodályuk volt, hogy egész birkanyjá elfért benne. Lovaik úgy be voltak tanítva, hogy ha az ingoványba, a nádasba bevették magukat, hantról-hantra léptek, oda ugyan nem mehetett a vármegye utánuk. De nem is ment!

Nem tudott Rúzsza pihenni. Másnap estére összehívta a közeli cimborákat. Azt mondja:

– Valamit szentenciáznunk kő! Végire kő járni a dolognak, kinek vagyunk annyira láb alatt. Mög hát a koponyadíj is! Azt nem a vármegye adja, az anná fõsvényebb. Én kódusnak õtözve puhatolódzok. De jaj az árulónak! Imre tizenketted magadda Hortobágyra mégy! Nappa egy emén a csikósokhon barátkozni. Kinézi a ménös állását, mék részin vannak a csikók? Éccaka befurakodik a ménös közé, szél alá, szõrre csihol. A ménös megvadul, az úgy elnyargal, mint tük. Elébük nyargalva mögállítotok, oszt kiválogatitok a nektök valót, oszt hozitok a rácoknak. A többit már tudjátok. Ha sikerül, ha nem, néhán napot igénybevõsz. Járjatok szõrõncséve!

Az öreg koldus

Rúza felöltözött rongyos koldusruhába, még szakállat is ragasztott. Tarisznya a vállán, bot a kezében, megy sántikálva. Már messziről meglát egy férfit, odasántikál a kökereszt tövébe. Koldusnak úgy illendő, hogy vallását fitogtassa. Ki is pakolász a tarisznyából, amit egy álkoldus kipakolhat. Már közeledik a feltűnt férfi is.

– Adj Isten, jó napot, öregapám! Messzirül gyött-e kend?

– Hát, hogy igazságot mondjak, ölég messzirű. De ugyan azt tapasztalom, hogy az erre való népektű möghalhat a kodus éhön! Nem kaptam én még, öcsém, egy krajcárt se. Nem mondom, néhány karaj kinyeret kaptam, de az is zsírozva*vóna jó. Egy pár berdót**is kaptam.

Közben a legény is letelepszik.

– No, ha Rúza erre tévedne, majd kapna kend attú!

– Jaj neköm! Hát az ere tanyázik? Hát az engöm mögönne, ha mögfogna.

– Ne féljék attú – neveti el a legény magát.

– Hát nem bántana?

– De nem ám! Mit vönne el a szögénytű? Inkább alamizsnát adna!

– Hát Rúzsáék erre is járnak? – kérdi újra a koldus.

– Mindenütt vannak azok. Most nagyon rájuk másztak a pandúrok. Tegnap beszétem velük. Aszondik: “Nem láttad-e a betyárokat? Én? Isten úccse, nem

láttam!” Éhitték, hiszön, ráhítótem!* ** Pejig láttam ükét, éppeg itt, ezön a tájékon. De úgy etüntek elülem, mintha a föld nyelte volna ő. Én mög csak bámútam. A hanga irányába túntek ő – mutatja.

– Én úgy hallottam – folytatja a koldus –, hogy sok píztn adnának annak, aki nyomra vezetné üket.

– Nem is keveset ám! Lőhetne rajta vonni földet, házat, mindönt!

– Ha te láttad, mér nem súgod bē ükét? Enné könnyebben nem gazdagodná mög.

– Hát olyan pecsovicnak**** néz kēd engöm? Akár milyen szögén *
zsírozva – szalonnával

***berdó* – vöröshagyma

****ráhítótem* – megesküdtem rá

***pecsovics*- a 19. század 40-es éveiben a reformokat ellenző, konzervatív kormánypártiakat csúfolták így. Itt: hitvány, jellemtelen értelemben használja a szerző

vagyok, mög nem tőnném azt. Inkább beánék közējük, ha tudnék velük beszéni.

– Csakhogy nem olyan nagyon vősznek ám fő közējük! Mög, ha vőnnének is, nehéz a poróbájú. – Így a koldus.

– Hát még a' is van?

– Van ám, őcsém! Mondjad csak: te ere való vagy?

– Ühüm – feleli a legény.

– Hát azt tudod-ē, ki uszítja a vármegyét rájuk?

– Hát az ott a! – bök a legény egy nagy tanya felé.

– Tán sokat vétettek neki a betyárok?

– Nem. A bérőse mondta, hogy sokba kerül neki a zsód, a bűrit mög csak fēti ám!

– Aha! Csak jó gondótam én, hun a kutya elásva. No, Palásthy, fogj kezet a halállal – csikordul halkan a koldus foga.

– Mos mán mög kēd mondj a mög, mi a betyárok poróbája. Tudja-ē ke?

– Hát tudni tudom, de mit kíváncsiskodól, te gyerök?

– Ked tán nem vót kíváncsi? Úgy löszünk egy aránba, én mondtam, amit tudtam, oszt ked is mondi.

Rúzsza elmosolyodik:

– Én nem bánom, ha mán annyira rám esté!

Ezzel előhúz a tarisznyából egy szekercét.

– Fura kódús ked! Ilyen kezebelivel jár?

– Még furcsábbat is látsz, mer kíváncsi vótá! Ahun van tíz lépésre az a sugár fa, ezt a szekercét odavágod a közepibe, úgy, hogy a' széthasadjon.

A legény céloz, megfeszülnek az izmok, bal ujja előre mutat, egy kört fordít karjával, elröpíti a szekercét. Mire egyik föntmaradt lábával is megáll, irtózatossal reccsenéssel vágódik szét a szép fa.

– Mőgjárja! – szól a koldus.

– De mög ám! – feleli a legény – csak ennyi az élet?

– Mikor, hogy! De van ám még más poróba is!

– No! Mondja mán! – követeli a legény.

– Itt van ez a kolt*, azt az egy sárga levelet lúdd le, amék ott a kiállós ágon van.

Ezzel odaadja neki a félkar nagyságú fegyvert. A legény céloz, egyik szemét kancsalra rántja. Dürr! A levél kellős közepén átlöve esik le az ágról.

– Mit szól hozzá?

– Ördőgfajzat! Biztos kezded van, de milyen a szíved?

*– revolver

– Kűbű van az, bátyám!

– A' még a harmadik poróbán válik è!

– Még a' is van?

– Azt a szálláson végzik.

– De hun tunnék én velük tanákozni?

– Én úgy hallottam, aki közējük akar állni, éjféltájon erre kő neki kóboróni, ékapik, a szömit bekötik, ha messzibb viszik, lóra hagyintik, ha közelebb, akkó mög vezetik. Ha beválik, ottmarad, ha nem, akkó mög bekötött szömmé visszahozik.

– Hajsz én kigyüvök az éccaka! De ki ám! De hát ha nem járnak ere?

– Egész biztosra vöhedd, hogy itt lösznek. Poróbálj szöröncsét, ha ugyan szöröncsének löhet mondani, ha beválsz.

Ezzel elváltak, a koldus eltűnt a hangabozótba. Dejszen éppen úgy tűnt el ez a koldus, mint máskor a betyárok szoktak.

– Hát én bijon haza se mék, mögvárom itt az éjfélt – gondolja a legény.

Éjféltájon alig hallható zörgést hall, abban az irányban, amerre a koldus eltűnt. Nem ért rá sokat gondolkodni, két ember mellette termett, bekötötték a szemét, vezették nagy sebesen.

– Egy szót se! – súgják neki.

Nem olyan messze mentek, mikor érzé a legény, hogy lefelé haladnak. Kis idő múlva megállnak. Leoldják a kendőt a szeméről. Egy ember áll mellette, súgja neki:

– Ne ordíts ám, suba!

A legény csak ámul, a furcsa szobabútorzaton akad meg a szeme.

– Na, hé! Ide ülj ebbe a székbe! – szólnak neki.

A legény leül. Két legény kétfelől melléáll, elkezdik a körme alját gombostűkkel szúrkálni. Aztán tüzes vasakkal sütögetik. Gyöngyözve pergett a legény homlokáról a veríték. Ájulni elájult, de egy hang sem jött ki a száján.

– Tovább! Tovább! – adja a parancsot valaki. Most egy kést adnak a kezébe, s azt mondják neki, hogy ott, hátul egy fehér lepedővel le van terítve a szolgabíró, azt kell agyonkéselni. Odamegy a legény, úgy össze-vissza szúrkálta a sötétben a leterített alakot, hogy az csak mekegett. Nem is csinálhatta másként, mert, mint kiderült, egy kecske volt.

– Mindön poróba prima vót! – dobja le magáról a koldusruhát Rúzsa Sándor.

– Né!

– Ám ülj, öcsém, a szöröncse fia vagy, mer ha te ott az erdőbe aszondod, hogy pízé elárúnád a betyárokat, a fejed lőtt vóna ketté hasítva, nem a jegenyefa. Fővönni se akartam mán a bandába, de te nagyon belevaló, talpraesött, kemény gyerök vagy. Kiátad a kénozást is, ami azér vót szükségös, ha kénozna a vármögye, elárúnád-e a cimborákat? Én nem is kérdöm, ki ija-fija, ki borja vagy. Köztünk Rádás löszö. Merhogy mindönnnek van ráadásá, te a banda ráadásá löszö. Mivé ki is vót a számunk, nem akartam szaporítani, így te Rádás vagy! Erre érts! Egyformán osztunk, de ha a legkisebb jelit észrevöszöm a csalafintaságodnak, ez szolgál ë! – odanyomta homlokához a hideg pisztolycsövet.

Még csak most nyújtott kezet a legénynek, nem is kell írnom a megszorítást. De még a földolog idehátra van: az áldomásívás! Ahány ember itt van, annyival fenéki inni a kupát. Ez is nehéz dolog, nem egy embernek hasadt már ki a bendője az áldomásíváson. De Rádásnak volt esze, ha érezte, hogy sok lötyög benne, félre ment, az ujját leöltötte, kibüffentette magából, így ezt is megúsza.

– Tűrökkös cimborá lösz ebbü a Rádásbü – mondja Rúzsa. – No, ennek a cécónak is vége, főavatott cimborá vagy! Máris mögbízást kapsz. Azt még sénkisé sejtí, hogy közénk tartozó, így könnyen evégezhetöd. Adok kétszáz aranyat, bejársh a Palásthy-tanyába. A katonák ott tartózkonnak a pajtába, barátságot kötsz velük, viszöd a bort, itatod ükét. Mondod nekik, hogy annyi píz kapnak, ha életükbe szögálik is Palásthyt, akkó se kapnak annyit. Hitvány a zsold, hagyják itt Palásthyt, ha pedig nem, magukra vessenek.

Rádás végrehajtotta a megbízást, a katonákat kifizették a betyárok, s eltűntek erről a vidékről. Palásthy kezet fogott a halállal.

Veszélka Jóskát felakasztják

A hortobágyi ménes nyugtalanzkodott. A csikósok figyelték, mi lehet az oka? Lovaikra ugráltak, körülkerülték a ménest. A bűz már akkora, hogy az orruk alá terjengett. Most már mindent megértettek – a tegnapi cimbora betyár volt. Nem tudtak a betyárokhoz igazodni, meg kár is lett volna, mert azoknak egy-két halállal több vagy kevesebb, nem számított. Meglátták, hogy a ménes külső szárnya leszakad, és ész nélkül fut. De már egész banda betyár a nyomukban. Utánuk mentek azért egypáran, mert azt tudták, hogy amit a betyárok nem akarnak elvinni, azt a Tiszán nem viszik át. Tehát ezeknek a visszaterelésére indultak. Úgy is lett. A Tiszánál – kinek, mennyi kellett – kötélre fűzték, a maguk lovához kötötték és vágattak velük. Hanem a csikósok ezt a nagy kárt jelentették. Az odavaló pandúrok utánuk! Hajtották őket. Mikor Csongrád megyéhez értek, pihent erővel a megyei pandúrok vették üldözőbe őket.

Fényes nappal volt, bújni sehova nem lehetett. Lovaik is ki voltak fáradva, a távolság nagyon fogyott a két csapat között. Elcsapkodták már a betyárok a lopott lovakat is. Azok megfordultak és vágtaiban vissza. A ló az bárhová vissza tud menni. Veszélka Imre azt mondja:

– Cimborák! Csak Jóska bátyámgig bírnánk mönni! Akkó mögmenekűnék. Ott a kettős ajtajú istálló, ami az ingoványba vezet, onnan kétfelé van szabadulás. Vagy a nagy barlangba az alagúton, vagy le Dorozsma felé a nádásba.

Ha ide bevették magukat, nem volt olyan pandúr, aki követni merté volna őket. De nem is lett volna tanácsos, mert már az első lépéseknél elsüppedtek volna a lovaik. Csak a betanított lovak ugrálhattak ebben. Ezt ők nagyon is jól tudták.

– Mindön erőt bele, cimborák! Még egy kicsit, lovam, fáradt páram, még egy kicsit!

– Mán csak egy hajintás!

Az istállóajtó sarkig nyitva. Beugrattak a betyárok, de a nádasba nyíló végajtón ki is ugrattak. Az udvarra nyíló istállóajtót meg belől eltorlaszolták. Pillanatok alatt odaértek a perzekútorok. Leszálltak a lovaikról, megkötözték őket. Odaálltak az istállóajtóba, lövésre kész puskákkal.

– Na, bitangok! Innen élve nem menekültök! Adjátok meg magatokat! Sokat enyhíti a büntetést! Itt már nincs menekvés! Magatok is láthatjátok! Nem akarunk agyonlúni benneteket! Megkukulatok?

Semmi válasz.

– Nyissátok ki az ajtót!

Előkiabálják a gazdát, kérdik tőle, nem látta-e a betyárokat?

– Én sömmit nem láttam!

– Látni kellett!

– Instállom, rövidlító vagyok!

– Tíz lónak a dobogását sem hallotta kend?

– Mögkövetöm a pandúr urakat, ha száz ló dobogna az udvaromba, akkó se hallanám, ha benn vagyok, mer nagyot hallok. A perzekútor urak beszédjit se hallanám most, ha nem kajabánának ilyen hangosan. Én magukat se láttam, se hallottam, mikó gyüttek ide!

– Kerítsen kend egy vasrudat, befeszítjük az ajtót!

– Azt még löhet! – felel Jóska bácsi. Felsorakoztak a pandúrok az ajtó előtt.

Még egyszer:

– Adjátok meg magatokat!

Az ajtót Jóska bácsinak kellett feszegetni, de a keresztbe vas nem engedett. Egy markos pandúr elveszi a feszítővasat, riccs-reccs, betörök az ajtó. Üres az istálló! Ámul-bámul a perzekútor társaság. A másik végén nyitva az ajtó, amely az ingoványra nyílik és Dorozsmáig vezet, onnan szabad az út Bácskába. Hang se mérges, sem káromkodós nem jött az ajkukra. Ilyen kudarc! Ilyen szégyen! Ezért lakolni kell valakinek!

– Raportra, Jóska bácsi! – ordít a parancsnok.

– Mit páran... ? – szól Jóska bácsi.

– Hát kend nem mondta, hogy két ajtaja van az istállónak.

– Sënkisë kérdözte tülem, instállom. Bolond felel kérdés nélkül!

– De kend tudta, ha azok bemennek, el is menekülnek!

– Én azt se láttam, mikó a betyárok ide gyűttek, de azt se, mikó a vármögye!
Mög én hó' tudnám azt, ki mit forgat az agyába.

– Ne hazudozzék itt, vén bitang!

– Az is baj, ha beszélők, az is, ha hallgatok? Némöly embörnek az Isten se tanáná kedvit!

– Kend lógni fog! Csak egy nap felkelését láti kend!

– Még sose lógtam!

– De azt tudja kend, hogy akinek az udvarán keresztülmennek a betyárok, vagy helyet ad nekik, arra is szól a statárium!

– Tudja a ménkű! Enné különbet se hallottam!

– Ha a nép egyetértene a vármögyével, a betyárok már mind lógnának vagy csücsülnének a hűvösön.

– Úgy ám! De a vármögye, ha ki is gyün, puska van a kéziibe, éccakára mög behúzódik a városba. De nem úgy ám a nép! Itt kő éni éjje-nappa a betyárok közt. Ha visznek valamit, azér se szóhatunk! Ha nincs a lopott jószágnak hely, bekötik egy makulátlan, böcsületös embör istállójába, vagy becsapik az udvarjába, azér se szóhat. De azér számot tart ám a betyár a lopott tulajdonra, é is mén érte. Ha píz, akkó mög másként kő érte adózni. Ne adj Isten, hogy neki elkallódjék a vélt tulajdonja. Mer ha ú haragbú möglátogat valakit, jobb, ha halva születött az illető. Nem kérők bejüle még kóstolót se. Ű itt a kiskirály, nekünk csak ez az egy szó van mondva: “Jó mögtűrűjje kend a száját, nehogy zsiros lögyön!” Ha csupa tejet öszik is az atyafi.

– Jóska bácsi! Mink tudjuk, hogy ezön a részön vannak legjobban lefészkelődve, egy szavába kerül kendnek, mögszabadúnak túlük.

– Azt nem fogik mögérni hajasán, kopaszán mög bajosan!

– Imre kendnek öccse!

– Az igaz, de én is mögtagadtam, mint András mög Pétör. De azér nem merünk ám nekik véteni. Az András felházában tartik a télirevaló szárított húst. De azér az se meri ám kihánni, csak akkó meri ükét szinni, ha nem hallik.

– Kend nyomra vezethetne!

– Áruló nem vótam, nem is löszök.

– Ha mögkérdik valakinek a lakását, az árulás?

– A kérdés igenyösen úgy mondódott. Névön neveződött a gyerök.

– Nem könyörgünk. Kendnek bejöttek az udvarába, ismerősen, gazdásan viselkedtek. Kend mikor látta, behunyta a szemét, befogta a fülét, se ne tudjon, se ne lászson, hogy ne hazudhasson, ha a szent keresztre tett ujjal felesketi a bíróság, így van? Valljék kend, mert elvisszük!

– Kögyes Úristen! Irgalmazz neköm! Ha főakasztanak, se mondok mást!

– Az is meglesz, az biztos, már holnap. Na, üljék kend a lovára, gyerünk a dutyiba!

– Hát lögyön mög! – feleli Jóska bácsi.

Kiindul a menet Szeged felé. Jóska bácsi is ott üget köztük. Csak egy ujjá mutatóba került volna, hogy rámutasson a barlangra. Nem tette. Visszanéz, az asszonyt ott látja a ház végénél, néz utánuk. Jóska bácsi is néz vissza. Mit akar emlékebe vinni? Tán a napsugaras végű házat? Vagy a galambdúcot? Vagy az asszonyt a két gyermekkel? Az elfordulónál még a kalapjával visszainteget.

Ahogy beértek vele, becsukták a vár alá. Három napig nem hallgatták ki. Eközben álbűnösöket löktek be hozzá, de minden kísérlet sikertelen maradt. A betyárok minden éjszakán próbálkoztak, úgy úsztak át a Tiszát, fondorlattal, az örök megvesztegetésével sem sikerült kiszabadítani. Még rabörnek is volt belőlük öltözve. Váltáskor mentek, de nem tudták a jelszót. Jóska bácsi megneszelte, ugyan döngette ám belül a vasajtót.

– Nyugalom, cimbora! Mert elcsendesítelek.

Másnap vitték kihallgatásra, a keze megvasalva. Az ör mögötte ment. Azt mondja a kapitány:

– A törvény értelmében a kérdésekre igazán válaszoljon kend! Neve?

– Vészélka József.

– Lakása?

– Szöged, Szabadszállás.

– Kapcsolatban van kend a betyárokkal vagy rokonságban?

– Vótam.

– Udvarába bementek, istállóján keresztül szöktek, otthonosan viselkedtek!

– Nem töhettem rúla!

– Nem ki van hirdetve: senki helyet, szállást ne adjon nekik?

– Azt a mögyének könnyebb vót kihirdetni, mint a népnek betartani.

– Nézze kend, Veszélka! Beszéljünk okosan. Kendnél is elkelne egy kis pénz! Ezer arany tulajdonosa lesz, ha kézre adja.

– Nehéz dolog vóna a'!

– Miért volna nehéz? Kendnek az udvarába járnak, kendnél mulatoznak. Ezt mondják. Igaz ez?

– Ha úgy mondták, nem változtatok a beszédön.

– Mikor ott mulatnak, jól el vannak ázva, akkor kend üzenne, a többi a mi dolgunk lenne. Adok egy nap gondolkodási időt, itt a mellettem levő szobában, ha meggondolta, csak átszól.

– Mög van a' mán gondóva!

– Áll az alku? Elövette kend a jobbik eszét?

– A régibe maradok!

– Legalább mondja meg kend. miért?

– Azér, ha neköm van egy szűröm, én annak a fonákját kívú sose fordítom. Ha én a tönnyerem akarom nézni, mög nem fordítom a kezem, hogy a kezem fejít

lássam a tönnyerem hely ott. Ha neköm előre van néznivalóm, én akkó nem tekergetöm a nyakam, se jobbra, se balra, se hátra, hanem én igenyöst nézők előre!

– Ez az utolsó szava?

– Mindönt elmondtam, kapitány úr! Újat nem tudok.

– Magára vessen kend! – meghúzta a csengőt. Négy bírósági tag belépett, helyet foglaltak, tárgyalni kezdtek. Statárium volt, nem volt sok huzavona, kötél általi halálra ítélték.

Másnap, szombaton, Szegeden felül, a nyomáson, végre is hajtották az akasztást. Itt állandóan állt a bitófa.

Szombat piacos nap volt. Veszelka Andrásné Kókai Eszter kocsival ment a piacra. Közelednek a nyomás felé.

– Valakit akasztanak – mondja a gazdaasszony. – Irányíts oda!

Már akkor jól összegyűltek a népek. Piros hajnal volt. Hozzák a rabot. Fél őszes, széles csontú, széles arcú, pirosarcú, nagy bajuszos ember. Nagy ezüstgombos mellény rajta! Még itt is kínálják a kegyelmet neki. Felolvassák a vádat.

– A szegedi bíróság kötél általi halálra ítéli Veszelka Józsefet, mert a betyárokkal cimborált. Megértette kend?

– Ügön. – Térdei megrogytak.

– Lehet még rajta változtatni!

– Nincs mit!

Egyik bíró megjegyzi:

– Betyárvér! Konok!

Jóska bácsi kihúzza magát:

– Betyárböcsület!

Feltartott fejjel, döngő léptekkel indul a bitó felé. Ekkor értek oda Kókai Eszterék.

– Isten irgalmazzon neki! Nem töm, milyen bűne lehetett neki, hogy bitóra került? Né csak, milyen bátran mén az a halálra ítélt! De kár azér a szép, derék embörér.

Amint föllép Józsi bácsi a székre, kimagasodik a népek közül. Veti le az ezüstgombos lajbiját, egy lódítással Eszterhez vágja:

– Ángyomasszony! Vigye haza a feleségömnek!

Veszelkáné elsikoltja magát:

– Öregbik uram!*– Aléltan bukik előre.

A körülállók élesztgetik, felsegítik a kocsira, a lajbit beteszik az ülésládába. Tompa csengéssel ütődnek a nagy ezüstgombok össze, lapulva húzódik a láda sarkába a fekete posztó, a feleség utolsó üdvözlője. Mire magához tér Kókai

Eszter, Veszelka Jóska már ott lóg a bitófán, nyakába akasztva egy tábla: “Így jár, aki a betyárokkal cimborál!”

Nem árult aznap Veszelkáné semmit, sem pengőt, sem krajcárt. Visszavitte úgy az árut, ahogy elhozta. Vágtatnak a lovak visszafelé, a napsugaras végű tanyához.

Akkor az volt a módi, hogy aki bírta, napsugaras végűre csináltatta a házát. Deszkavégű volt a ház és a deszkába csínyozóval** hosszú csíkok voltak húzva, amik egy helyről indultak ki. Egész úton nem szólt Veszelkáné, csak mikor közel érnek:

**öregbik uram* – az idősebb sógor neve

***csínyozó* – háromélű, vésőszerű szerszám

– Hajts ángyomasszonyhoz!

Jön a menytárs eléjük, egy hang sincs. A béres kihúzza a lajbit, odaadja, akinek küldve van, ennyit szól:

– A gombok vagy négy font.

Az asszony elsikoltja magát:

– Tudtam, tudtam, mögéröztem, még a kaputú is visszanézött, amit sose csinát. Jaj neköm! Mi lösz velem?

Kiesett kezéből a lajbi, élettelenül rábukott.

– Eridj, Márton, haza, fogd ki a lovakat, én itt maradok ángyomasszonynál – mondta Veszelka Andrásné. Valahogy felélesztgette. Két lánya volt neki; elmentek haza a szüleihez, akik Pirtó felé laktak.

*

Többet nem is hallottunk róluk.

A kegyelem

Rúzsa Sándor bandája nőttön-nőtt, a rabolni való meg mindig fogyott. A vásárosok sem mertek már egyik vásárból a másikba járni, mert a pénzt elrabolták tőlük. Néha 18–20 kocsi is ment egy végbe, kirabolták őket. A gazdáknak sem volt forgótökéje, mert a betyárok elvették. Minden dologkerülő betyár akart lenni. Már 150 körül mozgott a futó tag, nem is beszélve az orgazdákról. Egy estére összerendelte Rúzsa az egész bandát a szabadszállási nagyerdőbe. Kezdte aztán a beszédet.

– Cimborák! Így fölkapik ám a mi állunk! Gyöngén mén a munka! Hanem értesítettek, hogy az ország kincstárát szerdán éjjel szállítik. Katonáság kíséri. E' lönne mán a jó fogás! Ha valaki közületök nem akari, szépen most ballagjon ki közülünk.

Egy betyár sem mozdul.

– Így is jó. A döbröcönyi országúton szállítik. Két oldalt az országút mellett erdőség van, ott oszlunk kétfelé. Ha én lövést adok le, a' lősz a jel a támadásra. Ki erről, ki arról.

Ott is volt mind a 150 zshivány az erdőben. Rúzsa Sándor elhelyezte őket, parancsot adott nekik. Telik, múlik az idő, egy-egy kocsi megy az úton. Most ezek mehetnek! Rúzsa Sándor füle mindig a kocsiútra volt fektetve. Szekér, lovas, rakott kocsi, mind jelezte előre! Egyszer csak nagyon izgatottan fülelt:

– Fiákerok! Nem is egy! Társzekérnek híre sincs! Lehet négy fiáker, kevés lovas, de itt nincs társzekér. Cimborák, mindönki maradjon a helyin, csak tizenketten mutatkozunk!

Valóban négy fiáker, hat katona. A katonák lövésre tartják puskájukat, ahogy a betyárok leállítják a kocsikat. Az egyikben Kossuth ül. Nézi a betyárokat, hátraszól a katonáknak:

– Le a fegyverrel!

Hozzáfog beszélni, de szépen:

– A haza veszélyben, ti meg a haza szolgálaira rontotok? Ilyen erős, bátor embereknek az ellenség pusztításán kell fáradozni, nem a testvért löni, rabolni!

...

Mikor befejezte a beszédét, azt mondta Rúzsa Sándor:

– Ilyen szépen beszéni, én még életömbe senkit se hallottam! Uram! Münk rovottak mög fejdíjasok vagyunk!

– A kegyelem mindent töröl – válaszol Kossuth. Aztán a betyárok tisztelegtek, ahogy ők értettek hozzá, és útjukra engedték Kossuthékat.

Ezen soká törték a fejüket a betyárok, hogy kéne, hun kéne kezdeni? A háborúba is lehetne ám szerezni! Benne is lettek volna mindnyájan, de a vezér csak félt attól, hogy őt kivégzik. Attól kezdve igencsak a Szeged alatti erdőkben, bozótokban, cserjékben tanyáztak. A mai Halastó elvadult nádas, sásos terület volt. Ennek közepén is be volt nekik rendezve egy jól lakható szállás. Innen messziről belátták, merről kell tartani a vármegyétől. Ha a Tiszát elérték, átúsztak, azok után mehettek! Eloszlottak a tanyák közt, ki kapált, ki szántott, ki a jószágot legeltette, sok esetben tőlük kérdezték, nem látták-e a betyárokat? A háború minden felől hallódott.

Rúzsáék nagyon szerettek volna a szegedi főkapitánnyal vagy az ügyésszel beszélni a kegyelem ügyében.

Délen már bent voltak a szerbek, a lakosság vegyes eredetű volt, az egyéni bosszú sok kegyetlenséget szült. Szenttamás nevű faluban is keverék volt a lakosság. Egy magyar embernek rác felesége volt, meg egy szép eladó lánya. Jómódú gazda volt. A gazda nem volt odahaza, hát mikor közeledik, hallja a nagy lármát, tivornyát. Benéz az ablakon, hát a felesége ott mulat, ölelgetik a szerb katonák. A lánya is bent van, kényszerítik a mulatásra. Ölelik, csókolják. Az apa beront egy doronggal, kezdené agyba-főbe verni a szerbeket. Azok rárohannak, megkötözik, feldobják a padlásra. Felhangzik a dáridó, még az asszony ujjongását is hallja. Csak a lányom ne lenne! Felmegy a részeg vezér a megkötözött emberhez, szemébe röhög:

– Tudod-e, hogy minden vagyoned elvettük?

– Legyen meg az Isten akarata!

– Tudod-e, hogy a feleséged a szeretőm?

– Legyen meg az Isten akarata!
– Szép lányod van, büszke voltál rá, volt is sok kérője, nem adtad egyhez sem. Tudod-e, hogy hat férfinak adtam oda!

Erre a fogoly felordít, megfeszíti kezén a kötelet, az bevág a húsába, úgy, hogy a vér kiserked.

– Légy átkozott, még élsz! Holtod után is gazember!

Az utálat minden erejével szemközt köpi.

– Készülj a holnapra, imádkozz! – mondja a vezér. Azzal otthagytta a megkötözött foglyot, akit a bánat, utálat megbénított. Még sokáig hallott a mulatozás zaja, végre elcsendesedett. Ép gondolata csak azt szorgalmazza, mentül hamarabb végezzenek vele, annál jobb. Minek élni? Felesége? Vagyona? Por a levegőbe, vigye a szél! Hanem a lányom! Hatot érte! Nem halok meg! Élnem kell!

Feszegeti a köteleit, tágul. Ekkora fájdalmat nem bír elvinni a sírba! Ezt itt le kell rakni! Minden csepp vér bosszút kiált! Édes legyen a halál! Az meg csak úgy lesz édes, ha a drága gyermekért bosszút áll.

Feszegeti a köteleket. Lépteket hall a lépcsőn. “Ha egy katona, még összekötött kézzel is ráugrok” – gondolja. Sámsoni erőt érez. Közeledik a lépés, ásópengés, valamihez odaütődött. Félrébb húzódik. “Nem halok meg! Le kell számolnom! Aztán megyek csak az Úrhoz számadásra.”

– Apám! Édesapám! – suttog a leány.

– Lányom! Itt vagyok. Jer közelebb!

– Apám! Hoztam kést, amivel elvágjuk a kötelet. Ásót is, hátha szükség lesz rá. Meneküljünk!

– Mi van odalent, lányom?

– Mind hever holt részegen, anyám is!

– Ne mondd ki többet ezt a szót!

– Csak egy ór sétál a ház körül – mondja a leány.

– Isten legyen neki irgalmas!

Csendesen lejöttek a padlásról, megvárták, míg az ór háttal lesz hozzájuk, az apa magasra emelte az ásót, és a sétáló ór fejét kettészelte. Egy szó nem hagyta el az ajkát, holtan rogyott össze.

– Gyerünk, apám!

Megfogták egymás kezét, mentek a megfertőzött tanyától, ahol olyan csúffá tették őket. Útközben csak kellett kocsit kérni, mert a lánya képtelen volt járni, nagyon beteg volt. Pár nap múlva értek Szegedre. Itt is a háborús hírek: így van? Úgy van? Biztosat senki sem tud.

A szenttamási ember ott állt a városháza előtt, már akkor híre szaladt, hogy honnan jönnek. Össze volt a nép gyűlve.

– Beszéljen! Beszéljen! – kiabálták mindenfelől.

Felvette karjára beteg lányát, úgy beszélte, mi történik Délvidéken. Mikor beszédje végére ért, felemeli beteg lányát, hogy megmutassa, ekkor látja, hogy halott. Elordítja magát, lelép az emelvényről, viszi félig örülten, halott lányát a kocsihoz. Megindítja a lovat előre, hogy hová viszi, nem számít, csak vissza ne! A város felső felén, az erdő mellett állt meg. Hová tegye kedves halottját? Kincsét, mindenét! Mi a vagyona, mi a felesége ehhez képest, amit most veszített. Nézelődik, hol találna neki méltó helyet. A sok közül kiválaszt egy sugár fenyőt. “Ide teszlek! Ilyen voltál! Sudár, magas, ég felé törő! Ide teszlek! Vigye lelked a fenyőillat, oda, ahová való, Istenhez! Én édes mártírom! Elöttem haladsz. Térden állva kérj Istentől bocsánatot számomra, az elkövetendő bűneimért. Ne ítélje meg cselekedeteimet, mert félig örült vagyok!”

Megássa a sírt, a magával hozott ásóval. Puha falevéllal béleli, belefekteti drága halottját. Selymes fűvet szór rá, s mondja: “Ne fájjon a göröngyhullás!” Ellenállhatatlan erő húzza a selyemes fűágyra, ide, a lányával egy helyre. De egy belső hang keményen szól: “Élj! Élj! Élj!” Kocsijához megy. A lovat elcsapta, legelész. A rendre vágott szénából dob a kocsiba, belefekszik. Három napja sem evés, sem alvás. Fáradt. Még visszamegy a sírhoz, szépen elegyengeti, nem is látszik, hogy ott sír van. Letérdel, imádkozik, de kisodródik az imádságból, mert egy kis madár olyan búsan dalol a feje fölött. “Ki avatkozik az én gyászomba? Ki érez velem? Ni csak, egy kismadár! Nem vagyok egyedül nagy halottam temetésén. Járj el kismadárkám ezután is ennek a sudár fának az ágára, dalolj az én halottamnak ezután is! Kettőnkön kívül úgyszemint tudja senki, ki nyugszik itt.”

Megcsókolta a rögöt, melyet a fa tövéből vett fel, kiment a kocsihoz. A lovat megkötötte, ő meg belefeküdt a kocsin a szénába, s a gyötrelmes napok után mélyen elaludt. Arra ébredt, amire otthon szokott, madárdalra. Nem is jutott mindjárt eszébe a szomorú valóság. Indulna, de nem tud. Már a ló is be van fogva. Most hová?

Egy éjjel eltelt. “Elmenjek búcsú nélkül? Nem, azt nem teszem. Vagy jövök vissza vagy soha, erre a helyre.” Leveti a lóistrángot, bemegy az erdőbe. Keresi a sírt, sehol rá nem lel. Leheveredik a fűbe, újra elszunnyad. Hangok ütik meg a fülét. Nem akar hallgatózni, de kénytelen vele. Rövidesen rájött, kikkel hozta össze a sorsa.

A beszéd így folyt:

– Te Sándor! Szónék, de nem tőm, merjek-e? Münk már valamönnyien unjuk ezt az életöt. Már jó ki vannak a gazdák zsigerülve, nem nagyon tud itt már a betyár élni! Most lönne a módja, hogy főhaggyunk vele. Mőg hittak is, milyen szépen mondta: “Ott a helyetők.” Ez azt jelönti, hogy köllünk valahun.

– Én benne vagyok! – felel Sándor. Ha efognak, tüktöket nem bántanak. Csak a' nincs, aki a kögyelmet kijárja. Azér lesekszünk most itt, ha gyünne valamilyen rangos embör ki vagy be a városba, kijáratnánk vele a kögyelmet. Vagy adjatok fő, oszt tűk möhettök szabadon.

– Azt mán nem. Halálíg!

Sándor elérzékenyülve szölt:

– Köszönöm, cimborák! Hát akkó beállunk katonának! Most, mikó mindönfelü szurtyongatik a magyart, most kéne kimutatni, mit tudunk. Ha valakinek eccö hazája, nekünk százszö, mienk az ország mindön része, fája, bokra, erdeje, nádasa; akárhová hajtsuk fejünket, mind befogad, mind szállást ad. Gondoltam, így jelöntkezünk, de befognak, ha a kögyelöm nincs a kezünkbe, attú pejig borsószik a hátam!

A szenttamási ember ezt így végighallgatta, s rendben is volt a tervével. Botorkál, dünnyög magában: “Itt volt, itt kell neki lenni!”

Úgy igazítja az útját, hogy beléjük ütközzék. Meg sem moccan egy sem. Minek? Egy ember? Fegyvertelen!

– Ülj le! – mondja Sándor. – Ugyan mi hajtott az erdőbe? Tán szöröncsétlen vagy?

– Az vagyok, de úgy érzem, hogy szerencsém lesz, hogy veletek találkoztam.

– Olyan anyamagzat még nem születött mög, akire münk szöröncsét hozzunk.

– Majd elvállik! – szöl az idegen.

Elmondta az ember, hogy tegnap a legszebb fa tövébe temette a lányát, olyan szép fa egy sem volt, most meg mind olyan szép. Levéllel leszörta a frissen hányt földet és az ásást nem találja.

– Csak egy vót olyan szép fa? – kérdi Sándor.

– Csak egy – felel az idegen.

– Ha behunyom a szömöm, akkó is odatanálok. Mönnyék kigyelmed ezön a soron, a tizenhetedik fa, kaparja mög a levelet, ott a lánya sírja.

Számozza az idegen, pontosan a tizenhetedik fa az, amit keresett. “Hányszor elmentem én itt, mégsem leltem meg!” Akkor elővette a bicskáját, egy *E* betüt vésett a fába. Odamegy egy betyár, s azt mondja neki:

– Ha ájtatosságát evégezte kigyelmed, gyüjjön vissza!

– Mindenféleképpen visszamegyek.

Mind a két fél kitérülkötött egymás előtt és rájöttek, hogy egymással lesznek kiegészítödvé. A betyárok nem nagyon hittek az idegennek, azt hitték, így akarja kelepcébe csalni öket.

– Két hét alatt lebonyolítom a kérvényt. Találkötünk ezen a helyen!

– Nem jó lösz az úgy! De nem ám! – mondogatja egyik is, másik is.

Sokára jutottak közös nevezőre. Abban állapotok meg, hogy a félegyházi tanyákon, nyugatra, a buckák közt van egy kocsmá, *Süket a* neve, mert a kocsmáros néma. Annak a kocsmárosnak kell odaadni a kegyelmi papírt egy gyűrűvel együtt, ez a bizonyosság, hogy a mi érdekünkbe cselekszik. Többet aztán nem látják egymást.

– De én szeretnék veletek találkozni!

– Maj' hallódik a hírünk – felel Sándor. – Még azt is mögemplítheti kigyelmed odafönt, hogy ruvárú, lórú, fegyverrú magunk gondoskodunk.

Elköszönt az idegen. Sokáig nem szólt senki, végül Sándor szólalt meg:

– Csak sikerűne!

*

A *Süket* előtt két ember heverész a gyepen.

– Nem tőm, gyün-e?

Sűrűn felszalad a dombra, hol az egyik, hol a másik kémlelni. Szól, aki most fönt van:

– Mutatkozik!

– Milyen alkotmán? – kérdé a másik.

– Batár.

– Gondóhattam vóna.

Nyögdécselnek a lovak, agyig úsznak a homokba. Megérkeznek.

– Jó estét! – kívánnak a vendégek.

A heverészből nem nagyon ugrálnak fel a betyárok.

– Mög van-é?

– Meg – felel a kérdezett.

– Nehezen mönt-e?

– Egy volt a kormányban, aki ellenezte a kérvény kiadását, ilyen megokolással: “kutyából nem lesz szalonna!” Két nap múlva Szegeden, a városháza előtt lesz a fogadtatás. Oda várom magukat! – szól az idegen.

– Ott löszünk, százötvenen – szól Rúzsza.

Hogy ennél a találkozásnál még milyen eszmecsere folyt, arról a krónika nem szól. Megpihentek és a batár elment, amerről jött. A betyárok magukra maradtak.

Nem bontották fel a nagy, pecsétes levelet, egy kockás kendőbe kötötték, és Rúzsza Sándor eltette a mellényzsebbe. Két nap múlva egyben volt az egész banda, szépen vonultak be Szegedre. Az utcán kétfelől álltak a népek.

– De rossz lova van némiknek! – mondogatják.

– Mire a tethelyre érnek, mindnyájának első rangos lova lösz, addig cserélgetik, míg be nem válik. Értenek ám ezök a lóhoz.

– Máshon se! – válaszol a másik.

Így haladt a menet a városháza elé. A szenttamási ember ott várja őket. Egy kúpba tömörülnek a betyárok, az új drótos, szöges, sallangos karikás a nyakukba akasztva, de voltak náluk pisztolyok, fokok is. Csupa újság volt ez a népeknek.

– Begyüttek a betyárok az erdőbű!

A főkapitány leüzent, hogy a vezér menjen fel.

Erre Veszelka fölüzent: Ha a polgármester úr legyün közénk, s addég köztünk lösz, még a vezér le nem gyün.

Mit volt mit tenni, lejött a polgármester úr. Rúzsza pedig Veszelkával felment a kapitányhoz. A kapitány odafordult Rúzsához:

– Hányan vannak?

Rúzsza biccent a fejével.

– Maj' a helyöttesöm!

Kapitány:

– Hányan vannak?

Veszelka:

– Százötvenet tartunk számon!

Kapitány:

– Ló mindnyájának van?

Veszelka:

– Mind azon ültünk!

Kapitány:

– Fegyver van?

Veszelka:

– Kellőképpen.

Kapitány:

– Most szépen lemennek, megebédelnek, aztán indulnak. Aki a kegyelmet kieszközölte, az vezeti magukat!

Veszelka:

– Hun lösz az övés?

– A várudvarba!

Veszelka:

– Jobb szeretnénk a város szélén!

Kapitány:

– Miért?

Veszelka:

– Szükös az a várudvar!

A kapitány elmosolyodott: ezek félnek, hogy beszorítják őket. Veszelka:

– De a polgármester úr velünk öszik!

Kapitány:

– Tőlem ehét, akár magukkal is vihetik. Elmehetnek, remélem, becsületesen viselkednek, nálam a kegyelmi rendelet másolata. Ha megjönnek, én fogok becsületes munkáról gondoskodni maguknak, hogy ne kelljen tovább betyárkodni.

Meg volt terítve a várudvaron, de ők csak bicskára szúrt falatokat ettek. Egy falat kenyeret szúrtak a bicska hegyére, úgy mártották a piros lébe. Vége lett az ebédnek, és elindultak a szerb határ felé. Ahogy megérkeztek, Vetter Antal ezredes elé vezették őket, hogy ő vegye át a betyár csapatot. Vetter meghökkent, a betyárok meg befelé nevettek. A cifra fegyverzetten szívből tudott volna nevetni Vetter, ha a helyzet komolysága vissza nem tartja.

– Hát kendtek kik? Mit akarnak?

Veszélka felel:

– Instállom, hadvezér uram (rangot nem ismert a betyár, katona nem volt azok közül egy sem, hol is tanulta volna?), ide vagyunk küldve, ebbe a regimentbe!

– Milyen város a kend hazájuk?

– Szöged vóna, de münk pusztá- mög erdőlakók vagyunk! Segíteni akarunk az ellenség léverésibe, harcóni, védelmezni a hazát, mer ha elfoglali az ellenség, nekünk is beborút! Főajánjuk az erőnket, ha kő az életünket is!

– Szépen beszélt kend! – mondja Vetter. – Akkor felesküdtetem kendtekét!

Fel is esküdtek azok olyan szívből, hogy még a könnyük is kicsordult.

– Jól van emberek! Minden emberre szükség van most! A haza oltárán mindenkinek egyforma joga van áldozni. Mint bajtársakat, mint harcos testvéreket örömmel fogadunk benneteket magunk közé. Majd szépen be lesztek a katonák közé osztva.

– Münk nem mögyünk széjje! – mondta Veszélka.

– Nem tudok velük mit kezdeni, ezek szót nem fogadnak, én leveszem róluk a kezem – vélekedett az ezredes.

Nem mentek a betyárok a rendes katonasággal harcolni. Nem is mehettek olyan fegyverekkel! Kezdték volna őket kis katonai dolgokra tanítani, pl. szalutálni, haptákat, jelentést. Azok ugyan nem csinálták. Szalutálni a betyár?! Rúzsa Sándor nem beszélt egy tiszttel sem. Két nap múlva azt mondja Vetter Veszélkának:

– Holnap egy falut kell a szerbektől megtisztítani! Majd a honvédséggel összefogtok, és megvívjátok a harcot!

– Ügönis, ezredes uram! De mink nem mögyünk a honvédökkel, de azok se gyűjjenek velünk!

– Hát akkor kendtek mennek el!

– Mögyünk!

– Valami haditaktikát, formaságot nem beszélünk meg?
– De kár vóna az üdöt pocskázni rá.
– Jó! Jó! De kendék még sose harcoltak!
– Maj eligazítsuk münk annak a módját. Csak bízza ránk, ezredös uram! Két óra hossza múlva mindön szerbnek erre lösz a háta! Ennyi üdöt adok neki.
– Majd elvállik a tűzkeresztségnél – mondta az ezredes.

Egy füttyentésre mind lovon termett a betyár. Vállra vetve a karikás, megnyúlva a ló, a betyár ráhasal, elől a szenttamási. Ő is a maga módján fegyverezte fel magát.

Vetter egy csapat honvéddel utánuk ment, mert biztosra vette, hogy szükség lesz a segélycsapatra, hiszen a szerbek is kemény harcosok ám! Végignézte a harcot, de ilyent életében nem látott. A betyárok kinyújtogatták a karikásokat, úgy szedték le a lóról az ellenséget, ha pedig vágták őket vele, az a szeges, drótos vég, csak csípte ki a szerbek szemét-arcát.

Vetter csak nézte-nézte a harcnak ezt a különleges formáját, és most már örült, hogy hozzá irányították ezt a bátor csapatot. Ahogy mondták, két óra múlva megtisztult a falu a szerbektől.

– Hány hiányzik kendtekből? – kérdé Vetter.
– Egy se! – felelték.

Mire visszamentek a táborhelyre, készen volt a jó vacsora. Utána amennyi bor csak kellett. Zenész is került. Ha a harci modorukon megállt a szem, akkor a mulatozásukon még jobban. Azt a feljebbvalók elég idejében észrevették, hogy véteni, parancsolni nem lehet nekik. Nem is háborgatták semmivel őket.

A szerbeknek réme lett a betyárok karikása. De a szenttamási ember is mindig velük harcolt. Hasított, vágott a húsukba, a szemükbe a kancsuka. Nagyon hasznosak lettek a betyárok, és valamilyen város visszafoglalásánál úgy kitüntették magukat, hogy Kossuth külön megdicsérte őket. A tamási ember sebet kapott, még féllábon is harcolt, s ahogy kihullt a vére, úgy múlt el a bosszúja, csendes ember lett.

A betyár csapatnak jól is ment ez az élet, úgy esztendeigformán, de a rablóvér csak kiütött rajtuk. Kezdek sorja nélkül rabolni, gyilkolni, visszahúzódtak az erdőkbe, folytatták ott, ahol elhagyták. A kegyelem megszűnt, és újra vérdíjat tűztek ki a fejükre.

A betyárok bossúja

Egy kis időre meg voltak a gazdák nyugodva. Hanem mikor meghallották, hogy újra megkerültek a betyárok, igen elszomorodtak. Mert, ha beolvadtak volna a gazdák közé, nem lett volna baj. De nem ám! Hanem már megint bandáztak. Ugyan a háborúban is becsületfogytig voltak. Amint már arról szó volt, rájöttek a Palásthy fondorkodására, aki most is üldöztette őket. A döntő ok mégis egy másik eset lett, amiért Palásthy t családostul kiirtották.

Ez a Palásthy a Pallavicini uraságnak volt az intézője, és Kistelektől kezdve Algyőig, bérbeadta az uraság földjét. Akiknek házuk, földjük volt, azok is jól belemarkoltak. A jószág kedvéért itt legeltettek is, meg takarmányt is takarítottak be télire. Öt-tíz láncokat fogtak fel, ott voltak nyáron a jószággal egy kis kunyhóban. De voltak szegény zsellér emberek is, akik lakható házat is építettek rá. Azok télen-nyáron ott voltak, le is telepedtek. Hogy a szerződésük hogy volt írva, azt én nem tudhatom, de egyszer csak az intéző felmondott a bérlőknek. Jogosan-e? Jogtalanul-e? Nem tudom. Nagy volt a felháborodás, az intéző azt tette, hogy aki nem hagyta el a földet és házat a kikötött időre, ha nád, szalma vagy gáztető volt, felgyújtatta. De voltak sártetősek is.

Egy zselléraszonynak bent volt a kenyere a kemencében, mikor az intéző odaállított a béresekkal meg az ökrökkel, hogy széthúzassák a lakóházat. Az asszony könyörgött:

– Ispány uram! Csak addég várjanak, még a kenyerek megsülnek. Nincs mit önni a családnak. Ne fosszon mög kétheti könyértű!

– Egy percet sem várok! Neki az ökröket!

Járomra, láncra voltak fogva az ökrök és széjjelhúzgálták a sárból épített házakat. A sületlen kenyér még csupa tészta volt, egybemállott a sárral. Ennek az esetnek nagy híre lett a megyében. Ezt az ügyet Rúzsa Sándor összekapcsolta az árulkodási ügygel és elhatározta, hogy kivégzi a Palásthy családot.

– Cimborák! Nyóc embör kő mellém! De önkéntesök!

Ajánlkoztak egyre, másra. Veszélka is az önkéntesek közt volt.

– Csúnya vásárba mögyünk.

El is indultak, oda is értek, mivel közel volt a Palásthy majorsága. Zsoldosokat már nem tartott, nagy megnyugvása volt, hogy a betyárok elmentek háborúzni, gondolta, tán el is vesznek.

Megkopogtatják az ablakot.

– Ki az? – kérdi Palásthy.

– Münk vagyunk, a betyárok!

– Ti vagytok, Sándor? Nyitom az ajtót.

– Münk ám!

– Jó estét kívánok – így Palásthy.

– Palásthy úr, nekünk ne kívánjon szöröncsét, mer ha tudná, milyen járathba vagyunk, elájúna!

– Fánikám! Eredj a pincébe, hozzál bort a betyár uraknak, majd egy kicsit mulatunk. Úgyse mulattunk még együtt soha. Foglaljatok helyet!

– Ha eddig nem mulattunk együtt, eztán ma nem mulatunk, az eccõ biztos. Nem kő nekünk se a bora, se a barátsága. Ekésött kigyelme vele.

– De Sándor, kérlek, hallgass meg!

– Egy kutya ugasson, az én löszök! Ki ajánlotta a vérdíjat Szögedébe a kapitánynak? Bántottuk münk kigyelmének valamijét? Mi jár az árulónak? Ki huzatta szét a zsellérok kunyhóját? Ki gyújtotta fõ ükét? Ki üldözte õket kódušbotra? Feleljön! Halál angyala áll kigyelme előtt!

– Irgalom! Kegyelem! Szánakozz rajtam! Elmegyek errõl a tájról, még annyit sem viszek el, amit a hátamon elbírok, mindent itt hagyok, csak az életem ne vedd el!

– Bosszúm elengõdhetetlen! Azok a cselekedetök, amiket kigyelme vitt végbe, vért kívánnak.

Ekkorra már Fáni elájult. Palásthyt a szó szoros értelmében lemészárolták, aztán ami érték nekik kellett, elvitték, ami meg nem, megégett, mert felgyújtották a házát. A boroshordókat is elvitték, ami tele volt. Egy különösen nehéz volt, mikor felbontották, tele volt arannyal.

– Bitang! Te is loptad a gróftú! Ezer köllöttek a zsoldosok.

Ha valaki ezen eset hitelességében kételkedne, az alábbi nóta igazolja megtörténését. A nép szerkesztett róla nótát, amit minden mulatságban eldaloltak. Nekem hitelesen a rokonok is mondták, de különösen egy 96 esztendőös rokonom erősítette meg, aki a múlt évben halt meg, a Macskássy Pista bácsi. A nóta így hangzik:

Jaj, de hosszú, jaj de széles az az út,
Amíkön a kilenc betyár elindult.
Mindön búkor mögröszketött előttük,
A csillagok sápadoztak fölöttük.

Palásthy úr, adjon Isten jó estét!
Adjon Isten, kilenc betyár, szerencsét!
Palásthy úr, ne kívánjon szerencsét!
Még az éjjel nagy kés járja a szivét!

Fáni lányom, eredj le a pincébe!
Hozzál föl bort, a legnagyobb iccébe!
Palásth' uram, nem köll nekünk a bora!
Csak a szivét tögye ki az asztalra.

Hosszú a kés, élesre van megfenve,
Palásth' uram szivének lett eresztve.
A bosszúnak kegyetlenség virága,
Halottas ház lett Palásthy tanyája.

Veszélka Imre ezért a bűnéért, meg a vasútrablásért lett elítélve 15 évre.

Még azt is feljegyzem, hogy mikor a kisasszony felhozta a pincéből az iccében a bort, a betyár a bal kezébe fogta a bort, a jobba meg a pisztolyt és így szólt Palásthynéhoz:

– Nemzetös asszonyom! A bor az én egészségömre, ez mög a maga halálára!
És agyonlőtte őt is, meg a lányt is. De Palásthyt úgy szúrták agyon.

Rúzsza Sándor subája

Pénteki nap a betyár sem szeret mulatni, mert a vallása tiltja. Betyár Pista kocsmájában mégiscsak vannak vagy tízen, akik mulatnak. Nem háborgatja őket senki, az ajtó be van zárva. A kocsmáros azt engedi be, akit ő akar. Két cigány van a kocsmában, odainti őket Rúzsza, kezdi dalolni:

Árva vagyok, árvább nálam senki sincs!
Se szeretöm, se vagyonom neköm nincs.
Jó barátom az erdők, a madarak,
Lovam után tűnnek e a hatarak.

Ha lefekszök, még akkó se nem alszok.
A vármögye árkon-bukron át hajszol.
Szeretöm sincs, ki kitárja a karját,
Igazítsa fejem alatt a párnát.

Mindegyik betyár mondta utána komoran, bánatosan a nótát, mert néha bennük is megszólalt a család utáni vágy. Kivesz Rúzsza két darab aranyat, kiteszi az asztalra.

– Na, muzsikus! Ha jó húzod neköm azt a nótát, amit te se tudsz, mög én se, tied a két arany!

Vakarja a fülét a cigány:

– Hej! Hej! De jó lenne azt elnyerni. Vennék rajta jó gúnyát! Futná is!

– Na, gyerünk vele! – szólítgatja Sándor.

Már mindnyájan találgatják, még a kocsmáros is, még sincs kitalálva. Ez alkalmat adott a vígasságra, murizásra. A másik asztalnál két férfi ült, egy jól

öltözött, igazi szép nővel. Már ezek is odafigyelnek. Értik már, miről van szó. Most egyszerre a nő felkel, odamegy Rúzsáék asztalához. Elkéri a cigány hegedűjét. Odaáll Rúzsza elébe. Mosolyog, apró gödröcskék keletkeznek az arcán. A húrokat finom ujjaival megszólaltatja, társul a hegedűhöz csodálatos hangja. Együtt a kettő, egybefonódva, a szív, a lélek érzését híven tolmácsolja:

Ki tanyája ez a nyárfás,
Nem hallik be a kurjantás?
Vagy alusznak, vagy nem hallják?
Vagy talán nem is akarják!
De a kislány meghallotta,
Az anyjának mindjárt mondta,
Keljen kend fel, édesanyám!
Erre jár a kedves babám!

Rúzsza meglepődik, le nem veszi szemét a lányról. Gyönyörű az alakja, nézi elbűvölve. – No eltaláltam? – kérdi a lány.

– Tökéletesen! – feleli Sándor. – Én se tudom, a muzsikus se, mer ha tudnánk, nem kérdőznénk. Húgomasszony, a píz a magáé!

– Köszönöm! – Markába söpri és odaadja a cigánynak. – Nesze! Neked kerestem!

– Üljön ide mellém, húgomasszony! Igyék! – hívja Rúzsza.

A nő leül, a két pár szem összekapcsolódik, mindkettőnek a lelke vágya, szíve kívánsága, testi követelése kiorcátlankodott a szem tükrébe. A lány kezdett el beszélni:

– Mért dalolt olyan szomorú nótákat?

– Hát amilyen az életöm, ahon igazodik a nótám.

– Mért nem vidítja fel az életét?

– Mer nem tudom a módját!

– Megtanítanám én, ha sűrűbben találkoznánk!

– Az a húgomasszonyon áll!

Eközben a két férfi felkel az asztaltól.

– Fáni hazafelé! – szólnak.

– Csak menjetek, magam is hazatalálok.

A két férfi elment. Éjfél elmúlt, már a betyárok is készülődtek. Egyik betyár Rúzsza subáját is kihozza. Ráveszi magára, tréfásan mondja Rúzsza:

– Húgomasszony! Gyűjjön a subám alá!

– Nem biz én!

– Mér nem?

– Két oka van vagy három!

- Addig innen húgomasszony é nem mén, még mög nem tudom az okokat.
Fáni vonakodik, inceseleg:
– Ha már annyira érdekli, megmondom én. Nem megyek alá, mert ki lesz a szoknyám alja!
– Kurta! – jegyzi meg Sándor.
– Nem megyek alá, mert ki lesz a kötényem pántlikája!
– Szűk! – jegyzi meg Sándor.
– Én csak tulipántos suba alá megyek!
– Nem elég módos? Ezt mind kiigazítatom, oszt ha röndbbe tötötöm, alá gyün-e, húgomasszony?
– Ha ez mind meg lesz csinálva, alá!
Kimennek az udvarra a betyárok, a kocsmáros is velük. Sándor kérdi:
– Te, Pista, ki ez a lány?
– Gyémánt Fáninak híják.
– Milyen fehércseléd e?
– Jó firma – feleli a kocsmáros.

Felugráltak lovaikra, a város utcáin még hallott a lovak dobogása, de ahogy kiértek a városból, a homok elnyelte. Nagy némaságban haladtak tovább. Mindenki igazgatta a maga gondolatát. A felhők eltakarták az alakjukat, a csillagok meg vezérelték őket.

Fáni is kérdé a kocsmárost:

– Kik voltak ezek a különös, mulató vendégek?

A kocsmáros nem felelt rá.

Fáni lefeküdt otthon, de aludni nem tudott. Nem tudta eszéből kivetni azt a szomorú, vad férfit. Később elaludt, de még álmában sem gondolta, hogy betyárokkal szórakozott.

*

A balástyai vasútállomáshoz közel állt egy kis tanyai épület. Kicsi szoba, benne az elmaradhatatlan kemence, meg a szabad kéményes pitvar. Valószínűleg ebben húzódott meg a Gémes család, míg a húszméteres tanyát 1830-ban fel nem építette. Abból következtetem ezen gondolatom, hogy ez a föld a Gémes-örökségben maradt. Mikor már nem volt a tanyára szükségük, egy vándor szűcsmestert engedtek bele feleségestül. Eltengett-lengett az a gazdák között. Bár a jövedelme szűkösen szivárgott, a kapa nyelét egy Istenért meg nem fogta. Rangján alulinak tartotta.

Őszi este volt, már jó későre járt az idő, pislát nem gyújtottak itt sem, máshol sem. A szűcs meg a felesége a padkán üldögélt, a kemencéhez vetett háttal. A szűcs pipázott. A rossz minőségű szűzdohánnyal hadakozott, ami jobban kívánt

pihenni, mint élni. Így a csiholó, amelyet a kemence nyakáról elért, sűrűn került a kezébe.

– Mama még öttünk! De hónapra már sömni sincs.

– Még hónap is lösz – mondja az asszony –, mer a szügyös részit félretöttem a nyúlnak, amit kéd fogott.

A szücs kicsit nagyothalló volt. Megint csiholt. Az asszony fülel:

– Hagyja már abba azt a csiholást, az istállóját! Nem halli kéd a lódobogást?

– Asszony! Ezök a betyárok!

– Bë ne erissze ükét!

– Hülye! Azok előtt nincs zárt ajtó! Szítsd fő a pislát, mék elébük!

– Mi a nehézségnek gyunnék ide? Nincs itt evinni mit! Nem szóta ë magát valahun felölük?

Megy a szücs eléjük, hárman vannak. Kettő megy befelé, a harmadiknak odavetik a kantárszárat.

– Adj Isten, bátyámuram! Mire végzik kentök ilyenkó?

– Hát gubbaszkodunk itt anyjukommal, mint két vénség!

– No, még aki az öt ikszen kívülesik, az nem vén! Önnivalójuk van-ë kentöknek?

– Még egy napra való nyúlpaprikás van! – felel az asszony.

– Nem rossz abrak!

– Hozd elő anyjukom! Hátha éhösek uramöcsémék!

– Köszönöm bátyám uram, ne fáradjanak. Más járatba vagyunk münk.

Verte az izzadság a szücsöt, nem ráfogtak-e valamit, hogy beszélt, mert akkor ugyan Rúzsza nem kegyelmez.

– Tudna-ë kéd neköm subát csinálni?

– Az a mestörségöm! – felel a szücs.

– De neköm módis kő! Olyan hosszú, hogy a lábom fejire érjön, olyan bö, hogy eccöre két fehérchseléd aláférjön. Oszt ki ne látszanak. Környes-körű, apró tulipántos bürdíszítése lögyön. Két vállán két kis tükör: ha hajszol a vármögye, könnyebben möglássam. Nyakán fekete bodorbáránybúr! Ki tudja-ë az igényöm ölégíteni?

A szücs lassan mondogatja:

– Tizenöt hasaalját nem bírom hasznáni!

– Mit morfondírozik kéd? Lőhet vagy nem?!

– Hát uramöcsém! Asz' számótam, hány búr kő neki. Tizenöt, vállba ki kő egészíteni mer másként rövid lösz ; subába a birka hasaalja nem gyühet. Idáig rőndbe vónánk, mer ha mögmondom, kinek kő, minden gazda ad bürt egy szóra. De a bürsüngölést* csak Döbröcönybe csinálík. Tíz rőf kő belüle.

– Kéd dóga, az árát nem kérdöm, úgyis tudja a többit, Csikari bátyám. Szombathó öt hétre gyüvünk érte. Ha ég, főd összeakad is, kész lögyön a suba!

Nehogy emönjék ám kéd innen lakni, mer ha a földön fölül lösz kéd, én mögtanálom!

Pedig éppen azt tervezte Csikari a pihent eszével, hogy köti batyuját a hátára, s átmegy túl a Tiszán. De erről egész érthető szóval le lett pisszentve. Lóra ugráltak a betyárok, elmentek. Bementek a szűcsék, a padka várta őket.

**bürsüngölés – bördíszítés*

– No asszony, szödd össze az eszöd! Mikó velem felesősz, ugyan értesz a karattyoláshon, asz' szoktad mondani: “több eszöm van a kisujjamba, mint kédnek a kobakjába”. Gyerünk elő a sok ésszel! Hallottad!?

– Ne zavarják ked spekulálás közbe!

– No lássuk, mit süttöttél ki? – szól a szűcs.

– Hát emén ked Rétás juváshó, aki tilosba vagdosi le a birkákat. Elsőbb mögégette a bürökét, de a szag elárúta. Aztán eláskálta. A szívesen odaadná kédnek, a gazdák is adják egy szóra, ha mögmondi kinek kő', még vágnak is le.

– Ezt idáig mög is értöttem én! Hanem a bürdísz! Még ha píz vóna is rá, ki mén el érte? A bürökét ki tudom én is készíteni, hanem a dísz!?

– Mér nem monta ked, hogy azt ük vögyék mög!

– Mér nem mondtad te? Itt vótá, nagyszájú! Ki mer annak szóni?

– Hát bürdíszért emék én! – felel az asszony.

– Mék, mék! Ezt könnyű mondani, de hun a píz!? Méghogy ilyent kitanál egy betyár! Szögénnyomorgató! Anyjukom, nincs más hátra, viszöd az arany gyűrűdet, oszt abbú bevásárolod a bürsüngölést.

– Hát attú a gyűrűtú is váljak mög, amit szögény anyámtú kaptam? Milyen kögyetlenök a férfiak!

– Vagy a gyűrű, vagy az élet, válassz!

A szűcsné nagy siránkozva összepakol, megosztja urával a kis maradék pénzt, reggel útnak akar indulni. Rúzsa figyelemmel kísérte a szűcs vergődését, meg attól is tartott, hogy feladja, mert a díj ismét ki volt rá tűzve.

Este bekopog egy férfi, szállást kér. Akkoriban ez nem volt feltűnő, mert a mesterlegények, dohányosok, barátok gyalogszerrel járták az országot. Szívesen fogadták, meghálhat egy kis szalmán, a kémény alatt. Este a kemencét befűtötték tarlógazzal, egy süldő kosár krumplit beöntöttek, megsült, megvacsoráztak, odaültek a meleg kemencéhez, sötétben folyt az eszmezsere. Éjfél vetett véget a beszédnek. A beszédből kiderült, hogy a vándor Nyíregyházára iparkodik, Debrecenen megy keresztül.

– Éppig jókor – felel az asszony. – Elmegyek kigyelmével Döbröcönybe, mer hogy muszáj mönnöm.

Elmondják az esetüket a betyárokkal.

– Hogy nem sajnál ez a betyár is ilyen szögényöket nyomorgatni?
– Mindön jó, ha a vége jó!
– Igaza van kigyelmének, de ki áll azér jót, hogy a vége jó lösz-e? Mikó a kecskemétiekkel is kiépíttette a barlangot, osztán agyonlútte ükét.

– Eszibe se tartson kéd ilyesmit!

Reggel a szücsné a karjára vette a radnai garabolyát*, elindultak a vándorral.

* *garaboly* – vesszőkosár

Tíz napba telt az odaérés. A vándor mindig figyelmeztette a szücsnét, jól jegyezze meg, hol járnak, visszafelé ezen az úton jöjjön, és itt kérjen szállást. Mikor megérkeztek Debrecenbe, a világyáró itt is ismerőséhez vezette az asszonyt. Másnap elmentek egy ötvöshöz, a gyűrűt pénzre cserélték, amit kapott érte, egy kis zacskóba rejté. Innen elmentek a bőrdíszeshez. Szebbnél szebb kétujjni bőrre, slingelésre alkudoztak. Az asszony megállapodott egynél, de a vándor erővel a tulipánosat vetette meg vele. Még öt rőffel többet is vetetett, hiszen elől egész nyakig, a két szárnyra is kellett. Iszonyodott az asszony, tizenöt rőf, hátha nem futja a pénze.

– Mit kóstál ez, botos úr?

Annyit mondott érte, hogy éppen a fele pénze megmaradt. A kis zacskóba maradt pénzt beereszti a keblébe, a bőrdísz meg a garabolyba tette. A vásárlás kedve szerint történt az asszonynak. Visszamentek oda, ahol az éjjel voltak megszállva. A vándor elköszönt, ráparancsolt az asszonyra, csak azon az úton haladjon visszafelé, amelyen jött. Isten segítségével, még majd találkozunk! A szücsné ott aludt az előtteéji szállásadónál. Beszed közben elmondta útja célját, meg, hogy még fele pénze megmaradt. Lepihentek, a szücsné a pénzt magánál hagyta.

Reggel felébrednek, hívják früstökölni. Belenéz a garabolyba.

– Jézus Máriám! Huvá lőtt a bőrdísz? Jaj neköm, Istenöm!

– De benne volt-é? Nekem nem adta számon kigyelmed, így nem felelhetek érte. Én nem túrtam fel a kigyelmed cókmókját.

– Benne vót! Benne vót! – hajtogatja szegény asszony. – Jaj neköm! Annyira visszamönni! Még maj' el is tévedök!

– Sose fáradjék nénémasszony, van itt a közelben egy bőrdíszes, megvegyük ott.

– Akkó én nem is mék, ha mögtöszi kigyelmed a vásárlást.

– Meg bíz én! Hiszen nagyon sajnálom, hogy a házamnál ilyen megtörténhetett!

– Itt a pénzöm, egy garással sincs több, ama' is ennyibe kerüt, tán itt is csak futja?

– Még alkudok is! – felel a gazda. Elment, de nemsokára jött is vissza.

– Jaj, de fürgén megjárta kigyelmed! Tán nem kapott?

– Dehogynem, itt van la! Elébe teszi a szűcsnének.

– Olyan akkurátosan, mint amit elloptak!

Nem maradt egy garasa sem az asszonynak. Hanem a szállásadó ellátta jó tanáccsal meg útravalóval. Azt mondta neki, a bődíszet csavargassa körül a derekán, a ruha alá. Senkinek ne mondja, hol s mi járatban volt. Elindult a szűcsné, öröm és bánat közt. Örült annak, hogy eleget tesz a betyár kívánságának, szomorú volt azért, hogy oda a gyűrű, meg hogy becsapták.

– Köszönöm kentőknek a jó akaratját – szól vissza.

Azon az úton, amelyen jöttek, tíz nap múlva hazaérkezett. Talpa csupa hólyag, arca csupa sömörös lett a hideg szélből. Éhesen, elcsigázottan, elnyűtt testtel érkezett haza, majdnem úgy esett be a házba.

– Ó! Hogy a tűz égesse mög mind a zsviánt! Az akasztófán csorogjon a zsírja! Így mögsarcóni valakit!

– De még hogy végződhet? – mondja a szűcs. Nem attak ám ingyen a bürökét, igaz, nagy része ki volt készítve. Azon könnyen segítünk, csak a zsviánt kielégítsük, a gazdák nem gyónnék utánunk, de a betyár elül bújni nem löhet.

– Odavan a gyűrűm, amit legnagyobb szükségömbe is megöröztem.

Nézegeti a szűcs a díszet:

– Hallod asszony! Nagyon szép!

– Én nem ezt akartam, hanem egy zöd mezőbe apró nefelejcsöset, de a cimborám erővé ezt mérette le. Mikó azt ellopták, a szállásadó gazdám egy másik helyrű döttó olyant hozott.

– Tán az is vót! – mondja a szűcs.

– Tudja a manó! Az a fő, hogy van!

Készült a suba, kiállításra lehetett volna vinni, olyan gyönyörű volt. Az ötödik héten már csak a hernyóalakú fagomb hiányzott róla. Mutogatta is a szűcs mindenkinek, elmesélte a díszet is, hogy bírták megvenni. Vagyont ért a suba, de nem félt, hogy ellopják, mert még ha kiakasztotta volna is, akkor sem vitte volna el senki, hiszen Rúzsának készült. A szűcs naponta nézegeti, forgatja:

– Jaj, de nagyon szép!

– Hajja-ë ked, ha én tudtam vóna, hogy ked ilyen szépen dogozik, jobban hajtottam vóna, hogy vásárokra dógozzék.

– Csakhogy itt a félelöm is segített ám! Jaj nekünk, estére gyünnek!

– Mit fél ked annyira? Mindön szépen röndbe van!

– A kőművesök is szépen röndbe tötték a barlangot, mégis agyonlútték ükét – feleli a szűcs.

A gazdák is, akiknek megmutogatta a subát, különbözőképp vélekedtek. Az egyik így szólt:

– Gazdag embörré töszi kendőt!

A másik:

– Egy pár möggymag a mordálybú lösz a fizetség!

Este benn ül a szűcs a feleségével a padkán, várják a betyárt remegve. Lódobogás hallik, éppen úgy, mint mikor öt héttel ezelőtt betoppantak.

– Asszony, itt vannak! Gyűttek vagy hatan!

– Szűzanyám, segíts! – mondja az asszony.

Gyűjtja a pilácsot*. Ugrálnak le a lóról, egy pedig egy kis zsákfélében hoz befelé valamit.

– Adjon Isten jóestét! – köszönnek.

– Fogadj Isten – felel a szűcs.

– Gyüttünk!

– Nem hejába – felel a szűcs.

– No hozza elő, hagy lám! Sietős dogunk van!

Kihozza Csikari a házból a subát, odaadja a betyárnak. Az forgatja, nézi, nyakába gombolja, megperdül vele, csak úgy vágódik az alja a pitvar falához körül. Leteszi.

– Na, Csikari bátyám, mit kóstál?

– Sömmit! Csak úgy ajándékképpen van!

– Könd szögényembör!

– Nem töszt sömmit! Ajándékképp lött!

A betyár az asszonyhoz fordul.

– Van-é kédnek szakajtó kosara?

– Három – feleli a szűcsné.

Bemegy az asszony, kihoz egy süldő kosarat, abban a reményben, hogy a zsákban kukorica van, abrakoltatni akarnak.

– Dűtsed! – szól Rúza Sándor Veszekának.

Imre megoldja a zsákot, kezdi önteni: ezüst, arany. A szűcsné majd elájul. Imre csapósan** önti.

– Csinálj neki fölít is, mögérdemli! – mondja Rúza.

Ahogy Imre önti, megszaladt, még szóródott is. Csikari csak rebeg. A hangja, a térde remeg. Felérte ésszel, milyen szerencse érte. Ő még ennyi pénzt együtt garmadában sosem látott. Elkápráztatta a csillogás, még a kezét is csókolta volna a betyárnak, ha az engedte volna.

– Köszönöm! Gazdag emberré vagyok téve!

– Öleg a hálálkodás! – mondja Sándor. – Szöm előtt vót ked mindég, Döbröcönybe is az én emböröm kísérte a ked asszonyát. Kentök ki löttek poróbáva, az asszony a kedves emlékit, az utolsó garasát rám kötötte, étlen-szomjan mögjárta Döbröcönnyt. Ked is figyelés alatt állt. Nem jelöntött fő bennünket, onnan is szép összegöt kapott vóna. De nem tötte. Azér most

mögérdemlik kéntök, hogy gond nekü éljék le az életüket. Ki löttek poróbáva, mint a tűzbe tött arany. Most mán itt a gyűrü is, az én emböröm intézte, vissza is váltotta. Egyenlítse ked ki mindönkivé az adósságot, aztán mönyjék kentök más vidékre, ne tudja mög senki, mitü gazdút el! Ezön a vidékön ne tanákozzunk többet. Jó éccakát!

**pilács* – mécses

***csapósan* – csapottan

Elnyargaltak, meg sem álltak Szegedig. Ahogy elmentek, Csikari meg a felesége letérdeltek a kosár mellé, szedegették az aranyat, kéjelegve turkáltak benne.

– Asszony! Ez egy subáér? Ezt se hittem vóna, hogy egy betyár tögyön gazdaggá!

Másnap mindenkit kielégített a börökért, minden adósságát elintézte.

Később csak átment a Tiszántúlra, ott vásárolt birtokot. Rúzsza Sándor azért parancsolta innen el, nehogy az ő emberei vagy más valaki kirabolhassa őket.

*

Ezt az esetet nekem egy Szunyogh nevü ember unokája beszélte, de ugyan a nagyapám is, hiszen annak a földjén volt a kisház, és a romja még most is ott van.

Gyémánt Fáni

Rúza Sándor ment a *módis* subában, a Betyár Pista vendéglőjében álltak meg.

– Pista! Most este parádésan mulatunk!

Előkerültek a réz gyertyatartók, végig az asztalon meggyújtogatva. Az asztal két végén akós hordók csapra ütve. A birkapaprikás tálakban, középre rakva. A fonatos kalács az X-lábú deszkaasztalra, a tálak mellé rakva. Egyedüli evőeszköz a bicska volt, amit mindenki a mándlizsebből vett elő. Bicskahegyre szúrták a paprikás lébe mártott kalácsfonatokat, úgy ettek. Tálfenéig vérpiros volt a paprikás lé. Mikor a vacsorának vége lett, előkerültek az ellenzőkből a nagykockás kendők, megtörölték a bicskát, becsattantották, be a mándlizsebbe. Kezet, bajuszt töröltek, aztán a már kifaragott fogpiszkálót vették kezelésbe. Elő az iccéket, kancsókat, bögréket, csap alá vele. A kostök dohányzacskó is előkerült, két-három pipaszurkáló is lógott rajta. Ilyenkor a kocsmajtó le volt zárva, őr állt kívül. A nótásabbak már azt zümmögtek halkan:

Árvalányhaj, délibábos róna,
Betyárgyerek néki a lakója.
Mint a villám száguld paripáján
Ragyog a nap fehér gylcs gatyáján.

Szívébe a szerelem cikázik,
Egy barna lányt szeretni úgy vágyik.
De az anyja nem adja, a beste,
Ellopja egy holdvilágos este.

– Pista! Fáni nem gyün? – kérdi Sándor.

– Dehogynem, csak előbb elaluzznak a testvérjei.

Ugyanis Fáni két idős legénytestvérével gazdálkodott együtt, és nem nagyon egyeztek.

Nemsokára hallani, hogy megkoppintják az ablakot. Ott az őr.

– Ki az? – kérdi a kocsmáros az őről.

– Egy fehérchseléd erőszakoskodik, hogy bemén, de én nem engedöm.

Aszondi: híva van!

A kocsmáros kinéz:

– Híva hát! Gyere Fáni a kapuhon!

Kimegy, beereszti. Már akkor Rúzsának húzzák, a cigányok vonójában már a bankópénz lebeg. Mulatnak a betyárok:

Hangok zúgnak fent a sűrű légbe,
Betyárlegény feltekint az égre,
Bú kíséri, bú szántja az arcát,
Ismeri a jó pajtások hangját.

Isten veled, látunk-e még újra?
A darvaknak merre visz az útja?
Nem akarunk város felé szállni,
A szabadban, ott fogunk megállni.

De ha sóhaj hallatszik a várból,
Lánccsördülés szabad járó lábról,
Rászállunk a tömlöc vasrácsára,
A betyárnak vigasztalására.

Ezután más nótába kezdtek a legények:

Az én rózsám sötét szeme,
Nappal nem nézhetek bele,
De éccaka úgy világít,
A sötétség mit sem számít.

Az a szempár olyan dacos,
Mint a csillag, olyan magos,
De én onnan is lehozom,
A szívembe bele lopom.

Imádságom lesz a neve,
Vigasztaló lesz a lelke,

A szerelem piros rózsa,
Csak én magam szedek róla.

Majd a bús nótákkal felhagytak, jött a ropogós, *Kis kutya, nagy kutya, Szöged hírvő város, Csárdás kiskalapot veszek, Sárga a csikóm* – meg effélék.

Fáni, ahogy bement, nem ült Rúzsza asztalához. Ahol a többi betyár ült, odatelepedett, de azért mindig Rúzsát leste. Annak meg rosszul esett, de a viláért el nem árulta volna. A csárdások után ismét áriáztak. De Sándor egy szóval sem hívta az asztalához Fánit. Az meg a másik asztalnál csak tányericát* törögetett. Tovább nem bírta Fáni, látta, hogy a másik ugyan meg nem uralja, odament, és hátulról rátette a vállára kezét.

– Idejöttem Sándor!

– Ülj le!

Fáni leült.

– Miért nem szólt hozzám kigyelmed! ?

– Én nem ügön uralok senkit!

– No és miért nem?

– Ilyen a tempóm. Alágyüsz-e a subámnak?

– Ha ki van igazítva! De ki ám!

Két iccét megtöltöttek borral, karjukat összefűzték, egymás borát megitták, és megcsókolták egymást.

– Örök a barátság mög a szerelöm!

– Én is mögkötöm örökre!

Két hajfonatát Sándor nyaka körött összekötötte.

– Oszt ördög van benned? Mer az ügöncsak mindön fehércselédbe van.

– Köszönöm a hóbortos mögjegyzésöd!

– Hány óra, Pista? – kérdi Rúzsza.

– Három.

– Várjatok még!

– Nem futja az üdöbű!

Sándor kimegy, ráveszi a subát, bemegy.

– No Fáni! Alágyüsz-e a subámnak?

– Ügy a! Nagyon ízlésöm szerint van csinálva. – Alábújt.

– Galambom, gyere e velem, összekelünk! Urad löszök, te mög a feleségöm!

Oszt nincs tovább! Pont a végin.

Fáni lehajtotta a fejét, nem felelt.

– Mégfőkantározunk, összekészülünk, addig kő dönten. Akkó gyere, a lovamon lösz a helyed! Ha nem gyüsz, akkó is áldjon mög az én Istenöm!

Ezzel kimentek a betyárok. Fáni odamegy a kocsmároshoz.

– Pista bácsi, mit csináljak?
– Ne túlem kérdözd, hanem ettü! – Nagy tenyerével rácsap Fáni szívére.
– Jaj! – sikoltja el magát Fáni.
– Ha menni akarsz, eredj, mer csak egy perc van ma ; ha a' letelik, Sándor kiugrat, az vissza nem fordul, ha Pestig hallik is utána az ordításod.

**tányéricsa – napraforgó*

– Ezt ma tapasztalatbu tudom – felel Fáni. – Senkinek ne szöjön, hogy hová lettem!

– Bízd rám – mondja a kocsmáros.

Sándor már éppen felpattan a lóra, mikor Fáni kilépett.

– Sándor, ruhám sincs itt!

– Neköm nem ruha kö, hanem te! Gyüssz, vagy nem?

– Mögfázok!

– Mire való a suba?

– Életömbe se ütem lovon!

– Ütem én! Add a kezed!

Felemelte eléje, betakarta a subába, egyik kézzel ölelte, a másikkal meg megeresztette a kantárt. Fáni sikongott, de Sándor lepisszentette.

– Csöndesen galambom. – De jó lenne, ha hú lönne hozzám, nagyon a szívemben van! – gondolja magában.

Mikor megérkeztek a barlangba, ugyancsak bámultak a cimborák, hogy milyen társat hozott a gazda.

– Idehallgassatok! Ez a nőszemély az asszonyom! Igaz, nem hitös, de úgy böcsüljétek, mint engöm! Aki mögsérta, annyi, mintha engöm sértene. Ennyit mondtam, ugye mögértöttétek?

– Egy bötüig mind mögértöttük, mög is tartasuk!

– Köszönöm, cimborák!

Aztán elvezette Fánit az ő birodalmába, a barlang félreeső helyére, ahol az ő helye is volt. Ő távolabb feküdt a cimboráktól. Itt élt Fáni, mondhatni boldogan. Később majdnem átvette a vezérséget. Sok esetben kegyetlenebb volt, mint a férfiak. Idövel aztán csak eljátszotta Rúzsza szerelmét, majd később szó lesz róla.

A “Rúzsza fája”, meg a “jogossága”

Egy szombat este, Rúzsza Sándor egymaga ment mulatni a *Lebuki* csárdába, amely a csongorádi út szélén volt. Volt a csárdásnének több szolgálója, de volt köztük egy Fekete Rozina nevű szép lány. Sándorfalvi lány volt. Rúzsza bekötötte a lovát az istállóba, Rozina meg ki volt állítva vigyázni, hogy meg ne lépjek őt a pandúrok. Éjfél tájon elkezdett a ló nyeríteni, kaparni, mert észrevette az idegen lovak közeledését. A lány beugrott az ivóba, a mulatozó betyárhoz ment. – Meneküljön!

– Rozina, a lovam!

Kiszalad a lány, eloldja a lovat, nyakába dobja a kantárszárát, és az erdő felőli kapun kivezeti. De már ekkor a pandúrok is odaértek, meg is látták Rúzsza lovát. Leugráltak, egy részük bemegy, sehol senki, Rúzsza elillant. A ló a sötétben nem látta, merre a gazdája. Hanem mikor egy éles fütyöt hallott, odament egy podvás fűzfatorzs mellé, ott ugrott a lovára Rúzsza Sándor. Visszaszólt még a báméskodó pandúroknak:

– Igyátok mög a borom a *Lebukiba!*

Vitte a ló, röpitette, szelte a határokat. Nyert is a betyár nagy előnyt, el-elmaradoztak tőle a pandúrok. Hanem találtak egy másik portyázó pandúr csapatot. Azok a pihent lovaikkal vették üldözőbe. Sándor látta a veszélyt, hát Alsótanyának vette az útját. Fogyott a távolság köztük. Lehasalt a lován, már úgy vágatott. Nekiirányított egy lombos fának, elkapta az ágát, felugrott a fára. A ló meg ment vadul tovább. A mordályt előkészítette, ingyen nem adta volna az életét. De a pandúrok csak a ló után mentek, azt hitték, rá van még hasalva. Össze-vissza futkosott a ló, már be is sötétedett, a pandúrok nyomát vesztették. A ló pedig csak visszament a fa alá a gazdájáért. A szolgálónak ezután bordó bársonypruszlikot ajándékozott Rúzsza Sándor, arany gombokkal. Állítólag az a fa még most is megvan Alsótanyán.

Egy alkalommal Rúzsza Sándor megint egymaga menekült, egy tarisznya arany volt nála. Szorongatták már a perzekútorok. Hogy könnyebben tudjon menekülni, meg ha el is fogják, a pénz ne kerüljön hozzájuk, egy ismerős tanyán keresztül nyargalt, s ott bedobta a tarisznya aranyát. Megmenekült, nemsokára elment ahhoz a házhoz. Itatták, etették, de a pénzről semmit nem szóltak. Ez többszörösen ismétlődött. Három fiatalasszony volt a tanyában. Egy betyár elment reggel lóháton hozzájuk és bejelentette, hogy estére jönnek a betyárok mulatni vagy húszan.

Lett nagy sürgés-forgás, aprójószág levesnek, ürü paprikásnak, kalács mellé. Túróslepény zárta be a vacsorát. Szólt a zene, járt a tánc, szállt a nóta, fogyott a bor. Hajnal felé szétszéledtek, csak Rúzsza maradt ott.

– Matyi, hun alszotok? – kérde a gazda egyik fiát.

– A nagyházba – felel Mátyás.

– No, indulja Félegyházára, vögyél egy vashorgot, mert mán nagyon kopott, ami van!

– Nem is látta, milyen!

Ő pedig bement a nagyházba, a mellényét odaakasztotta a Piros ágya végére. Piros lefeküdt, ő meg mellé. Ez aztán így folyt. Ha este odament, amelyik fiatalasszonynak az ágya végére akasztotta a mellényét, annak az ura mehetett Félegyházára horgot venni. Bor felett az egyik férj csak megkérdezte:

– Milyen munka e'?

– Jogosságom van – felelte Sándor.

Többet nem is szóltak neki, ment minden sorjában. Ez a család ebből a tarisznya aranyból gazdult el.

A postarablás

– Nagy summát köllene valahunnan szőrözni, a kis csipükbű-csupokbű alig jut. A postát köllene! – mondja egyszer Rúzsza Sándor.

Pisze Matyit bízták meg mint kémet, neki kellett kifürkészni a sorját. A postakocsi-megállók az országút szélében voltak, itt etették a lovakat. Ha esetleg lókimerülés fordult elő, itt lehetett lovat is bérelni. Kistelken felül egy kilométerrel is volt egy postakocsi-megálló. Itt kezdte működését Pisze Matyi. Kapálgatott a földben, mikor a Szeged felőli postakocsi megérkezett. A kocsis bevezeti a lovait, ahol etetni szokta. Inni ad neki, ő maga is leakasztja a tarisznyáját a kocsi mellől, leül a zöld gyepre falatozni. Pisze is fogja a tarisznyáját, kapáját melléteszi, ő is hozzáfog enni. A kocsis jóval fiatalabb, mint Pisze.

Az elbeszéltekből körülbelül így tudom összeállítani a párbeszédet:

- Pájinkás jó röggel kívánok kigyelmének!
- A pálinka elmarad, de a jó reggelt elfogadom!
- Mi a, hát kigyelmedék nem isznak szösös italt?
- Nem szabad nekünk, bátyám, úton, aztán ihatunk, még a sor ránk nem kerül, de ilyenkor egy csöppet se!
- Még nem kezdte kigyelmed az övést, igyék egy kicsit a butykosombú.
- Ne kigyelmezzen engöm, bátyámuram, hiszen jóval fiatalabb vagyok én, mint maga.
- De csak szeretöm én a tisztületöt mögadni mindönkinek! No, igyék! – nyújtja a bőrkulacsot a kocsisnak.

A kocsis szétnéz, senki sem látja, meghúzza.

– Csak jó erősen, hagy kotyogjon! A potyát búségösen kő fogyasztani!

Pisze kipakolt, jó nagy zöldhagymákat, ráerőszakolta a kocsisra, szalonna mellé jó az!

- Aztán jó fizetnek-e ezer a szógálatér?
- Olyan nagyon nem dicséködhetök vele!

– Veszélyös foglalkozás!

– Ami azt illeti, nemigen támadtak még mög bennünket. Használhatunk fegyvert is, még az utasok is kapnak, nem is tartunk mi senkitől. De a fene hazaötte ezt a Rúzs bandáját, elvasta a fogukat a háború, elejibe jól is viselkedtek azok, de mán mind hazaszökdösött. Nem is soká hordódik kocsin a pénz, mert a vasbika elindult, majd azon hordik a városok pénzt.

– Ugyan, oszt tud-ë egyik város a másiknak valamennyi pízst küdeni?

– Ilyenkor nem olyan sok van, hanem mikó a leszámoló hivatal küdi, akkor sok összefut, de az is küdi tovább Bécsbe.

– Mi a, hogy leszámoló hivatal?

– Az bátyám az a péz, ami a némötnek jár. Mindön királyi címmel ellátott város tartozik egy bizonyos összegöt, ami a királyt illeti, elküdeni.

– Osztán milyen idöközbe viszik azt?

– Minden hónap utolsó szombatján.

– Hát azt nem rabolik ki?

– Azt nem, ott hat kincstárör mén vele, ismétlő puskákkal, a támadókat a postakocsi ablakán mind lelövödözik.

Míg a beszélgetés folyt, a früstök is befejeződött.

– Nohát igyék kigyelmed ebbül a karcosbúl, mönnek azok a lovak attul szépen, ha kigyelmed mög is húzza a kulacsom.

Inge ujjával megtörli Pize a kulacs száját, odanyújtja neki:

– Húzza mög kigyelmed!

– Köszönöm bátyám a szíves jóakarátját, de mivé szógáalom én ezt mög?

– Mán mög is van szógálva! – felel Pize.

– Ugyan mivé vóna? – válaszol a kocsis.

– Jó szóval, öcsémuram! Jó szóval! Osztán most hun ötetnek újra kigyelmedék?

– Félegyházán fölül, ott van jó erdő, majd a lovak is legelnek, egy kicsit mi is pihenünk!

– Szöröncsés utat! – szól Pize.

– Magának is! – felel a kocsis.

Pize bevitte a kapát az erdőbe, ahol a lova volt megkötve, a kapáját elhajította. Fel a lóra, hajts! Oda, ahol Sándort gondolta, hogy van.

– Jó híre gyüvök! – így köszön Matyi. Aztán sorra, rendre elmondta, amit tanult.

– Hát e' meggondolandó lösz! – szól Sándor. – A törvényöstü lopni! Mégpedig az államtú, ezön gondókozni kö! Mög ott sok lösz a haláleset. Jónak nagyon jó lönne.

Tanakodtak, nem hagyta az ördög nyugodni őket. Cselt kell vetni. Csak elmentek szombat délre a félegyházi megállóhoz. A csapat egy része

behúzódott egy olyan sumaras* erdőbe. Egy lovas meg a kocsit elibe ment, hogy jelezhesse a jövését. A betyárok egy tanyában kértek négy ökröt szekérral, mondták, hogy visszaadják. De ha mondták volna, ha nem, oda kellett volna adni. Megrakták a szekeret fával, a kerekeket megkötözték, keresztbe fordultak az úton úgy, hogy a postakocsinak le kellett miattuk állni. * *sumaras erdő* – fiatal fűzfaerdő a Tisza árterületén

Egy ember csapkodta az ökröket nagy hűhóval. Persze, azok nem bírták a nehéz fával megrakott szekeret a megkötött kerékkel elindítani.

– Segítsenek, jó emberek! Ha mögmozdul, aztán éviszik az ökrök.

Kiugrálnak a kincstárörök a postakocsiból, fegyver nélkül, de már akkor szemben is állnak a betyárok fegyverével. Az árkokból, sumarakból csak úgy özönlik az ember!

– Kezeket fõ! Vagy a halál!

Megkötözték õket, a pénzt a ládával együtt elvitték. De még az ismétlõ puskákat is. Az ökrös szekeret pedig hazahajtották a gazdájához. Veszelka Imre is itt volt, emlékezetes fogást csináltak. Ilyenkor rendezték a nagy mulatságokat.

A Duna vizéből itattam

A Vörös csárda mellett volt egy olyan föld alatti átjáró az országút alatt, amit csak a betyárok használtak. A népek is tudták, de még csak közelébe is rettegtek menni, nehogy még ott vizsgálódni. Jaj lett volna nekik, ha azt a betyár meglátja! A barlang tetején volt egy kikémlő lyuk, de azt olyan sűrű juharfa takarta, hogy azt senki nem sejtette. Ez a barlang is jó térséges, lakható volt. A nap szépen sütött, amikor Sándor kikémlt.

– Noczki! Szöged felü gyün egy négylovas hintó, le kő állítani, vendégfogadó kedvembe vagyok!

Noczki lóra kap, elibük vágat.

– Állj! – kapja el a zabiáját a habos lónak. – Hunnan? Huvá?

– Szegedről jövünk, a feleségem és a kisfiam! A csárdánál akartunk megpihenni!

– Jobb helye lösz nálunk az uraknak, a gazda vendégfogadó kedvében van.

Tudta már az úr, ki lesz a vendégfogadó gazda. Nagyon bántotta, mert három nap múlva Pesten kellett volna neki lenni, a háború kitöréséből kifolyólag, valami pecsétes írást kellett volna Boszniába eljuttatni. Szeged magasrangú embere volt az illető. Lovakat a barlangba, a hintót is oda tették.

– Hozta Isten szerény hajlékomba kigyelmeteket!

– Köszönjük a szíves fogadtatást!

– Mive messzirű tetszöttek gyünni, inni-önnivaló van. Terítsetek Pali, úri módra! Ne mondassák, hogy Rúzsza nem tud urakat módisan mögkénáni.

Felkerültek az asztalra az ezüst evőeszközök, a szalvéták, a fehér abrosz, levestányérok, kistányérok, még fogpiszkáló is volt. Fácánleves, hideg őzpecsenye, töpörtös pogácsa, meg az elmaradhatatlan bor. A betyárok csak a kanalat, parasztányért meg a bicskát használták, amit a zsebükből szedtek elő. Az urak alig tudták a falatot lenyelni, mert nem tudták, mi vár rájuk. Sándor a kisfiút a térdére ültette, ott lovagoltatta. A kisgyermek szülei rémületére átölelte a betyár nyakát. Kijelölte Sándor a fekhelyet is, jó helyet csináltak nekik, de aludni nem tudtak, reggel indulni akartak.

– Sehová se! Milyen vendégszerető lönnék, ha elengenném kigyelmetöket?
Harmadnap megint nem engedte. De este az úriember megmondta Sándornak, már úgy gondolja, hogy úgyis mindegy, mert neki holnap reggelre választ kellett volna hozni Pestről Szegedre, a háború érdekében. Országok sorsa fordult meg ezen a mulasztáson, de a vendégszeretet miatt fuccsba ment az egész.

– Hónap röggere jó lenne a válasz? – kérde Rúzsza.

– Akkor még nagyon jó.

– Akkó még nincs ekésve! – szól Sándor. – írja le kigyelmed levélbe, mi a beszéd, mi a felelet. Én fő nem bontom, se egyiket, se a másikat, röggere itt vagyok a válasszal. Mögbízhatik bennem!

– Megtehetem, de egy éjjel, olyan nincs, hogy megjárja az utat.

Megírta mégis az úr a levelet, lepecsételte, átadta Sándornak, ha akármikor ér oda, csengesse fel, adja oda a levelet, akinek szól, már kapja is a választ.

Tíz óra hossza állt rendelkezésére Sándornak. Fogta a levelet, elment a közeli tanyába, nevezetesen Csányi Andráshoz, aki a fehértói kapitányságban lakott. Mondta neki, hogy a szürke lóra szüksége van. Ezt a lovat nem lopta el, de akkor használta, amikor akarta. Már vezette is András gazda kifelé, felugrott rá, a levél egy nagy bugyellárisba volt téve.

– Pihent – mondja a gazda.

– Röggere itt löszök vele!

– Möghiszöm azt! – Mosolyogva nézett a gazda utána, de csak addig, amíg a száját mosolyra húzta.

Az úr a feleségével meg csak rebegett. Rúzsza felkereste a címzettet, kapott is rá választ, megittatta a lovat a Duna vizéből, nyargalt visszafelé. Reggelre megérkezett, átadta a levelet.

– Lehetetlen!

– Tekintetes úr! Ez a ló az éjjel a Duna viziből ivott.

Hintóba fogatott Sándor, útnak bocsátotta vendégeit. A cirkáló perzekútorok meg értesültek, hogy a Csányi lovával Rúzsza Sándor az éjjel Pesten járt. Mert nem volt szabad velük barátkozni, a törvény is büntette a népet, meg a betyár is. Megtudta Csányi, hogy jönnek a perzekútorok, kivezette a szürkét az ágyasba*. Odaérnek a perzekútorok:

– Csányi bátyám! A maga szürkéjével az éjjel Pesten járt Rúzsza Sándor.

– Tënnap jártak itt, látták is a lovam!

– Hát az igaz! – felelték.

– Hát elhiszik azt kigyelmedék, hogy ez a ló bírna nyomtatni, ha az éccaka Pestöt megjárta vóna?

– Löhetetlen is! – mondák a perzekútorok, és békén hagyták Csányit.

De ennek az esetnek olyan nagy híre volt, hogy még most is, 80 éves emberek hitelnek mellette. Meg Rúzsa Sándor is felhányta az elítélésekor ezt a szívességit.

**ágyas* – nyomtatáskor a szérűre terített gabonát nevezik így

Fáni kudarca

Őszi idő volt, de a meleg napok még vissza-vissza jártak. Azt mondja Fáninak Rúzsa:

– Tizen emőnyünk a hortobágyi pusztára, a téli eleségöt elkészíteni, hanem mög ne csalj ám!

Veszekára gyanúja volt.

Vasárnap, estefelé így szólt Fáni Imréhez:

– Ma Félegyházán vásár van, gyerünk mi is, hogy valami hasznot hajtsunk!

Imre nem akart vele kettesben menni. Hiszen ha Rúzsával mennek, akkor is még negyvenen is mennek, mert már az árusok is úgy kieszték, hogy egy bandában jönnek-mennek. Összefog a szűcs, a rőfös, a bognár, a kalapos, a cipészek, rézüstösök stb., így indulnak. Néha még harminc kocsi is megy egymás után, s már ezek is el vannak látva pisztollyal meg ütleggel. Épp a betyárok ellen adták meg a város előljárói a fegyvertartási engedélyt. Imre azért nem akart kettesben menni Fánival, mert kikalkulálta, hogy Fáni rosszban töri a fejét. De Rúzsa Sándor megmondta, távollétében engedelmeskedjenek neki, mert feleségként kezelte. Fáni a rablásban, kegyetlenkedésben, ravaszságban fölülmúlta még a betyárokat is. Észrevette már Imre az epekedő pillantásait és talán figyelmes is lett volna rá, ha Rúzsa nem a legjobb cimborája. Meg ott volt neki az Örszéje, ide is elhozatta, hozzá is elmehetett. Meg akit akartak a betyárok, mindenkit birtokolhattak, bitorolhattak.

Ezt a két szót nem kell összetéveszteni, mert sok nő, ha nem volt is kedve velük szeretkezni, félelmében nem tehetett mást. Voltak, akik örültek, ha betyár szeretőjük volt ; volt, aki anyagiakért ; olyan is volt, aki azért, hogy akkor őket nem fosztogatták, így álltak a betyárok szerelmi ügyei.

Csak elindultak ketten. Mire a halasi-félegyházi úthoz értek, az árusok nagyrésze, a bandások már elmentek. Ezt Fáni jól tudta. Bementek a sumarasba, lovaikat elcsapkodták legelni, azok ilyen helyen otthon voltak. Leheveredtek a fűbe.

– De soká odamaradnak ezek a Sándorék! – mondja Imre.
– Mit fáj az neked? – kérdi Fáni.
– Fájni éppenséggel nem fáj, de jobb, ha itthon van! Olyan a banda vezér nekű, mint az asztal kinyer nekű.

– Nekem nem jobb, ha itthon van! – felel Fáni. Egész Imre mellé hemperedik a zöld gyepen. Kezdi is a támadást.

– Tudod, Imre, én jobban összeillenék veled, mint Sándorra! Gondótál-e ma ara?

– Nem gondótam, de nem is akarok ilyen préhány* beszédöt hallani életöm legjobb cimborájának a feleségitű.

– Olyan feleséged neköd is löhetök, mint neki! Hiába is tagadod Imre, te is szeretsz, csak nem meröd mondani. Azt hiszöd, nem látom? Csak azt nem értöm, mér nem szósz? Mér tagadod? Olyan könnyen ë löhetne intézni mindönt. Itthagynánk az Alföldet, elmönnénk a Bakonyba, kocsmát nyitnánk, ott is vannak betyárok, mög még ketten is működhennék! Sënki se tunná, kik vagyunk! Péz van. Vagy birtokot vönnénk, dógoznánk. Mi bajunk löhetne? Nálam a nyakamba az arany talléros láda kúcsa, amit a pálosoktű rabolunk.

– Fáni! Ha beleörülnék a szerelömbé, még akkó se csalnám mög Sándort! Mondjad, hogy vágjam ki a szívem, tögyem elébed, azt mög tudom tönni, de hogy Sándort csüffá tögyem, azt nem! Ne is halljak ilyen beszédöt túled!

A beszédet kocsizörgés zavara meg. Felugrálnak a sumarak közül, kukucsálnak kifelé.

– A Tályogos gyerökök, két csikót hoztak eladni – mondja Imre.

– El is keltek, mer nincsenek a saroglya után kötve. Állítsuk le őket – mondja Fáni.

– Nem löhet! Mordályos koltjük van; mikó négyen möntünk, hogy a négy csikót elugratjuk, mind a négy Tályogosnál mordály volt. Még olyant nem értünk, betyárabbak vótak a betyárná. A kutyák mög ránk! Csúnya céció vót ott! De azér okka-módá csak ekötöttük vóna, de mán ehun van ë! Eladták az orrunk elül. Így kettöt, Majsán mög egy hete a másik kettöt.

Nem merték a két Tályogost megállítani, hanem jött egy magányos kocsi, papucsos volt. Ez azt eszelte ki, hogy délután fogdossák a kocsikat el a betyárok. Ezért ő mindig napáldozatba indult. Két öreg cseléd ült a kocsin, férj és feleség.

– Állj! Kezeket föl! – ordít Fáni.

Mindent kikutattak, az ülésládában, az asszony harisnyaszárában, papucsá fejében belenyomkodva találták meg a pénzt. Sírt a két öreg, kifosztottan útnak engedték őket. Ok is előfüttyentették a lovaikat, indultak hazafelé. Fáni, mivel biztos benne, hogy Imre szereti, útközben is örökké nyaggatja:

– A pénz mögvan, akár hónap indúhatunk! Hallgass rám! Nem jobb lösz, ha nem üldöz a vármögye?

– Nem vétők Sándornak!

– Csak ezér? Az nem vétők, ha kettő szereti egymást. Engedni kell útjukra; az vét, aki ebbe akadályoz.

* *préhány* – kihívó, parázna

– Csak mán hazaérne ez a Sándor! – fohászkodik Imre.

– Gyere oda az én fekhelyemhez estére! – csalja Fáni.

– Nem mék! Tízen vagyunk, középre fekszök!

– Mér nem szerű?

– Mer az ifiasszony odagyünne! – mondja Imre.

– De afektász! Úgy töszöl, mintha nem szeretné!

– Hallgass, te kényó. – Így Imre.

– Olyan boldogak lönnénk, olyan hú lönnék hozzád, mint galamb a párjához.

– Mint Sándorhó, ugye?

– Nem! Nem! Te más vagy!

Átöleli, csókolni akarja, Imre taszítja magától, de vére mást diktál. Engedi magát szeretni, de nem viszonozza.

– Add neköm a parázsfjú gyűrűd, nekem az úgy tetszik.

– Dehogy adom, Örsének nem adtam, mán akkó csak neköd nem adom!

– Csak ideig-óráig! – mondja Fáni.

Annyit megenged Imre, hogy hadd teljen kedve. Felhúzza Fáni a saját ujjara. A pihenőjük megszakad, folytatják útjukat. Jó későre értek haza. Sándorék is megérkeztek. A szárított húsnak a nagyrésze már el volt helyezve szellős górékban, felházakban.

Sándor szomorú volt, nem beszélt. Különben is kevésbeszédű volt, feleletei kurták, furcsák voltak. Sokszor egy szóból megértették, akik ismerték a modorát.

– Mi bánt, cimborám? – kérdé Imre.

– Két ártatlan embör halt mög a hétön, nem mén le a lelkömrű, ha ugyan van neköm!

– Kik voltak?

– Egyiket se üsmerem.

– Kártyázzunk! – javasolja Fáni.

Egy betyár egy lóbört leterített, arra telepedtek le törökülésbe kártyázni. Sándor tartotta a bankot.

– Hadd oszoljon a búm! – mondja.

– Mögütöm a bankot! – mondja Imre.

– Üsd! Elötted van! – szól Sándor.

Megütötte, el is nyerte, két disznóval ki is húzta a bankot.

– Vidd, ördög, ha a tied! – feleli Sándor.

Imrére kerül a banktartás. Egy betyár megüti, tizenegyre disznó ment, bebukott.

– Guberáld be! – mondja Imre. Fánin a sor.

– Mögütöm a bankot.

Kezében szorongatja a piros disznót.

– Sok lösz a'!

– Neköm semmi sem sok, még a szerelöm se!

Disznója van, rámegy a kis alsó, Fáni színe változik.

– Eressz el – mondja Fáni.

– Te akartad, hát lögyön!

Tizenháromra befut a tizes.

– Bebuktam – lecsapja a kártyáit. – Sok ez a bank! Adj pézt, Sándor!

– Nem adok én! Mér nem annyit üt az ifiasszony, amennyi píze van?

– Ejnye, ejnye! Hát nem egy a kuckó a kemöncéve?

– De nem ám! Mer a kemincébe mögsül a könyér, de a kuckóba nem ám!

Sándor nagyon föl volt puskaporozva, mert már játék közben meglátta Fáni ujján a gyűrűt. Azt a parázsféjű gyűrűt, amit még Őrzsének sem adott oda Imre. Gyanúja így is volt, ezt igazolni vélte a gyűrű.

Tovább nem bírta magán uralkodni.

– Imre! Hadd abba a kártyázást, vödd magadhoz a pisztolyt, oszt gyerünk ki!

– Csak ketten? – szól Imre.

– Ölegek vagyunk!

Elővezették a lovakat, indulni akartak.

– Hozd ki az ásót is!

Imre megy érte.

– Mi az ördög bútt ebbe a Sándorba? De furcsa!

Sándor már lovon ülve várja. Imre felugrik a lovára, egyik kezében a kantár, a másikban az ásó. Menet közben egy szót sem beszéltek. Imre jól tudta, ha Sándor hallgat, nem lehet zavarni. Ugyan hová möhetünk? – tűnődött.

Elérnek egy darabon, bemennek az erdőbe.

Ez itt kedves pihenőhelyük volt. Nyáridőben egész nap is elheverésztek itt. Megkötözték a lovakat a fához. Langyos a levegő, csillagos az ég, csak a rossz major fala felől hallik a vészujósló hang: Kuvik!! Kuvik!!

– Üljünk le, Imre, valami nincs röndjin!

– Mire célzól, jó cimborám?

– Né töltesd magad! Tudod te! A Fáni!

– Mi az, hogy Fáni? – kérdi Imre.

– Beszéljünk, mer utójára történik. Azt akarod, hogy a nyelvemmel kimondjam, hát mondom: Fánival összeszűrte a levelet. Régön észrevöttem én, de most meggyőződtem róla. A parázsfejú gyűrű az ujján van! Ha nem lötté vóna jó cimborám, egy szusszantásidő alatt végeztem vóna veled. De ha betyárok vagyunk is, csak emböri módra viselkedjünk! Itt, szömbe egymással, kibékülve, múlik e égyonk! Neköm cimborá, életömbe nem vétöttél, csak most! De nagyot! Ezt csak a halál simíti e! Vagy te, vagy én! Akinek a szörönce kedvez emén innen, de a másik itt marad.

A bagoly megint kuvikolt.

– Lelüvöm azt a baglyot! – kiált Imre.

– Anna érdemösebbet is lühetsz! Az a bagoly többet tud, mint te! Most anná fontosabb a dogunk! Egy csöpp harag nincs a szívembe irányodba. Csak a fájdalom, hogy így kő végződni egy ilyen értékös barátságna. Pisztollya lüvünk egymásra. Amékünk möghal, a másik szépen temesse el, egy szép fa tüvibe. Senki mög ne tudja kettönk ügyit. Ha én maradok itt, a Sirályom a tied. Ha te maradsz itt, a Sárkányod az enyim. Az ásó azér van itt, hogy illedelmes mélyre temesse el az élő a hóttat. Aztán nem bánom, akármit csinász Fánival, de ne a szömöm előtt. Meröd-e tagadni, amit a fejedre olvastam?

– Nem tagadok, mert nincs mit – mondja Imre. – Olyan tisztán állok előtted, mint a csillagos ég! Nem kő möghalni együnknek se! Elcsapom a lovakat, hagy legeljenek, münk mög leülünk, mire mindönt ebeszélők, kézszerítva kelünk fő, nem pisztollyal szömbe egymássá.

A lovak ropogtatták a füvet, ök beszélni kezdtek.

– Jó hogy szótá, hallgass mög, aztán ítélj!

Mindent elmondott, sorjában, hogyan, mint volt.

– Te mit mondta neki?

– Aszontam: nem vétök Sándornak!

– Csak azér nem átá rá, hogy neköm nem akarsz véteni?

– Azért!

– Te is szeretöd? – kérdé Sándor.

– Nem hazudok! Szeretöm! De soha nem foglalkoztam veled! Tégödet mint cimborámat, mint testvért szeretlek, böcsüllek, én üssem véresre a szíved? Annyi idő óta össze nem vesztünk, most egy kényó miatt eresszünk egymás testibe golyót? Nem úgy verik ám a cigányt! Szinte undor fog é irányába, hogy ilyen mert ellened cseleköd ni.

– Hát a gyűrű, mit keres a Fáni ujján?

– Ez az Sándor, itt van egy kis bünöm! Máma az erdőbe várakoztunk a vásárosokra. A fübe ültünk, ott csábított, szeretgetött, én nem viszonoztam, de engedtem magam szeretni. Ez a bünöm, amér engedtem. Akkó húzta le az

ujjamrú a gyűrűt. Aztán mög elfelejtöttem visszavonni. De mögesküdök neköd akármire, amire kívánod, tiszta vagyok tőle!

– Hiszök cimborá a pusztá szavadnak, mer ismerlek. De valahogy nyugtass mög, mer a lelköm olyan, mint a háborgó tengör.

– Kisütünk valamit! – mondja Imre. – Te fővöszöd az én gúnyámat, tudod a hangom utánozni, én kinn maradok a lovagnál. Nem gyútsz mécsöst. Aszondod: Sándor emönt valamöre, nem gyütt vissza. Odafeksző a legények mellé, szerű. A többit máj' mögtudod! Ne egyezz sömmibe, akkó mindönne tisztába lösző!

– Hiszök neköd poróba nekű is!

– De mosmán én nem engedök, tudd mög a saját szájábú a hűtlenségit, aztán ítélközöl fölötte érdeme szörént.

Hazaérnek, Sándor átöltözik Imre ruhájába. Leheveredik a legények mellé szélrül. Ha Sándor volna, odamenne Fáni mellé, itt a fekhelye. Fáni egy pillanatra pislát gyújt, de már el is oltja: Imre van ott befelé fordulva. A legények horkolnak. Fáni odamegy, melléfekszik.

– Sándor nem jött haza?

– Nem. Maj' hónap – felel kurtán Sándor.

– Imre! Hallgass ma rám! Gyerünk el innen messzire, vásárolunk valahol birtokot, sönki nem ismer, nem sejtik, kik vagyunk! Vagy kocsmát nyitunk, péz van bőven! Nálam a láda péz, ha életünkbe semmit nem dógoznánk, akkó is ölég lönne elélnünk.

– Hát Sándort nem sajnárod?

– Nem! Má nem szeretöm! Már régön te vagy a szívembe, majd belepedök ebbe a nagy szerelömbe. Határozd el magad!

– Eredj a helyedre, hónap felelök!

Fáni megcsókolja Sándort, a helyére megy, elalszik nagy bizalommal. Sándor fel van háborodva. Amikor már biztos, hogy Fáni alszik, kimegy Imréhez. Saját fülével hallott mindent, Imrét még jobban becsülte, mint azelőtt. Egész reggelig folytatták eszmecekeréjük, mire kifözték a büntetést Fánira. Mikor Sándor mindent megtudott, még egyszer felajánlta Imrének a pénzt, menjen el Fánival, próbáljon úgy élni, ahogy Fáni diktálja.

– Én? Egy ronggya? Ami nem másra való, rúgni rajta! Ha tégöd megcsat, mögtönné az velem is! Vödd számításba, mán mindnyájunknak ú parancsót! Ilyen fehérchseléd mindön bukorba van. Hanem mögviccöljük! Aszondom neki, emék vele. Te a hónapi napra eredj é valamöre. A ládábú a pézt kivögyük. Apró kavicsot töszünk bele. Hónap estére indúnánk, úgy beszélöm mögvele. Vasvári mögírja a möringlevelet. A kavics tetejire rátögyük.

– Így íródjon – mondja Sándor: “Möringlevél. Ezúton menesztelek, hűségödér mögadózok. Akkó éjjé Imre helyött én vótam, aki mellé feküdté, a

többit tudod. Ezután többet a kinyerádódat ne iparkodj becsapni. Örökre búcsúzik tőled, most elengedlek, de ha még az életbe elémbé kerúné, lelűlek, mint egy kutyát. Szépet is, jót is hozta az életömbé, de evvel az egy téteményöddé azokat agyoncsaptad, így én csak gyűlölettel, gyilkos szándékkal gondolok rád. Csak az vígasztal, hogy a kényó helyött a jó cimborám mögmaradt. Járj az ördöggel.”

Bement a két jó cimborá, szomorú volt mind a kettő.

– E kö hivatni Szél bátyámuramat, hagy muzsikáljon!

Már mentek is érte. Paprikást meddig tartott Noczkinak megfőzni? Utána a jó bor. Ittak, mulattak, mintha valaki búcsúzna. Hajnal felé Fáni odament Imréhez:

– Széna vagy szalma?

– Amit te akarsz.

– Széna – felel Fáni.

– Akkó a ládát kihozom, te szödelözködj össze, oszt mögyünk, maj' pihenünk az erdőbe.

Ki is hozta Imre a ládát, egy szűrbe beleönté a tartalmát, a kavicsot meg a helyére tette, rá a möringlevelet.

A lovak készen, felnyergelve vártak, senki sem látta az indulásukat, csak Sándor. De nem is ment ő el, lesett:

– Most csalódik az ifiasszony a gavallérjába!

Mintha mellbe csapta volna valaki, úgy érezte. Hátha Imre igazában emén?

– Akkó összedűtöm a világot! – ordít hangtalanul a betyár.

Fáni is feltette lovára egy kenderlepedőbe a neki járó gesznye gusznyát*. Haladnak, a Dunántúlra irányítottak. Egy bagoly egyre mondja: Kuvik! Kuvik!

– Hülye ez a bagoly! – mondja Fáni. – Nem halni mögyünk. Élni! Élni! Élni! Hej, Imre! De boldogok is löszünk! Még te nem is ismered a boldogságot! Néhány tenyeres, talpas parasztlány! Mit tud a te Örzséd a szerelömrűl! Én Szögedön nevelköttem, selyem-kisasszony vótam én ott! Értöm is a módját! Mögúntam ám én már ezt a betyárkompániát. Möglátod, milyen más lösz az életünk! Pézünk lösz, mögélünk! Fütüülünk a betyárookra!

– Ne hasigasd a szívem kesse! – mondja Imre.

– Meggyógyítom én a te szíved! Van arra balzsam!

– Nem tom bíz én! – nyújtja a szót Imre. Megpihentek az erdőben, estére átmentek a Dunán.

Fánit nagyon megviselte az út, ahogy ledőlt a batyujára, már aludt is. Ezt várta Imre. A két lovat szépen elvezette, még egy utolsó írott sort Fáni mellé tett. “Ílyen a betyár gavallériája a hűtlen nő személyéhön!”

Hazaért Imre, és több szó nem esett Fániról, csak Sándor mondott ennyit:

– Csak erőnek erejive nem szerettetöm magam!

* *gesznye* *gesznya* – apró ruhadarabok, cókмок

Csörsz Panna

Hogy Sándor menesztette Fánit, egy kissé üres volt az élete. El lehet képzelni! A betyárok nem dolgoztak semmit, jól éltek, ki voltak pihelve, a nő csak hiányzott nekik. Volt annak mindegyiknek hites, hitetlen felesége, voltak gyermekei, a legényeknek szeretői. El voltak ilyen helyeken hónapokig, nem voltak azok mindig egy bandában. Hol is lettek volna? Igaz, hogy voltak jó nagy barlangjaik, de a lónak is enni kellett ám! Azt bekötötték a gazdák istállójába, ott kellett etetnie mint a sajátját. Elveszni? Hát olyan aztán elő nem fordult. A Bagi báró erdeje mellett lakott egy féllábú honvéd az öreg anyjával meg a lányával. Csörsz Pali kecskéket legeltetett az uraságnak meg a birkákat. Azért kapott a kecskéinek legelőt az uraságtól, mert vigyázott az ő birkáira is. Az összes gazdasága: egy szamár, néhány kecske, egy kordé meg egy puli volt. Még az is meg volt engedve Csörsznek, hogy ami gallyat a szél letördel az erdőben, télire összeszedheti tüzelőnek. Ez az öreg dajka dolga volt. Csörszék nem voltak jómódúak, de megelőzött népek* voltak. Panna gyönyörű teremtés volt. Innen-onnan már széle-hossza száz lépés földet feltört és termésre kényszerítette. Krumpli, kukorica, konyhakerti növények termettek már. Disznót is hizlaltak, sok sávós dolog kikerült a részére. Panna kordéval – amit a szamár húzott – bejárt a közeli falvakba, kecsketúrót, sajtot, gömölyt árult. Nagy keletje volt egy sváb településen – ha jól emlékszem, Vadkerten – az árujának. Ezek inkább a tejfélésegeket kedvelték, mint a húst. Rúzsa Sándor ezt a leányzót szemlélgette. Rárontani durva szóval nem mert, meg az édesapját igen sokra becsülte, mert téli estéken, ha ott nyomta a hajsza, Csörsz szívesen adott neki szállást. Beszéd közben az is kiderült, hogy a honvéd melyik falunál hagyta el a lábát. Tudomása volt arról is, hogy Kossuth külön kiáltványában dicsérte meg a betyárokat.

– Fájdalmi közt e' vót a legnagyobb, hogy nem érdemötük mög a dicséretöt! A többi böcsületös embör, ki kézit, ki lábát, ki életit otthagya, münk mög eszökdöstünk – így Rúzsa.

Meg nem sértett volna egy rokkant honvédet. Ebből kifolyólag Csörszéket is nagyra becsülte.

Csak a ló hátán szeretett a betyár, mióta Fánit menesztette. Nem szerette, ha a lába a földet érte. Szombat délután van. Szép deres lován mélabúsan ül, poroszkál az úton. Szépek járnak az eszében, öleli a lova nyakát, még tán súg

**megelőzött népek – megbecsült, köztiszteletben álló emberek*

is neki. Nyakát veregeti, az okos mén, mintha a gazdája szíve egy ütemben verne az övével. Puhán ringadozva lép, hogy gazdája lelki harmóniáját meg ne zavarja, így járnak álomországban, néha órákig. De mikor a vér megszalad, felforrósodik a lovasban, már a ló reszket minden ízében, mert tudja, hogy nem vétett, de a gazdája a kezeügyében lévön tölti bosszúját. Ha szügyéig ér a mocsár, menni kell neki, ha hátig ér a homok, úszni kell neki. Ha csatákban szakad a hab róla, nyargalni kell neki. Ha ordas rohan rá, a két hátsó lábára állva, akárhogy reszket, le kell rá csapni. Olyan árkot kell keresztülugrania, amit máskor lehetetlenség lett volna. De ilyenkor a sarkantyú, a térdszorítás, a feszítőzabla, a korbács megteszi a hatást. Olyan a lovas kezében a ló, mint a zenész kezében a hangszer. Búvösen, szilajul, sírva, nevetve szólaltatja meg a szárazfát. A lovas kezében is hangszer a ló. Hűség, okosság, durvaság, szeretet, minden bennerejlik. Ilyen hangulatban, szombat dél tájon ért a csordakúthoz Rúzsza Sándor.

Csikós Tóni, foglalkozása is csikós, már ott szorgoskodott a kútnál. Fent állt a kutat fedő deszkán, a nagy kétfülű dézsaszerű vödröt puffogtatta le a kútba. Mert azt úgy megcsapták lefelé, hogy meg is buggyant. Háromnégyszáz lónak kellett naponta kétszer húzni vizet. Izmos karok kellettek oda. Sándor oda van támaszkodva a kút korlátjához. Nézi Tónit, mikor lefelé húzza a vödröt, a bő ingujj felszalad a hónaljáig. Megbámulja a szép, izmos karokat. A felső kar izma, mint egy egér, ugrál ide-oda, ahogy a vederhúzás kívánja.

– Add ide, máa' én is húzom mán! – kéri Sándor.

– Ehun ë! – átadja az ostorfát.

Nem olyan sokat kellett már húzni, mert a csikók, lovak indultak delelni. Mind a ketten leültek a vályú szélére, elbeszélgettek:

– Nehéz munka ez a tied is, Tóni!

– A vízhúzás a legnehezebb, a többit lóhátrú csinálom. Azt mög bírom.

– Izmos karod van!

– A mútkó egy kivert bikát terítöttem földhön! Nagyon soká nem akarok én itt csikós lönni, majd egy pár évet itt tötök, oszt mögnösülök. Ha a másik mögél, én is mögélök!

Ők is utánamentek a lovaknak, leheveredtek a fübe, beszélgettek. Mikor kifogytak a beszédből, mind a ketten elaludtak. Mikor a csengősmén megindult, mozgolódní kezdett a ménes. A csikósbojtár a ló hátán terelgette őket.

Tóni, a számadócsikós irányította a ménest, hogy melyik részen álljanak meg. Rúzsa Sándor estefelé bement Csörszékhez. Szívesen fogadták, még éjjelre is ottmarasztották. A két férfi meg az öreg Panna beszélgettek. A fiatal Panka egy széknek vágott faderékon ült, könyökét térdére támasztá, tenyerébe hajtott arccal hallgatta az öreges, históriás beszédeket. Amikor Csörsz kiment, a csillagok állása megmutatta neki, hogy már a holnapi nap kezdődik.

– Keveredjünk le, cimbora, mer az első kakasszó is ehangzott mán!

Subát terített a pitvarajtóba, egy szénával tömött zsákot a küszöbre dobott, erre lefeküdtek. Csörsz elaludt, de Sándor egy hunyásnyit sem. Nyugtalan vére ébren tartá. Mintha Panka szerelemmel nézett volna rá? Semmi tétovázás nem volt benne, de egy kicsit idősnek találta magát Pankához. Minden azon múlik, van-e neki szeretője?

Reggel felkeltek, az öreg Panka hajás krumplit főzött vaslábon, bográcsban. Mikor megfőtt, serpenyőben sütött hozzá kurcinát*. Együtt megfrüstököltek. Csörsz ment a kecske-, birkanyáját terelgetni, Panka meg a kertbe. Rúzsa Sándor kiment utána. Végére köll járni a dolognak! – gondola -, én mindég a töttek emböre vótam!

– De szép rúzsád van, Panka!

– Ühüm – felel Panka.

– Néköm adhatnád, idetönném a kalapomhon!

– Nem löhet azt odaanni!

– Mije nem löhet?

– Azér!

– De mégis, mije?

– Csak azér!

– Nem értöm – mondja Sándor.

– Azér nem adhatom, mer rúzsát kétfelé vágni nem löhet! Egynek kő odadni, oszt mán van gazdája.

– Ugyan ki a gazdája?

– Nem hagyom magam kivallatni! – felel Panka.

– Ha nem vóna gazdája? Idannád-e?

– Körübelű odannám!

Még egy kicsit beszélgettek, Sándor elköszönéskor megcsípdeste az arcát Pannának.

– Sándor bácsi! – a lány szelíden a kezére csapott.

A Tolvajos dűlő mellett volt a Pásztor csárda. Idejöttek össze vasárnap este a csikósok, juhászok, gulyások, kanászok egy kis mulatozásra. Este későn Rúzsa Sándor is ide tartott. Biztosra vette, hogy a rózsa itt lesz, de kinek a kalapjánál? Amelyik pásztornak szeretője volt, annak a kertjéből virág volt a kalapjánál. De ha

menyecske vagy olyan lány szeretője volt, akit elvenni nem szándékozott, annak a virágját nem tűzték a kalaphoz. Akkoriban a szerető szó

* *kurcina* – töpörtyű

nem jelentett szégyent, mert attól teljesen ártatlan volt a lány. A Panka rózsáját megismerte volna ezer közül is. Zsongás-bongás, nótázás, vigalom a csárdában. Rúzsa Sándor belép, megszűnik a zsvvaj. Ez olyan tiszteletadásféle volt. A mestergerendába vert szögön egy dróton ernyős lámpa lógott. A vastag füsttől imbolygott ide-oda. A kocsmáros két könyökkel tört utat magának.

– Mit paran' a kedves vendég?

– Sok icce bort! Rakja mög az asztalt! Ide, legényök! Most az én vendégjeim lösztök.

Csikós Tóni is ott van: de annak a kalapjánál van ám a Panka rózsája.

– Hogy ere nem gondótam én!

Tóni nem jött erre a közös hívásra Sándorhoz. Akkurátus, méltó pajtás lehetne belüle! De mint ahogy a lányasszony mondta: egy rózsát kétfelé vágni nem lehet, vagy egy kocsmába egy dudás elég, úgy egyönk is ölég a földön fölű!

– Tóni, gyere ide! – szól át hozzá Rúzsa.,- Igyál!

– Nem kedvelöm én a potyát! – feleli Tóni.

– Szép rúzsa van a kalapodnál!

– A mátkám adta! – feleli Tóni.

– Mi a szösz? Hát van?

– Ühüm! – felel Tóni.

– Mög meröd-e mondani a nevit?

– Úgy a! – felel Tóni. –Csörsz Panna. Öszhön egy évre összekerülünk.

– Üzenettel löszök hozzád, Tóni! Jóccakát!

Másnap Veszelkával megtárgyalták a tennivalót.

Nem ugranak neki ilyen jeles, erős legénynek. Hanem egy kissé cselesen. Egy masinatartóba tettek egy szem búzát, egy szőlőmagot, a két szemet báránygyapjúszállal körültekergették, ezt Veszelka elvitte Tónihoz, azt mondta neki: – Ha ezt teljesítésbe viszi, soha Rúzsa Csörszék háza tájára nem megy. De ha nem, akkor vagy Tóninak kell innen a Hortobágyra kerülni, vagy megvívni vele. Mert Pannát ő is nagyon kedvére valónak találja. Mán pejig egy rózsát kétfelé vágni nem lehet.

Tóni forgatja markában a küldeményt: “A nehézség tud ezön emönni! De azt tudom, hogy baj van!”

Elmegy Csörszékhez, fontolgtatják, találgatják. Nem tudnak kiokoskodni semmit. “Möggérdjük a dajkántú!” – mondja Panna. Nézegeti az öreg Panna is, felkiált nagy örömmel.

– Mőgván! Ez a szöm tiszta búza fehér kinyeret jelönt, ez a szőlőmag bort jelönt, ez a gyapjúsál bárányhúst jelönt, a masinatartó lámpagyúttatót. Ezöket mög kő készíteni, mög kő híni rá vacsorára, aki ezt küdte. Ez az egész titka a küdésnek.

Szombat estére meg lett minden készítve, Veszélka már csütörtökön eljött a válaszért. Megvacsoráztak a Pásztorék csárdájába. Soha többé nem ment Csörszékhez Rúzsá Sándor. De nem is nagyon mehetett volna, mert utána nemsokára elfogták.

Rúzsza Sándort elfogják

Negyven-ötven év közt lehetett Rúzsza Sándor, amikor első alkalommal elfogták. A hagyományos beszéd így mondta el:

Valami Katona nevű gazda lakott Szatymazon. Komájának nevezték, de hogy keresztkomája volt-e, vagy csak a szólítás hozta magával? Nem tudom.

Akkoriban, akik jó barátságban voltak egymással, nem rokonságban, *egykomám, jó komám, jó cimborám, földi* stb., így szólították egymást. Aki rokonságban volt, annak szabályszerű szólítási rangja volt: *sógor, bátyámuram, körösztapám, körösztestvér, öregbik uram, kisebbik uram, anyó, kisanyó, ángyomasszony* stb.

Ennek a Katonának jó nagy erős felesége volt. Katona mint orgazda szerepelt Rúzsza Sándor bandájában, de ő ezt kényszerhelyzetnek minősítette. Olyan esetek is álltak fenn, hogy véteni jobban mertek a hatóságnak, mint Rúzsza Sándornak. Mert az eljegyezte magát a halállal, aki annak vétett. Sokat mulatott meg tartózkodott Rúzsza ennél a Katona komájánál. A perzekútorok meg ezt szorongatták. A kegyelem már megvonatott a betyároktól, hogy a háborúból hazaszökdöstek. Persze a perzekútorok sem akartak már üldözésükre menni, mert sosem tudták, melyik tanyából, nádasból lönek vissza rájuk.

Ahogy beszéltek, Rúzsza egy este elment Katonához, azt monda neki, hogy ami pénzzel tartozik, szombat estére teremtsse elő neki, mert jön érte. Hogy a kegyelempénz is fennállt, meg a tartozás is, meg ezen kívül kozmás szaga is volt a barátságban, Katonának eltalálták, hogy elfogadják Rúzsát. Feladták. De Rúzsza Sándor nem akkor este jött, hanem másnap. A perzekútorok nem mentek el. Vártak. A kocsút melletti sumarasban húzódtak meg.

Úgy volt megbeszélve, mintha ők véletlenül akkor jönnének, mikor Rúzsza Sándor itt van. Beszélgettek az udvaron a komával. Katona felesége kimegy, kilódítja a cserépköcsögökből a vizet, megy a kútra, felhúzza a nagy favödröt, megönti a köcsögöket. De a vedret nem meríti le, áll a gém hegyesen, magosan, mintha kiáltozna. Rúzsza Sándor sem volt ám szívbijos:

– Miért kellett vizet vinni, ha volt benne? Miért kellett nyikorgóra csapni a kútgémet?

Megértette, hogy elárulták.

Már ki is bukkantak a pandúrok.

Egész' a tanya mellett volt egy kis rozs vagy here, vagy ilyesmi vetés. Egész csapása volt benne Rúzsának a sűrű odajárástól. Máskor nem lesett, de most a gyanúja megvolt rá. Ahogy a kerítés mellett mennek el a pandúrok, a koma a hüvelykujjával mutat őfelé. Leharapom neki! – hördül fel Rúzs.

Még a kerítést is megkerülik a perzekútorok, hogy a kapuhoz érjenek, mert csak komótosan mennek, gondolják, úgy se szállhat el a madár.

– Én végzők a komáva!

Rúzs subában volt, a nyakánál be volt gombolva. Sokszor nem is volt erre szükség, de a golyót nagyon jól felfogta. Az istálló előtt állt Katona. Rúzs Sándor pusztá kézzel elkapta a nyakát, másik kezével a mutatóujját, meg is fojtja, le is harapja az ujját, mire a perzekútorok beérnek, de a felesége felkapta a baltát, kétszer fejbevágtá, erre elesett. A perzekútorok is beértek a készre. Szekeret kerestek, úgy subástól feltették rá, de ha halottnak nézett is ki, kötéllel megkötözték a szekér oldalához. Mire Szegedre beértek vele, feléledt. Ott már saját lábán, subástul kísérték be a várba. Ezzel az alkalommal még tíz betyárt fogtak el. Veszelkát rádással éjjel lepték meg egy tanyában. Az istállóban voltak, de hogy, hogy nem, egy ló volt az istállóban, az egyik megmenekült volna, de nem hagyta ott a másikat. Végül úgy határoztak, hogy Rádás felül a lovára, Imre kivágja az istállóajtót, háttal felugrik a lóra, elvágtaznak. De itt sem volt már menekülés. Mikor kiugrottak, lötték őket, Veszelkának a combját érte, folyt a vér a csizmába. Imrét rabkórházba vitték. Most már jobban merték a népek őket feladni. Szerettek volna tőlük szabadulni. Úgy, hogy '59-ben tízójük felett ítélezett a bíróság. Rúzs Sándort életfogytra ítélték.

Több helyen töltögette az idejét, még Törökországban is. Mesterségre fogták őket, például Rúzs Sándor pitlivarró* volt. Veszelka 15 évet kapott a Palásthy-gyilkosságért meg a postarablásért. Őt szücsmesterségre fogták. De mikor kiszabadult, nem csinálta. Azt mondta, ő bizony azt a munkát nagyon megutálta. A többiek is hosszú időre el voltak ítélve, 1867-ben Ferenc József koronázása alkalmával a tizből hatan kegyelmet kaptak. A másik négynek is kevés ideje volt már hátra.

Wenckheim volt a belügyminiszter akkor, mikor Rúzs Sándor kegyelmet kapott. Meghagyta, vezessék elébe. Lelkére beszélt, éljen becsületes ember módjára. Pénzt is előlegezett neki. Megkérdezte, szeretne-e egy jót mulatni?

– A' mán üdöbe vóna! – így a betyár.

Megparancsolá a miniszter László nevű öreg huszárjának, aki ajtónálló volt, vigye a betyárt, és rangjához méltón mulattassa meg. Vitte a huszár a betyárt kedves mulató helyére. Mondja a kocsmárosnak:

– Ez kedves vendég! Estére számít itt mulatni.

A vendéglős tiltakozik:

**pitli* – vászonból készített itatövödör

– Itt kérem, jótékony célú előadást fognak tartani. Nem, semmiféleképpen sem teljesíthetem László úr kívánságát.

– De ez őexcellenciájának a kérése!

– Akkor sem! A kocsmaterem fel van szőnyegezve, girlandozva, luszterozva*. Vigasztalan vagyok, de nem tehetem.

– De ez az úr Rúzsa Sándor!

Erre a névre egyszerre ugrott minden ember: pincér, csaplár, szakácsné, helyet csináltak, a koncert kellős közepén a nagy férfiúnak hozták a bort, pecsenyét. De az nem evett. Megkérdezték:

– Nem szereti?

– Nem paprikás.

Hoztak neki azt. A puszták fejedelmét mulattatta a jótékony célú társaság kivilágos-virradatig. De ő is mulatott ám, a maga módja szerint. Ezt szerette elmesélni. Több pénz bement ezzel a jótékony célra, mint bármilyen előadásból.

**girlandozva, luszterozva* – virágfüzérékkel díszítve, kivilágítva

A betyárok és a papok

Kilenc év hosszú idő, ki erre, ki arra elhúzódott, ki megnősült, vagy a katonaságnál maradt. Hatan, hogy megszabadultak, újra bandát szerveztek. De már ez kelletlenül ment.

A püspökség elrendelte, hogy az odatartozó egyházközség pénzét szállítsák a püspöki anyapénztárba. Két pap volt a pénz összehozásával megbízva. Kellőképpen kioktatta a püspök őket. Bizonyosság okáért a püspöki gyűrével is ellátta őket, melynek a kövében az Úr Jézus keresztféjének szilánkjá volt. Másnap indultak könnyű batárral, két ló volt eléje fogva. A kocsissal hárman útrakeltek a lakatlan vidéken. Nem is olyan messze volt már a község, ahová menni kellett, mikor eléjük toppant a sűrűségből öt ember.

– Dícsértessék a Jézus Krisztus! – köszönnek a betyárok.

– Mindörökké ámen! – fogadják a papok.

– Messzi viszi-è az útjuk, lelkiatyám? – kérdik.

– Hát, jóemberek, meglátogatjuk a paptestvéreket. Még nem is vagyunk velük személyes ismerősök, aztán ez hozzátartozik a hitünkhöz!

– Csak ez a cél vezeti az atyákat? – kérdé a betyár.

– Csak ez!

– Figyelmeztetöm a lelkiatyákat, nehogy füllentsenek, mer nagy baj kerülhet ám abbú!

– Hát, jó emberek, nem végeztem be a kérdésre a feleletet. Az apró parókiákról összehordjuk a pénzt, visszük az anyapénztárba a püspök úrhoz.

– Töszök egy ajánlatot, szentatyák. Messzirú gyüttek, fáradtak, itt nálunk mögpihennek. Münk főváltjuk, emönyünk a pészér, oszt hónap möhetnek tovább – mondja Sándor.

– Nem lehet azt, kedves felebarátaim, azt csak papi embernek adják ki, civilnek nem.

– Nem is úgy akarunk münk odamönni, hanem kigyelmedék levetik a papruhát, münk mög ránkvögyük, úgyse ismerősek a pappá. A püspök úr levelit, gyűrűjít ideadják, a beszéddé egy kicsit fővilágosítanak az atyák, oszt mindön jól gyün ki.

– Kedves Isten gyermekei! Nem lehet a papi ruhát megszentelteleníteni! A püspökgyűrűt szentségtelen kézre nem lehet húzni! Azt a kezet először föl kell szentelni! A gyűrű fejében is oltári szentség van!

– De a papok bűrit mög löhet ám egy kicsit luggatni, kedves Isten gyermekei!

– Engedjete útunkra! Ne vonjátok a püspök úr méltó haragját magatokra!

– Annyit ér a haragja, mint a jó kedve! Ennek így kő lönni! Münk ráérünk várni, kigyelmedék mög gondolkodni.

Ezzel betuszokolták őket egy penészes, rideg helyiségbe. Ötödik éjjel már sem ivás, sem evés, sem alvás. Patkányok közt ki tud aludni? Hatodik napra megtörték. Előhozták őket, birkapaprikás, jó bor volt előttük egy földre terített marhabőrön, amely asztalul szolgált nekik.

– No, atyák! Kigyelmükön áll, hogy lakmároznak. Ruvát cserélünk, mög hivatalt, fél napra. Oszt mindön jóra fordul – mondja Sándor.

– Csere csalással jár – felel a pap.

– Az nem a kigyelmedék bűne, hanem a mienk. Gondolják mög, mennyive jobb lösz így, ahogy eszámítottam, hogy önként ideadja az egyház pénzt a pap. Mer ha nem kigyelmedék által, már magunktól is emöntünk vóna, mer valamibü éni kő! Oszt ha ellent áll, ne mondjam tovább! Még életmentés is kiszülhet a kigyelmedék taktikájábú.

Letérdeltek a papok, úgy könyörögtek.

– Ez a mi bűnünk! – felelt Sándor.

– Csakhogy a nyájért a juhász felel! – válaszolt a pap.

Hogy a papokat megölhetik, annak okáért beleegyeztek a ruhacserébe. Ahogy vetköztek a papok, Rúzsa Sándor meg Veszelka Imre úgy öltöztek. Még a főveget is föltették.

– Hogy kezdjük a beszédöt? – kérdé Sándor.

– Dícsértessék a Jézus Krisztus! Az Ő szent nevében küldött a püspök úr őhatalmassága, hogy a kisebb parókiákról a pénzek szállíttassanak be a püspöki hivatalba, onnan jobban tudják gazdaságilag szétosztani. Ez a megtiszteltetés minket ért. – Akkor a püspökgyűrés kezét oda kell a papnak nyújtani, s ő megcsókolja a kőben rejló szentséget. A püspök által írt levelet oda kell adni. Hogy a pap milyen kérdéseket tesz fel, azt én sem tudom.

– Az az ű baja lösz, ha molesztáni tanál! Mer én aztán nem gatszulérozok neki. Atyák! Ha igazat mondtak, egy nap múlva szabadok. Ha talán tán nem “iszik a főd”, mer az mindég szomjas ám! Mög lösz itt egy kis csete-paté, miegymás. Azt is evárom, hogy szöröncsés utat kíványjanak! Mi is a nevük?

– Én Csillag Benjámin vagyok!

– Én meg Karaki Pál.

– Köszönjük, atyák. Én vagyok Csillag, te mög Imre, Karaki.

Előszólították a kocsist, neki jó sora volt, a lovak is jól ellátva, ő maga ivott, kártyázott a betyárokkal. Sándor meg Imre felültek a hátsó ülésre, de csak úgy

ordította róluk a barbárság. A kocsis Gazsinak hívták. Mikor a fiáker kiindult az erdőből, a papok csak utánuk szóltak:

– Szerencsés utat kívánunk!

Aztán kezdtek jó étvággal falatozni. Nekik már mindegy volt. Ha sikerül, az egyház bünteti meg őket, ha nem, a betyárok.

A kocsis hajtott a kipihent, jó lovakkal. Nem is sokára begördültek a paplak elé. A plébános az irodában fogadta őket. Elmondták a mondókát, a püspök úr levelét odaadták. A levél olvasása után a pap lehajolt, és megcsókolá a gyűrű kövét.

– Már vártam, hogy jönnek Isten vezérlete alatt.

Szólt a szakácsnőnek, terítsen az ebédlőbe, mert ezek az atyák messzi útról jönnek, bizonyára éhesek.

– Mink nagyon köszönjük a szíves fogadtatást, de ide nem messzire van egy ismerősünk, ott kitűnő ellátásban részesültünk.

Törték az írásos beszédet*, szabadulni meg minél előbb szerettek volna.

– De nem oda ám! A villásreggeli meg van terítve, mit szólna a püspök úr, ha elengedném éhen a paptestvéreket?

A szalvéták is oda voltak készítve, de nem tudtak vele mit kezdeni. Sunyin a papot lesték, hogy fogja a kést, villát, a szalvétával mit csinál. Pattog a hús a tányéron, ahogy nyiszálják. A pap abba hagyja az evést, azon oknál fogva, hogy összekészítse a ládikóba a pénzt. Ezt pedig tevé azért, hogy estére elérhessék az útba eső parókiákat, hogy ott megszállhassanak. Ahogy a pap kilépett, elő a bicskákkal, vágták, rágták a húst erős fogaikkal. Ki látott még olyat, hogy kés-villával egyen a betyár?

Bemegy a pap, jó bort tesz az asztalra.

– Egy negyedórát beszélgetünk, minden el van készítve, aztán útnak bocsájtom testvéreimet!

Kezdi az emmauszi útról, hogy Jézusra is ráesteledett és behívták az útítársai.

– Mi is történt itt? – néz a papokra.

A két betyár-pap bámul, mint az ökör, de a pap is.

– Mondja, fiam, hogy hívják magát?

– Csillag Benjámín vagyok!

– Hát maga?

– Karaki Pál vagyok.

– Ilyen neveket a papi lajstromban nem találtam. – Sándorhoz fordul: Mondja, fiam, a mise szövegét!

– Hukk! Hukk!

Csillag izzad, túrja a haja a fővegét fölfelé, egy szót sem tud.

– Mondja maga, Pál!

**írásos beszéd* – irodalmi nyelv

– Plébános uram! A társam nagyot hall, meg aztán mi dolgozó papok vagyunk.

– A dolgozó papnak is mindent tudni kell! Nálam a ministráns többet tud, mint maguk, papok.

Most leírja a miseszöveget, és kéri: latinul mondjak el.

– Kukk-mukk.

Ekkor néz a kezükre a pap, még ha dolgozó papok is, akkor sem lehet ilyen a kezük. Sejtése volt már, kikkel áll szemben, de neki a püspök parancsát teljesíteni kell. Meg a püspöki gyűrű hitelessége is mellettük szólt. Útnak bocsájtá a pap őket. A kocsisra rá volt parancsolva, egy szót el ne áruljon. Mikor a barlanghoz értek, nem szóltak senkinek, a fiákért leállították az erdőben. Ők meg bevitték a ládát, felolvasztották a zárról a spanyolviaszkat, kivették a sok pénzt, kövel újra megrakták a ladikot, a spanyolviaszkat újra felmelegítették, rányomták a püspökgyűrű fejét. Kivették a ládát ismét a fiákerre. Bementek. Ott volt a két pap szomorúan.

– Vetközzenek atyák! Gúnyát cserélünk! Nagyon szoros vót e nekünk! Tessék a gyűrű is! A láda hiánytalanul fent van a kocsin! Ez csak egy kis tréfa vót.

– Áldjon meg az Isten benneteket, jó emberek!

– Noczi! Vezesd az atyákat a kocsi állásába.

Mikor odaértek, látszólag mindent rendben találtak.

Nagy örömmel mentek a papok a püspök úr elé. Hanem, mikor a láda tartalmát meglátta a püspök, ellepte a nagy méreg. A papok kénytelenek voltak elmondani, mibe keveredtek az útban.

– Még az életetek árán sem lett volna szabad a papi ruhát megszenségteleníteni. Betyáron papi ruha? El kell égetni ezeket a ruhákat!

Úgy kiabált, éppen csak nem káromkodott.

– Papi ruhát meggyalázni? És még azután felszentelt pap magára meri venni? Szörnyűség!

A gyalázat-korbácsot végigfektette a fejükön, bűnük felidézése után egyházi átokkal sújtá őket. Vezeklésképpen kolduló barátok lettek, de csak kenyér és víz volt a táplálékuk. Ha érdemes alamizsnát kaptak valahol, azt, akivel leghamarabb találkoztak, rászorulónak oda kellett adni. Például öregnek, betegnek, sokcsaládosnak stb. Rúzsáék is találkoztak velük egy remetekunyhóban, akkor beszéltek el az esetüket. A betyárok meg akarták őket pénzzel ajándékozni, de nem fogadták el, azt sem volt szabad.

*

Úgy, egy hét múlva kocsi áll meg a szóbanforgó parókia előtt.

– Plébános úr! Gyűjjön gyorsan, két embörré rádút a fa, gyónni akarnak. Az utolsó kenetöt is föl kö rájuk adni, me halódnak.

– Megyek fiam, megyek! Hajts, ahogy tudsz, hogy szentségben múljanak el! Bevágna az erdő sűrűjébe.

– Erre, fiam, nincs tanya!

– Itt hanták a fát az erdőbe, itt érte a baj ükét.

– Hihető! – szól a plébános.

Leáll a kocsi egy dombnál, ajtóféle van rajt.

– Erre gyűjjék, plébános úr! – kalauzol a kocsis. Sötét helyiség, alig látni, ott fekszik a két beteg.

Nyögnek. Arcuk véres.

– Itt vagyok, fiaim. Nagyon szenvedtek? Homály volt a helyiségben, de mintha már látta volna ezt a két jeles arcot.

– Betegök vagyunk, atyám! Lelkibetegök! Nagy a bűnünk, mer a minapjába a kigyelmed parókiájára mink hoztuk é a papok helyött a píz. Levetköztettük ükét, oszt münk ötözködtünk papnak, oszt éhoztuk a kincsökét. Itt is vannak! Most akarjuk gyónni, me münk is adunk az üdvösségre valamit.

– Hát a szánom-bánom él-e bennetek? Mert ha visszaszolgáltattátok a pénzt, feloldozlak benneteket. Nem beszélve még arról, hogy azt a két papot milyen büntetésben részesítette a püspök úr! Így meggyalázni a vallást! Hajlandók vagytok a pénzt visszaadni?

– Azt mán nem! – ült fel a két “haldokló” –, arra szükségünk van, de a bűnre nincs.

– Ilyen körülmények között nem gyóntathatlak meg benneteket.

– De nem úgy van ám a', plébános úr! Mer az evangéliumba így íródott: “Akinék mögbocsájtitek a földön a bűneit, annak mög lösz bocsájtva a mönnyégbe is! Akit mögköttök a földön, mög lösz kötve a mönnyégbe is!” Latinú kérdett a plébános úr, úgy nem tudok. Mög vasárnap a templomba punktumosan kigyelmed olvasta fő! Bocsásson mög, plébános úr! Mán csak ecce kéröm.

Meggyóntatta őket a pap, meg is áldoztatta.

– Köszönjük, plébános úr!

Egy csomagot nyújt át neki.

– Mi van ebben, fiam? – kérdé a pap.

– Aranykelyhök, körösztok, gyertyatartók vannak benne.

– Loptad?

– Loptam. Elviheti, plébános úr, mind katolikus templombú való. Fölszöntöli, oszt megtöszí az! Visszakapja a jogos tulajdonos.

Hanem ezután a betyárok rászoktak a templomfosztogatásra. Mentek még a szomszéd tartományokba is. Nem vetköztették már le a papokat, ők a maguk valóságában mutatkoztak be. A pénzt megtartották, a templomi értéket meg visszaajándékozták: egyik helyről elhozták, a másiknak odaadták. Volt azok közt moldvai, sziléziai, szlavóniai, mindenfelől való. Ez igen jó jövedelmi forrásnak bizonyult. Különösképpen nagy előszeretettel voltak a miseborok iránt. Ilyen körülmények közt már a papok is bajban voltak.

A hötyke Ágh megalázása

Rúzsza Sándor gyalog ment egész éjjel. Ennek oka volt. Gyalog a betyárt elképzelni sem lehetett, de most nem akarta személyét fitogtatni. Nem volt az kívánatos. Hajnalhasadás előtt bezörget egy napsugaras végű nagy tanyába.

- Ki az? – szól egy asszonyi hang.
- Én vagyok! – feleli a kívülálló.
- A kiskutya is én! – pereg az asszony nyelve.
- Ne komédiázz, én vagyok, Sándor.
- A' mán egész másképp hangzik!

Kinyitja az ajtót, megcsókolja az asszonyt, odamegy a két alvó gyermekhez, megcsókolja őket.

Mi jutott eszébe? Az asszony jómódú, az ura már régen katona, a gyerekek az övé, még talán be sincsenek jelentve? De ha be vannak is, csak a katonáskodó gazda nevére íródtak, mert akkor így mondták: “Akárki kakasa csinálta, csak a gazda tyúkjá tojta!” Így volt itt is, György és András volt a fiúk neve. Ha hazajön majd az ura, egycsapásra agyonüti ezeket a szerelemvirágokat, ezeket a betyárfattyakat. Elbúsulásából az asszony rebtentette fel.

- Üljkéd le! Ritkán gyün!
- Asszony, ne kunérozz! Tudtad, kivel kezdő. Mögye, ország, város üldöz, még itt se pihenhetek? Móringod nagy, üres marékka sose gyüvök. Mi a bajod?
- Hiányzik kéd neköm.
- Hát ha az urad hazagyün, mi lösz?
- Én csak kendhön állok, mer a gyerökök is a kendé.
- Nem tom én, a vérömbül valók-e? – szól Sándor.
- Rittig olyanok, mint ked, mer mán mindég veszeködnék, marakodnak, no, mint a betyárok!

Sándor elfordult, de a félelmetes láng felcsapott a szemében.

– Osztán hogy maradná te énvelem? Hát a birtok nem a tied, én mög az én birodalmamba nem vihetlek bennetöket.

– Nem muszáj Andrásnak hazajárni!

– Nem-ë – bámul a betyár. – Ennyi rossz hogy szorúhat egy vászoncelédbe? Elsőbb a böcsületet hajította e, aztán még az ura életit, birtokát is nyugodtan bitangóná!

– Möddig tartózkodik ked itthon?

– Öt napig maradok: azt kő mondani mindönkinek, tázlári rokonod vagyok, Ha azt mondtad, akkó akik üsmernek, azok két lakattal zárík a szájukat, tudják, hogy névön nem szólíthatnak. Ághot akarom egy kicsinység mögleckéztetni, hallom hírit, Garai elmondta, milyen henccegős, hogy beszél a betyárokrú. Hírölj velem, hogy ilyen-olyan rokonod itt van, majd összegyűnnek a szomszédok. Garai is majd biztati, biztos, együn, mer nagyon szeret politikázni.

Azt az asszony nem tudta, hogy Garai miért szegődött be Ághoz, hogy őt figyelteti Rúzsa Sándor.

Tanyaiaknál akkor nagyon divat volt, ha este összemettek szórakozásképpen mesélni, beszélgetni, valami csemegét készíttettek. Ilyenek voltak egész tepsikkel, tökmag, tányérica kemenceláng előtt megpirítva; kukorica nagy szítákban pattogatva, télen megfőzve; ősszel zöld csövel egész üstökkel lefőztek. Férfiaknak az asztalon a nagy kostökczacskó dohány. Eszter is tökmagot pirított kemenceláng előtt a beszélgetőknek. Estére kelvén begyülekezett a szomszédtság. Ágh mindjárt kitűnt a többi közül hányaveti, fölényes modorával. Tehette, mert ami akkor kitűnté tette az embert, mindennel rendelkezett. Zsákos, vékás távolságban voltak a mezsgyéi, gyönyörű ménese, amit eddig azért nem bántottak a betyárok, hogy Esztertől távolabb legyenek a pandúrok. Béreseket, kanászokat, szolgálókat tartott. Ő maga gyönyörű férfi volt. Egy lánya volt, meg két fia, általuk még a mezsgyéjét szélesíteni akarta. A lánya neve Terka volt. Feleségére nem volt büszke, mert beteges, törékeny természetű nő volt, a birtokáért vette el. Sándor is akarta, de Ágh is azon volt, hogy egymás mellé kerüljenek. A tekintélyesebb vendégeket az asztal mögé tuszkolták. Ok nem törögettek, hanem a pipákat vették elő, hogy bodorfüst-eregetés közben kitérüljön az emberi elme. Tempósan, nem sietve megtöltötték a pipákat. Eszter már hozta is egy rossz serpenyőben a tűzhelyen dajkálgatott, őrzött parazsat. Annyira kérges volt a kezük, hogy kézzel szedték ki a parazsat a rossz serpenyőből, majd komótosan rápattintották a pipára a kupakot. Ágh politikált volna, de ahhoz nem értett, ugyan Sándor sem. A beszéd így kezdődött:

– Mi újság Tázláron, öcsémuram?

– Jobb nincs, jó vót a búza, mög a szőlőtermés is.

– Itt is! – felel Ágh. – Mondjad csak, öcsém, ott ki van-ē tűzve annak a bitangnak a fejjire a verdíj?

– Ki az a bitang?

– Még olyan pupák is kerül, aki ezt nem tudná?

– Tudom, hogy sok a bitang az országba, azért nem tudom, mik van láb alatt?

– Hát ebbe az országba most a legbitangabb Rúzsa Sándor. Micsoda pizpocsékolás az ország részirül. Kezükbe volt, minek eresztötték haza? Már

mögen fölállt a banda! Ahelyött, hogy fiatal erejüket munkára használnák, elvöszik attúl, aki keservesen mögdolgozik. Nagy mammutemberök, így élni, a más nyakán? Majd adnék én nekik! Most is hatodmagával hazaengedték.

– Hát nincs azoknak földjük; hun dógozzanak?

– Szegődjenek be béresnek!

– Tömjék a gazda tarisznáját?

– Inkább tömjék, mint evögyék belüle! Zsillérnek, bérösnek az a kötelessége! – felel Ágh.

– Én úgy hallottam, ha Rúzsát efogik, mindég választanak maguk közül vezért. Kemény dió lősz ez a vármögyének! Sok katona, perzekútor evesz, még ezöket összevadászik!

– De üsmered ezt a Rúzsá ügyet; mög mintha pártolnád is!

– Hát ami azt illeti, pártolom is, mer én is szögén vagyok! Mellettünk lúttek le egy betyárt, attú hallottam ezöket.

– Hát attúl nem kérdözték Rúzsá búvöhelyit?

– Dehogya is nem! Még akkö is verték puskatussä, mikó haldokót. Gyütt a vér orrán, száján, de nem vallott. Leöntötték hideg vízzel, hogy magáhon térjön, magahon is tért, de e nem árúta ükét. Vitte a titkot magává a sírba.

– Én ki tudnám szönni belülük a titkot, az anyjuk! Pízt pocsíkóni! Elengenni, mikó a kezükbe van!

– Hát én mög ammondó vagyok – felel Sándor, – hogy az nem pízpocsékolás, mer úgyis szögény embör anná fő, azt' az mög möggazdúlna belüle. Ugyan az a híre is van, hogy Rúzsá azt mondta, ha möguni a betyárságot, mögfogi egy szögénynek a kézít, bevezetteti magát a kapitányhoz, hogy gazduljon mög az ű kárjából valaki. Jó gazda úgy se árúná e Rúzsát.

– Nem-ë? Ha nyomára tunnám vezetni a pandúrokat, én vónék az első, aki fölannám. Oszt minden orcapirulat nekü fővenném a díjat.

– Tán kigyelmét mán sokszor kifosztották?

– Engöm? Hogy engöm? Még csak az hiányzik! Húsznak állnék elébe két fiammal, két bérösömmel, az asszonyok is számításba gyühetnek. Mire a tanyába érnének, mind leszednék ükét.

– Nevetöm is, hogy még ilyent?

– Nagyon pártjukra beszélsz!

– Beszél a ménkü, csak a hírüket uzoválom*.

Éjféltájon mindenki elköszön, indulnak haza. Sándor azt mondja:

– Szombaton estére mögtartom a búcsúestémet, mindönkit tisztölette möghíjok, ha bérös, ha szögáló, mindönkit szívesen látok. Egy kicsinség mulatunk, száz liter bú futja!

– Milyen borra hívogat ked ide? Itt nincs bor! – mondja az asszony.

– Van az Ághnak!

- Azt nem hozhatsz ide!
- Nagyon vígan! – feleli Sándor.

Lefekvés után, mikor az asszony is elaludt, Sándor kisompolygott, elment az Ágh sövénye mellé, letelepedett. Nemsokára a tanya felől egy alak közeledett. Garai volt, Sándorék betyárcimborája. Leheveredett Sándor mellé a fűbe, beszélgettek. Megmondta Garai, hogy Eszterhez egy perzekútor jár.

– Jól van, menesztöm a nagyságát, még eccõ együvök hozzája, mórínggal. Azután neköd is mögszúnik a szógálatod. Végig kő velem játszani az utolsó fölvonást. Segítség hozni egy hordó borát Ághnak, a mulattatására. Én mög az idő alatt belemarkolok a ménösibe.

– Sándor! Vallok! Én mög Ágh Terka mögszerettük egymást, nem mék vissza köztök. Olyan nagy vita volt itt evégött, hosszú vóna emondani! Az anyja a mi pártunkon vót, evvel gyöztünk. Ágh le akart lúni, a lányát is, de mán kiengesztelődött. Mög is tartjuk nemsoká az esküvést, de csak titokba, mer irtó szégyölli, hogy béröslegény vöszi el a lányát.

– Ha te a bandábúl ki akarsz lépni, kiléphetsz! De úgy árulj el bennünket, hogy akárhuvá bujdosó, jól tudod, hogy a kezem utolér! Kögyetlenebb tunnék egy áruló cimboráho lönni, mint egy pandúrho. Most se kő kifityisztetni**, hogy összetartozunk. Ághot mögleckéztetöm, mer nagyon szömtelen!

Ismét Garai beszél:

– Sokáig küszködtem magamma, de hiába, a szerelöm gyözt! Ha nem löhetök is veletök, e kemény szívbe velem löstök. Szeretném a betyárokat pártóni, de nem meröm, Ágh nem sejtí, ki vagyok, aszondtam neki, Fölvidékrú gyüttem. Még a feleségömmek se árúnám e, ki vagyok.

– Garai! Péntök este itt tanákozunk! Készít elő mindönt, hogy könnyebben mönjön.

Elváltak, Garai ment a nyugodt, békés élet felé, Sándor meg a bitófa felé.

Visszaosont Eszterhez, aki még mindig mélyen aludt. Másnap, játszik az apjuk a kisgyerekekkel. Eszter kérdé:

- Möddig marad ked itthon?
- Szombaton éccaka, vasárnapra hajolva, éjféel után érnék.
- Mindig kis időre gyün?

* a hírüket *uzováalom* – a hírüket terjesztem

** *kifityisztetni* – kifecsegni

Szó nélkül hagyta Sándor a panaszt. A kisgyerekekkel játszadozott tovább. Egyszer a nagyobb gyerek azt mondja:

- Édesapám, ked mindég sötéttel gyün-mén, nem fél ked a betyároktúl?
- Milyen betyároktú?

– Hát ere-ára mindönfelé vannak azok az erdőbe mög a barlangokba. Olyan haramiák, ha kendőt mögfogik, kendőt is megölik ám! Van azoknak vezérük is, Rúzsa Sándornak híjják.

– Ki mondta ezt nektek?

– Édösanyám – mondja a gyermek.

– Ugye milyen okosak a lelkeim? – neveti az asszony. Eszter buta volt, de ahogy Rúzsa rávetette a szemét, úgy érezte, jobb volna, ha a menny szakadna rá. A másik két nap eltelt, minden pörlekedés nélkül. Péntek este, ahogy megbeszélték Garaival, találkoztak a sövénynél.

– Jó estét! – köszön Garai. – Együttem!

– Jó van, mindön möglösz simán!

Haladnak befelé, négy nagy komondor rohan kifelé, de Garai lefüttyentette őket:

– Hónap éccaka is ę lösznek engedve, de hozó nekik egy kotla pirított tarhonyát, jó szétszórod, oszt csinálhatsz, amit akarsz.

Garai kizárta a pincejót, a százliteres hordót két rúdra fektették, vitték Eszterhez.

– Hároméves aszúbor. Most fogyaszd Ágh a cimboráját, néha-néha nekünk is ad belőle. Erre jó fél esztendő múlva kerűne a sor, talán tán addég észre se vöszí.

Letették a hordót pihentetni, de nem azért, hogy nehéz lett volna, hanem válás akart lenni, sok volt a beszélő. Olyan karok, mint a betyároké, még a szekeret is elhúzták.

Eszternél kiürítették a hordót, Garai dugott a lyukába egy botot, vállára emelte, visszavitte. Odatette a helyére, beleilleszté a kabaktok tölcserít, telehordá vízzel. Mire sor kerül rá, a hordódongák közül az aszúíz kiszedi a víz, egy kis savanyú íze lesz. Bámulhat az aszús iccébe Ágh. Szombat délután mondja Sándor Eszternek:

– Piríts egy kotla tarhonyát!

– Mivégrű csináljam azt?

– Idejibe mögtudod!

– Sándor! Ne hozd a nyakamra a vármegyét!

– Nem nagyon hozok én már neköd se bajt, se hasznót.

Másnap este összejöttek a szomszédok iastul-fiastul. Sándor szeme Terkán akadt meg. Szép lány, karcsú, mint egy őz, puffos ujjú rékli, ráncos szoknya, keresztben csíkos botos feszült formás bokáin. Haja két nagy ágban, majd a sarkát verte. Sándor morfondírozik: szép is, takaros is, de mit adsz érte, cimborá? A drága arany szabadságot! Ujjé! Ha gyémántbul vóna is, még akkor se!

– Eridj, Garai, az anyád! – Ágh ilyen szavakat ad: – Csináld zsillér, azt a kódis fajtád! betolakodtál a családomba, erőszakos! E' lösz a te szerelmed mérősinórja. Hun az egyik van fölénybe, hun a másik! Olyan nincs az ég mög a föld között, amér a szabadságom écsereném – mondja magában Sándor. – Utána a lovak következnek.

Garai rebbend fel az elmerüléséből. Kérdi:

– Mögéri-e?

– Mög. De amit adsz érte, száz ennyivel se vóna megfizetve!

Csaprä üti Sándor a hordót, ki kancsóba, ki kupába, ki töncsörébe, ki bögrébe viszi befelé. De Sándor csak Ághra volt kíváncsi, neki egy fakupa jutott. Felhajtja, egy korty le belöle, a másikat szájában hagyja.

Csámcsogja, nyelvét mossa benne, rágja, végre lenyeli, csettint.

– Öcsémuram! Ez a bor éppig olyan ízű, mint az én aszúm. Zamatja, íze, színe, még az illata is!

– Felénk is szöke homok termi!

Garai mellett elhaladt Sándor, odasúgja neki:

– Jó szimatja van az apósodnak.

A tambura is bekerült. Táncra perdül apraja, nagyja. Sándor hordja a bort, de csak Ághot gyomrozza, az meg iszik – magyar ember szereti a potyát. Nehezen fordul már a nyelve.

– Hát, öcsémuram! A hatása is olyan, mint az én aszúmnak. Első kupa a gyomorba, második a hasba, harmadik a térdbe, negyedik a lábba.

Alig tud már magyarázni, de iszik. Sándor is biztatja:

– Igyék kigyelmed, ne sajnálja a gazdát, úgy igya, mint sajátját, van ott még, ahun ez vót.

– Iszok is, de öcsémuram holnap estére möginvitálom, borkóstolóra, mögmondi, hogy engöm nem bírt lepipálni a borával. Az enyim is van ilyen, még tán jobb!

Sándor látta, hogy Ágh “jó áll”, kihítta Esztert a pitvarba, kérdé:

– Pirította tarhonyát?

– Parancsóta ked!

Sándor levette a vaslábról a pirított tarhonyát. Esztert beküldte, azt mondta, ha keresi Ágh, mondja, hogy becsicscentett, és valahol lefeküdt. Úgy is lett, Ágh rövidesen kereste Eszter rokonát. No aztán volt mit hallani:

– Hát ilyen selyömfü ez a te testvéröd? Nem bíri az ivást? Bezzeg én bírom – veregeti a hasát. – Itt lötyög ë! Mintha kis hordót gurigálnának! Sok tér ide, különösen a potyából!

Nevette. Garai meg a többiek daloltak, de Garainak a füle mindég kifelé hegyezödött.

Csöndes lódobogást vett észre, meg egy távolabbi csikó nyerítése csapta meg a fülét. Most már nyugodtan ivott, táncolt, mulatott. Tudta, hogy a cimborája jól végezte dolgát. Mikor Sándor elment, a tarhonyát széjjelszórta a kutyáknak, munkálkodott, ahogy akart. Öt fiatal lovat összefűzött. Lábaikat bepólyálta, míg kihaladt a tanyáról, aztán kioldta, és felült egyre. Hajts, Szabadka felé! Bánát volt a legjobb vevőjük a betyároknak.

Másnap reggel Garai zörget Ágh ajtaján:

– Ébredjék, gazduram, oda az öt fogaváltós csikó!

– Eredj a fenébe, mint bánom én, ha a világ dől is össze! Ne háborgass!

– Keljék fel, gazduram, oda az öt hároméves csikó!

– Álmodok? Vagy bolondnak tartol? Nem április elseje van! Való, amit beszélsz?

– Megtörtént, valóság.

Papucsba, alsóruhába, ki az istállóba, le a pincébe!

– Ezt a szégyönt, ezt a gyalázatot! Ittam a magam borát, de mondta is az alávaló: ’úgy igya, mint a sajátját!’ Mindönt odádtam vóna, csak ezt ne tötte vóna! Mindönki rajtam nevet most; a “hötyke Ágh”! “Köllött neki!” Világ csúfjára maradok, a saját boromon mulattam. Maj’ beszélők Szöged város kapitányával, oszt mögfejelöm a vérdíjat, ki köll irtani ükét!

Elment Eszterhez is, azt nyaggatta. – Ő nem tud semmit – ami igaz is volt.

Be, Szegedre, a főkapitányhoz, elmesélte szégyenét, még jó sokat ígért is a betyár fejére. Alig várta a kapitány, hogy Ágh elhagyja a hivatalt, úgy nevetett, hogy csak úgy rengett a hivatal.

Sándor el akart szakadni Esztertől, a hebehurgya beszédét nem bírta. No meg, mikor a gyerekek is elárulták, hogy haramiának beszéli őket, elment tőle a kedve. Másnap éjjel, mikor egy “szerzett” lovon hazafelé igyekezett, világosságot látott Eszternél. Ló is volt megkötve a fához. Nofene! Pandúrló!

Kopogtatás nélkül nyitja a fakilincset. Az asztal mögött ül a pandúr.

– Jó estét kívánok! – nem megyelőbbre.

Leül az álomba kergetett gyermekek ágya szélére, simogatja őket, a gyerekek felébrednek.

– De jó, hogy együtt ke, mer van ám mán másik apánk is! Az a cifra ruvás bácsi, de a sose csókol mög, se nem simogati a hajunkat mög az orcánkat! Édesanyám mondta, hogy apánknak híjuk.

– Ne totyogjatok mán, aludjatok! – szól az asszony.

– Oszt e' mindön éccaka itt van, nem úgy, mint ke.

Sándor még csak most köszönt oda az asztalhoz.

– Jó estét, pandúr uram! Igyunk egy pohár bort, annak az örömi, hogy itt tanákoztunk!

Még futotta az Ágh aszújából. A pandúrnek alig ment le a torkán a bor. Reszketett, fehér volt, mint a fal. Nem bírja tovább, feláll.

– Fegyvertelen vagyok, végezz velem, tudom, ki vagy!

– Tévedsz cimbor, én nem bántalak, én mög nem támadlak, hacsak te nem, oszt védöm magam! Okom vóna rá kettő, hogy mögöljelek, mán egyiké is járna. Üldöztök, el akarítok az életünket vönni. A másik, azt ne is mondjam. Azé mög, azé nem bántalak. Egy kapca nem éri mög a lüvös haragom. Vóna csak értékös fehércseléd, mögmutatnám, mit tud a betyárvezér.

– Köszönöm Rúzs Sándor! Kettőt tanútam tüled: először, hogy nálam gyöngébbet ne bántsak; a másik, hogy mögnézzem, milyen fehércselédde kezdők. Fogja velem kezét, betyárvezér, mer velem ilyen formában nem fogtok többet találkozni!

Kezét fogtak, aztán hányta le magáról a pandúr ruhát a pandúr. Eszter látta el civil ruhával, a betyár parancsára. Meghozza ő azt neki. Nem is találkoztak vele többé, az élet forgatagában eltűnt. Másnap reggel Sándor is elment. Megmondta Eszternek, hogy Kispál Rózát is rendelje oda szombat estére. Ez az özvegyasszony is a betyárok mulattatója volt.

Szombat este egymagában, vagyis lovastul irányít Sándor a napsugaras végű ház felé. Jól belehajlott már az este az éjszakába. Beköti lovát az istállóba, ő maga az Ágh ösvényéhez bandukol. Le is heveredik alája a fűbe. Három halk

fütyentést hallat. A kutyák neszeznek, de a tanyából kijövő alak lepisszenti őket. Garai meg Sándor kezel, köszönti egymást.

– No, mi vót? – kérdi Sándor.

– Ojjé! Maj' az eszit vesztötte! Pörgő mög de élvezi. Kipöllöngérozí, hogy “így a hírós Ágh, mög úgy”. Nagyon érti kunérozni. Még Szögedébe a kapitány is kinevette, hogy a saját borán mulatott. Engöm is gyanúba fogott, de Tërka kimentött. Nemsokára mögesküdünk, aztán nem töm, hun tanákozunk. Sándor! Pandúr jár Eszterhő.

– Tudom, itt vót, hogy ideértem egy este.

– Lelütted-e?

– Nem! – szól Sándor.

– Mijér? – kérdi Garai.

– Fegyver nem volt nála, mög nem is vót passzióm. Mög hát egy rossz asszonyér! Nem én! Nem érdemös!

– Eszterre mi lösz? – kérdi Garai.

– Hoztam neki a móringot.

– Mennyi jár neki?

– Olvasatlan adom, egy kötővé.

– A' sok!

– Mögszógát érte, mög a gyerököket nézőm! Most mán ebúcsúzunk cimbora, úgy érzöm, örökre möghaltá a számunkra. Amiér ide vótá kűdve, annak vége, engöm mán itt e nem fognak, én ë többet mán nem gyüvök. Te mög enyerted Tèrkát, élsz, mint böcsületös embör a többi közt.

– Lösznek annak tövisei is!

Sándor menni akart. Garai szól:

– Mégis veled mék!

– Bírnod kő, te mondtad, hogy a szerelöm gyözött, kétfelé mög nem szakadhatsz.

Kezet fognak, kemény kézszerítés volt az. Többé az életben nem találkoznak. Két sötét alak, ballag lassan, ingadozva, kétfelé. Meg-megállnak, vissza-visszanéznek, míg a sötétben el nem mosódik az alakjuk. Hajnal felé volt, hogy Sándor visszatért Eszterhez. Kispál Róza is ott volt. Levette a ló hátáról a tarisznyát, vállravitve bevitte, letette az asztalra.

– Eszter! – szól.

– Mit páran...?

– Mér nincs előttd kötő? Nem tudod te azt, amék vászonceléd előtt nincs kötő, löhet tüle kérni, de nem vizet ám! Gondókozz csak rajta!

– Ugyan mit ízetlenkődik ked?

– Kösd elébed a selyömkötöd, azonnal!

Eszter eléje kötötte, azzal odaperdült mellé.

– Na, így takarosabb vagyok kendnek?

– Neköm mán se takarosabb, se szébb, se jobb nem löszöl az életbe!

Bevégeztetött. Tartsd a kötöd!

A tarisznya aranyak felénél többet beleöntött.

– Mönnyi ez, Sándor?

– Olvasatlan – feleli.

– Köszönöm kendnek a jó'karatját.

– Nincs mit! Mögszógátá érte, no mög a gyerökök!

– Gyere ide, Róza! Tartsd a kötöd te is! Annak meg odaöntötte a maradék aranyat.

Hanem a gyerököket e ne hadd, ha üldöz az urad végöttük; szenvedj értük, de oda ne add, különösen bujtárnak vagy csikósnak.

Elővezette a lovát, felugrott rá, Eszter odament hozzá – máskor is így volt, lehajolt, megcsókolta. De most eltolta magától.

– Mi van kenddel!

– Másé vagy, lögyé hú hozzá! Ne úgy, mint hozzám. A gyerökök az enyimek, de a perzekútorruva az nem! Bemutasd az uradnak a szörzeményeid, hogy tudja mög, milyen jó firma vótá! Ha be nem mutatod a perzekútorruvát az uradnak, mögöllek. Ehhö tartsd magad!

Kinyargalt az udvarból, Eszter sikoltott, sírt, és ahogy a köténye sarkát felemelte, sárga aranyak hullottak a földre. Meglátta, vad haraggal taposott rájuk.

– Ezér? Ezér? Neköm a szerelöm köllött!

– Mé csaltad mög? – szólt Róza. – Üsmerhetted, milyen kacifántos!

Összetalálkozik a dülőúton két virágjamúlt asszony.

– Hallotta-e, Mónika néném, hogy ezek a betyárok mán mögen milyen mulatságot csaptak?

– Dehogyan hallottam, lelköm Gota! Mondjad mán, izibe, frissibe!

– Hát tudja, a Kányi tanyába mögen csutri* vót. Möghítták a Rákasi lánt, a Veszelkát, a Kispál Rózáat, a Csurgó lányokat, kivilágos-virradtig tartott a citerás bál. Mán a kakas utolsót kukorikút, mikó lóháton hordták szét ükét.

Mónika kezét tördeli:

– Hová lötté, szüzesség?

– Aszondik, oda é kő mönni, ha híják, mer mögbosszulik.

Gota odahajol Mónikához, suttogva mondja:

– Tudja, Mónika néném, oda csak a jó firmákat híják, mög a paráznákat. Az én lányaim gyöngyvirágok! Még tisztösségös szögén legénynek se engedöm a kézit kinyútani utánuk. Nemhogy betyár torozsák** lögyön!

– Úgy ám! Csak ezek a peniszvirágok milyen büszkék rá, hogy a betyárok invitálják a mulatságaikba!

– Ó, a szégyöntelen szukák! Cudarok! Ha tíz körmömmel ásnék is gödröt magamnak, még akkó is inkább elevenen belefekünnék, oszt magamra húznám a földet. Úgy ám, ezt tönném!

– Én is amondó vagyok – feleli Mónika néni.

– No, mán most én ezön a vakdülön irányítok haza. Hanem amit beszétünk, senki ne tudja. Mer ne szójj szám, nem fáj fejem!

Ahogy Mónika néni halad, a Veszelka lány legelteti a libákat, de nótáz is.

– Azt a szödde-vödte, teremtötte, maj' evöszöm én a danászó kedvedet! – hördült fel Mónika. – Rúzsi! Gyere csak közelebb!

– Mit paran', Mónika néni?

– Úgy hallom, mögen möghíttak a betyárok a mulatságba.

– Mög bizon, Mónika néném! Nem is kívánok magamnak fájtintosabb mulatságot. Legközelebb mán Kata húgom is egyön velem!

– Oszt te csak ezt így mondod? Híg a te agyvelőd, Rúzsi! Szégyön ám betyárral mulatni! Ha mán te nem éröd fő ésszé, anyádnak többnek kék a kobakjába lönni!

– Kéd is elengedné a lányait, ha híják!

**csutri* – csutribál, dugott tanyai bál

***torozsák* – szalmazsák

– Én? Morványi Mónika? Hogy mondhatsz ilyent? Kövess mög!

– Nem követöm mög, szívesebben mögkövezném, ha nem fénék édősanyámtú!

– Az se különb nálad! Varnyú sose kött galambot! Én inkább a küszöbre tönném a lányom nyakát, oszt elválnám, mint betyárbálba elengedjem.

– De Mónika néni! Ott csak tánc van mög nóta, mög a férfiak isznak, ott semmi paráznaság nincs.

– Nincs? Ne nézz engöm gogyónak. Éppig most mondta Ágota nénéd is, ha búr vóna a pofátokon, lesúhetne, oszt szégyölletibe a föld alá búna.

Rúzszi megfordul a libákkal, arra, amerre a húga, Kata várta. Mónika néni magával meglegedetten ballagott tovább. A lány sírt, sűrűn emelgette a köténye sarkát. Megindult a libanyájjal befelé. Az anyja már a kútnál várta őket, merte a tiszta vizet a libáknak. Látja, hogy Rúzszi sír, csak úgy zokog.

– No mi az ördög lelt? Picsogó szájú! MÉR itatod az egereket? – De az csak szipogott, büfögött.

– Nem szégyöllöd magad! Eladósorba vagy, oszt itt rikótsz! Ne szipogj! Nyögjed mán, mi bajod?

– Hát aszondta Mónika néni, hogy a betyárbálba csak jófirmák mög a paráznák hivatalosak!

Azt is elmondta a lány, hogy Gota néni is mit mondott.

– Így mondta Mónika, nem tötté hozzá? – kérdi az anyja.

– Pontosan, ezön szavakkal mondta Mónika néni!

Deli Annus csípőre teszi a kezét, megriszálja a farát, így fakad ki:

– Mögállj, Gota! Mögállj, Móni! Ezt nem hagyom annyiba! Töszök olyat, hogy ük bújhatnak elevenen a föld alá. Nem köllenek a lányaik senkinek se! Olyan öregök, mint az ország útja, úgy csörög a körmük, mint az öreg kecskéé. Tótágast áll a bosszú bennem! Maj' lősz ennek csattanója! De az embörnek nem löhet ám mögmondani, letámanna érte!

Csípőre tett kézzel, derekát riszálva halad befelé. Mit csináljon ezzel a két döggel? Hogy szégyenítse meg őket? Még az öklével is verte a homlokát, hogy valami eszébe jusson.

Úgy egy hét múlva megy egy lovas Deli Annusékhöz. Csontos nevű betyár volt. Köszön, fogadják.

– Gyek ke, Annus néném, a nagyházba, beszélni valóm van!

– Kerüljék beljebb! – S már nyitja is a kócmadzagos fakilincset Deli Annus.

Visszalép, mutatja Rúzszinak a serpenyőt, hogy süssön kolbászt, tojást a betyárnak. A fazékállóról leveszi a kulacsot, viszi magával befelé.

– Igyék mán egy kis szíverősítőt, fáradt embörnek jó esik!

Nem is kínáztatja magát a betyár, földhajtja a kulacsot, mennyi a híja, nem látszik, akármennyit megiszik.

– Egészségire! – mondja Deli Annus.

A bő ing ujjába megtörli a száját, bajszát kétfelé simítja, beszélni kezd, de ekkorra már beér a lány a tojásos kolbásszal, amely egy paraszttányérban volt. Kiveszi a betyár a bicskáját, kanyarít a rozskenyérből egy karéjt, hozzáfog falatozni. Semmi kincsért nem beszél, míg eszik. Bicskahegyre szúrott falatos kenyérrrel még az alján összegyűlt zsírt is kitörölgeti.

– Tiszta idő lösz! – szól végre.

A gazdaasszonynak szégyene is, ha mind megeszik, másfelől öröm is, hogy ízlett a főztje.

Csontos ismét felveszi a kulacsot, jól meghúzza, rágyújt, majd ezután beszél.

Mikor Rúzsi kivitte a kenyeret meg a tányért, az anyja rákomolykodott, meg is értette, hogy ne zavarja őket.

Megszólal a betyár:

– Üzent nénémasszony, itt vagyok. Mi a hiba?

Deli Annus csípőre tett kézzel mondta, de mondta ám a szégyent meg az orvosságát is, amit kitalált. Sokáig tanakodtak, meghányták-vetették sorját, rendjét a dolognak.

Csak annyi biztos, hogy Deli Annus ragyogó orcával kísérte ki a betyárt.

Mikor a betyár elvágtatott, kérdi a lány:

– Mit végeztek kentők?

– Egy bú kikapik a kettőt, oszt búhatnak a föld alá.

Ennél többet nem árult el Deli Annus.

Egy hét múlva a hívogató betyár megjelent Mónikáéknál és Ágotáéknál is ezzel a kéréssel:

– Asszonynéném! A Gazda küldött, arra kéri kentöket, hogy a lányaikka tisztöljék mög! Kistelekön a kaszinóba akar bálát csinálni. Ez nem olyan csitri-csutri bál lösz, ez kaszinói nagy bál lösz. Ennek országos híre lösz, ide csak jelősebb vendégek lösznek híva. A Deli Annus lányait csak csutriba híja.

– Emönyünk hát, ha már mögtisztölik az embört.

Csontos egyenesen Deli Annushoz ment, pár szót szólt, és már nyargalt is tovább.

Akkoriban a hetipiacokra, amiket a közeli falvakban tartottak, tíz kilométerről is elmentek. Elindultak már hajnalban, összecsoportosultak a népek, gyalog ballagtak. Deli Annus is ilyen csoportban ment a hetipiacra, Kistelekre. De köztük volt Mónika is. Beszélgetnek erről is, arról is. Egyszer csak odafordul Annushoz Mónika:

– Tüktöket hittak-e a kaszinói nagy bálra?

– Nem bíz azok! – feleli Deli Annus.

– Hát ide csak jelősebb személyöket hittak, mer mögmondta a hívogató, hogy országos hirű lösz!

– Nem vagyok irigy érte – felel Annus.

– Csak azt csudálom – így Mónika – nagyon hírhős, fővöttek vótak a lányaid, oszt kiejtötte ükét a nagyszömű rosta!

– Nem tudod, te, Móni, amennyit föl a kocsikerék, annyit le is?

Deli Annus széjjelnéz, amikor a patikaajtót megfogja, csak ismerős meg ne lássa!

– Tíz krajcárét kénycsöt kérök!

– Mi célra kéri, jóasszony!

– Bornyú nyakán tetű van, az ellen.

Éppen kifizeti, amikor a szomszéd lány belép, meglátta. Nem is volt más dolga, cimborákkal elindult hazafelé. Mikor hazaért, a lánya megy elébe:

– Jó kitótak velünk a betyárok, a csutriba ehíttak, a kaszinói nagybálba mög nem.

– Örülj neki! Várd ki a végit.

– Úgy kérkődnek a Petres lányok meg a Sári lányok, hogy az országos hírű nagy bálban ott lösznek.

– Mondom, várd ki a végit!

Szombat este egy betyár ismét ott járt Deli Annusnál, de még csak le sem szállt a lóról, valami kis csomagot kivitt neki az asszony, és a betyár tovább száguldott. A kaszinó udvarában főtt a birkapaprikás. Megrakva a hosszú deszkaasztal itallal, étellel. Paraszttálakban a birkapaprikás, szétmerve. Cseréptányérokban szétporciózva. Sándor belép.

– A legkedvesebb vendégeimnek saját kezűleg hozom be.

Móni meg Gota egymás mellett ül, kétfelől a két-két lányuk. Mikor a betyárvezér belépett, minden szem odatapadt: kik itt a legkedvesebb vendégek? Hát mikor a háromszor két tányért behozza és leteszi Mónikáék elébe, sértődöttség látszott a többen.

Nem is vitt senki másnak, csak nekik. Hatnak az arca ragyogott fel diadalmasan: ha ezt Deli Annus megtudja! A hat tányérba bele lett csempészve a kéncső. Vége a vacsorának, a hangulat igen emelkedik. Az asztalokat falhoz rakják, a zenészek is kezdik már a talp alá való dobogós csárdást.

Az ajtót bezárja Sándor, zsebbe a kulcsot.

– Innen hajnalig sènki è nem mén!

A két asszonyt, mintha hájjal kenegetnék, úgy olvadoznak a boldogságtól. A zenére először csak a férfiak pattognak. Ez olyan báli bevezetőnek számít. Azután a zenészek előtt mulató betyárok megállnak, mutatoujjukat begörbítve intenek a lányoknak. A négy lányt egyszerre hívják táncba. Mivel nő kevés volt, a két ötvenéves asszonyra is sor került. Járták bíz azok a dobogóst úgy, mint a fiókszarvas.

Éjfél felé kezdi a hasukat csavargatni a kéneső. Mind a hat hagyná cserben a táncosát.

– De nem úgy van ám a! Nekünk táncos kő!

– Engedjete ki! Écsapta a hús a hasunkat!

A lányok visítani kezdtek, de nem engedték őket. Táncoltatták, már az egész lábuk szárán végig futott le a csúnyaság. Volt bűz, de nem törődtek vele, mindenki tudta, hogy kibánás lesz, csak ők hatan nem.

– Uram, Istenöm, segíts! – kiáltoztak az asszonyok.

A tánc egy volt, vége nem szakadt, a táncost otthagyni nem lehetett, ha csak el nem engedte. Hajnal felé engedték el őket. De nem vitték haza lóháton, mint a többieket. Gyalog indultak el tíz kilométerre, csatakosan, bűzősen.

– Kisül a szömöm! Talán tán életömbe se mék embör elébe!

– Ehurcókodunk innét, rábeszélöm a hékám, emögyünk ara a vidékre, ahun nem üsmernek.

Mónika lánya a zsebkendője sarkából apró, kis gyöngyszemfélét old ki.

– Ercsanyám! Mi ez?

Rátekint Mónika.

– Hun vötte?

– Imre zsebiből esött ki, mikó a zsebkendőjít kivötte.

– Kénycső! Hashajtó! Hopp, mögvan! Ez vót a mi ételünkbe téve. Nem a hús csapta ë a hasunkat. Mőgálljatok, betyárok! A fehércselédnek is van ám esze! Hányszor tagadtam le a perzekútorok előtt, ha elöttem möntek is a nádasba. Ezt köllött velünk cselekedni?! Beszél már Morványi Mónika, majd beszél ezután! Nem bánom, akárhogy ijesztgetnek, hogy szélről laksz. Nem bánok én semmit, ha szélről, ha nem szélről, ha betyár, “le a vasútrul!” Enné a szégyönné még a halál is jobb lönné!

Dühöngött a két asszony, hát még, amikor megtudták Tar Maritól, hogy Deli Annus vette a kénesőt. Ették egymást az asszonyok, a “kistelekei hířs bál” miatt.

Nyugodalmas jó éccakát!

Egy alkalommal a szegedi urak összefogtak, kirándultak a szeged-alsótanyai erdőkbe vadászni. Úgy volt eltervezve, hogy az erdészháznál lesz a vacsora. Meg is rendelték már reggel, mikor odaértek. Köztük volt a főkapitány is, az ügyész, a polgármester, egy városi tanácsos. A főkapitánynak hivatalból kötelessége lett volna üldözni a betyárokat, de amennyire lehetett, ezt mellőzte. Csak ha nagyon zaklatták fentről, akkor köröztette őket. A főkapitány rendben volt azzal, ha ő szigorúan üldözteti a betyárokat, akkor ő a várost el nem hagyhatja. De még ott is megtalálják a betyárok. Félt Rúzsától, mert elszánt, vad fickó volt. Leginkább fiákerrel, határokkal érkeztek az urak, jócskán gebe lovakkal. Fogadták a hajtókat, még a betyárok közül is mentek hajtani. Nagy körvadászatot csináltak, de nem sok eredménnyel. Estére a hajtók behozták a lött vadakat az erdész házához, kifizették őket, és elment mindenki haza. Egy kis italozás után – amelyről az erdész gondoskodott – megkezdődött a vacsora. Két takaros fehércseléd szolgált fel. Meg-megcsípdesték piros arcukat az urak. Karjukba csípdestek, még azt is megengedték maguknak, hogy a farukra paskoljanak. A puskák rakásban voltak a szoba sarkában.

Vacsora végeztével már jól “be vannak állítva”, hencegve beszélnek, beállít két paraszt.

– Jó estét kívánunk a tekintetös uraknak!

– Kendtőknek is! – felelik.

– Engödelmet kérünk, hogy megzavartuk a mulatságot, de Halasra indultunk a vásárba, és félünk a betyároktól. Engedjék mög kigyelmedék, hogy éjfél tájig itt lögyünk.

– Maradjanak kendtők egész nyugodtan, semmi baj nem érheti kendtöket, a város vezetőségének oltalma alatt állnak. Hogy ide mernének jönni a betyárok? Hát olyan aztán nincs! (De azok már ott voltak.) Még csak az kellene! Mire való a jó vadászpuskák? (Hogy a sarokban legyenek!) Többet érne a vad a vadászatnál! Szinte kívánatos lenne egy ilyen találkozás.

Nagy legények voltak az urak, az itóka beszélt belőlük. A két paraszt meg a szúr alól, kulacsból iszogattott.

Rúzs Sándor ez idő alatt odakint intézkedett. Egy három literes szilkebe* birkapaprikást tett, tízliteres kishordó bort meg egy fehér cipót betett a

* *szilke* – egyfűlű, szélesszájú cserépfazék

főkapitány ülésládájába. Imre a két legszebb pejt fogta a főkapitány batárja elébe. A két szűrös paraszt közben odaandalgott a szobában a sarokba lerakott fegyverek elé. Négy legény belép, odamennek a két cimborához, kihúzták a

pisztolyt a szűr alól, és célba veszik az asztal mögött ülőket. Azt mondja egy legény:

– Főkapitány úr! Mög ügyész úr! Tisztölteti Rúzsa Sándor, mönjenek ki!

A két úr kiment. Rúzsa már a batárnál várta őket.

– Tekintetös urak! Újének fő! Nem engedhetöm ë kigyelmedéket csak úgy ehön! Az ülésládába van a porció. Otthon nyugodtan elfogyaszthatik, van annyi, hogy mind a két családnak futja.

– De ezek nem a mi lovaink! – szól a főkapitány.

– Mos mán a kigyelmedéké! Nem nézhetöm, hogy Szöged város első urai gebékön járnak! Ezök osztán röpünek! Nyugodalmas jó éccakát kívánok!

Akitől Rúzsa Sándor így köszönt el, azt baj nem érhet.

– A fegyvereink? – kérdi a főkapitány.

– Üdöbe otthon lösznek!

Elindult a két toporzékoló ló, de csak úgy röpültek. A főkapitány alig bírta a karján tartani a feszítőzablás pejeket. Pedig még a lábát is nekifeszítette a batár elejének. Rúzsa Sándor hatodmagával bement az erdészházba.

– Gyűjjön az a szélső úr ide! Válassza ki a főkapitány úr meg az ügyész úr vadászpuskáját és táskáját!

Két legénynek odaadja.

– Hamarabb otthon lögyenek ezök a hummik, mint a gazdájuk.

A betyárok utól is érték a batárt, de el is hagyták. – Viszik a fegyvereinket! – szól a főkapitány.

Mire hazaértek, már otthon voltak a holmik. A tekintetes asszony nagyon megijedt, hogy valami baj érte az urát.

– Jaj, mi van?

– Semmi, ami rossz. – A kapitány elbeszélte a feleségének az esetet.

– Mi lesz a többiekkel?

– Ha okosan viselik magukat, semmi bajuk sem lesz. De ha hetvenkednek, sok bajuk eshet.

A két legényt is (a vásárosokat) odaszóllította Rúzsa magához. Az urakat beterelte a fal felőli oldalra, ök szemben foglaltak helyet.

– Mos mán fejezzük be az övést, urak!

Volt, aki fanyalogva evett, volt, aki hozzá sem nyúlt. Az erdész meg a tanyai kézbesítő, akár szívből, akár színből, velük evett. Akármilyen érzéssel tették, így kellett tenni, mert ha nem így lett volna, egy hétig sem éltek volna.

Az urak nem beszéltek, vége lett a hangoskodásnak. A betyárok derekáról ki-kivillant a pisztoly. Már négyre szaporodott a fehércselédek száma. De már a muzikusok is itt voltak, csak még az asztal végén, késve vacsoráztak. Már a szép hallgató nóták szálltak. A betyárok át-átölelték a nők derekát az andalító, szomorú nótáknál.

Ekkor már megvillant egy bizonyos fény Rúzsa szemében. Aki ezt ismerte, az már rettegett.

– Más szórakozást szánok az uraknak! Itt van két pisztoly, ott van az a luk a falba, csináljunk céllövészetöt!

Nyolcan voltak, nem nyúl a pisztolyáért egy sem. Az erdész meg a kézbesítő vállalkoznak egyengetni a két fél közt a békességet. Ők a nótát is mondták a betyárokkal, szívvel-lélekkel.

– Na urak! Nem sikerül semmi mulattatásom? Hát ilyen unalmas vagyok én?

Integet a szemével az erdész, de azok meg sem mozdulnak. Rúzsa int a muzsikusoknak, rákezdik a csárdást.

– Gyűjjenek az urak, a vászoncselédöket mulattathatik, nekünk úgy is jó, ha van asszony, úgy is, ha nincs. Münk magányosan is tudunk mulatni. Négy legén vögye elő a pisztolyt! Kettő vigye el az asztalt előlünk. Le a cipőket, fogyúrni a nadrágot! Zenezók, a kemincéhő!

Odaterelte őket a pisztolyos legényekkel.

– Na urak! Ha semmi multság nem tetszött mivelünk, most külön úri társaságban mögmulattatom kigyelmedéket. Húzd rá cigán, szakadjon el a húrod! Jární ám urak!

Nem mozdulnak. Kétrét fogja a kancsikát, bele a lábuk szárába! Muszáj volt nekik jární. Mikor már egy darabig járták, int a muzsikusoknak. Tereli az asztalhoz őket, igyanak az urak! Ímmel-ámmal engedelmeskedtek. Megittak egy-egy kupa bort. Most jön a java! A dobogós. A reszkettetős. A nyúltánc. A lippögös. A le-föl ugrós!

– Gyorsabban! – Ha valamelyiket lazsálni látta, dürr, a bokájába.

Ment a tánc, ahogy a duda meg a zene diktálta, serkentette őket a kancsikával, de úgy ám, hogy a vér kiserkedett. Hajnalban hagyott fel vele.

– No, urak! Köllöt ez kigyelmedéknek? Ha úgy viselkednek, mint az erdész mög a végrehajtó, sömmi baj se lött vóna. De vögyék tudomásul, ha nem járik a táncot, addig vertem volna kigyelmedéket, míg szusz lött volna kigyelmedékben. Fiáker nincs, puska nincs. Emöhetnek!

Mire gyalog hazaértek, minden otthon volt. Annyit azért megtett Rúzsa, hogy a fiákerokba berakta a puskát meg a holmijukat, és kerülő úton hazaküldte. De nem is mertek kijönni az urak vadászni többet. Csak a városból küldték mérges nyilaikat a betyárookra. Ezért kellett jóba lenni az uraknak is meg a tanyainak is a betyárokkal. Nem rettentek azok vissza semmi bosszúállástól, ha háborgatták őket. Ezt sokszor elbeszélte apósom.

Ki az erősebb?

Egyszer Rúzsza Sándor felvetette a kérdést:

– Ugyan van-é nálam erősebb embör az Alföldön?

– Van – mondta Kátai.

– Alig hiszöm én azt! – feleli Sándor. – Mög se túrnék nálam erősebb embert a környezetömbe! Ki vóna a'?

– Alpár körül él egy juvász, annak az erejive nem mérkőzik sönki – mondja Kátai.

Rúzsza gondolkodik: még a saját emböre is tud nála erősebbet? Kimegy, két új kötőfékszárát kerít elő.

– Imre, gyere! Mögyünk Alpárra! Szömömbe túnt ökelme neköm, mikó a szentösi vásárba összeveszött a cigányokká! Az isztronga botja* volt nála, csak úgy hullott a nép előtte. Ha erősebb nálam, akkor ű annyi, mintha hótt lönne. Ha gyöngébb, hagy eljön!

Többet nem beszéltek, jó éjszakába hajlott már az este, mikor odaértek. A pulik felriadtak, a juhász kilépett, Ieszólította őket.

– Jó estét kívánunk!

– Adjon az Isten – fogadja a juhász. – Kerüljenek kentők beljebb! – invitálja őket.

– Mög se kérdi ke, kik vagyunk?

– Én két embörtű odabe is ráérok kérdözösködni.

Hosszú deszkaasztal mellé ülteti őket.

– Jó az üdö! – mondja Sándor.

– Ühüm! – felel a juhász.

– Hány a láb** kedné? – kérdi Sándor.

– Háromszáz négyyel.

– Osztt egyedű hajkászi kend?

– Nem a': egy bujtár, két puli mög a szamár!

– Hány szélke a tej?

– Van az vagy negyven.

– Sok – feleli Sándor.

– Sajtolunk – válaszol a juhász.

– Sok-é a forint?

*– *isztronga bot* – felül rézkampóval ellátott juhászbót

**– “*Hány a láb?...*” – Hány birkája van?

– Sok, de neköm abbú szűken pottyán.

– Hogy-hogy? – kérdi Sándor.

– A gazda kasszírol.

– Kédnek nincs felesége?

– Az a faluba van.
– Akkó csak ketten vannak kentök?
– Egy szálla se többen.
– Úgy hallom, ke erős embör!
– A hír émén, a jó ló húzta kocsi után porzik az út!
– Mibe rejlik kendnek az ereje?
– Ahogy kívántatik. Bírok emelést, szaladást, öklözést, ujjhúzást, kötélszakajtást. Mindegy!

– Adja ke az ujját!

– Miket?

– A kicsit!

Összeakasztják a kisujjukat. A juhász nevetve, Sándor nekivörösödve. Sándor kisujja kiegyenesedett. Ott bujkált már a kegyetlen láng a szemében. Előveszi a két kötőfékszárát, az asztalra teszi.

– Válasszék ked! Mőlyünk bíri eszakajtani?

– Játszva! – felel a juhász. – Ide süss! Egy rántásra. Jó vót?

– Jó! – felel Sándor.

Most már rajta a sor. Egyet-egyét csavarint a kötélén, a kezén keresztül fogja.

– De nem oda ám Buda! Az én kezembe simán vót a kötél, nem csavartam a kezem fejire. Ugyan még így is nehezed lösz eszakajtani.

Megpróbálja, húzza, hogy még a fogai is kivillannak. Részletekben szakadt el, három ágra volt fonva. Ránéz Imrére, azután a juhászra. Úgy tűnt neki, hogy azok gúnyosan mosolyognak.

– No, ugye, csak eszakadt.

– Ahogy, úgy! – feleli a juhász.

– Jóccakát! – És elmentek.

Azt mondja a juhász a bojtárnak:

– Ezök visszagyünnnek!

– Mibül gondolí ke?

– Mikő ekőszöntek, nem mondták, hogy “nyugodalmás jóccakát!” De te ne aludj! Hónap maj' alszó. Ha lódobogást halló, köts fő!

– Jó van! Csak aludjék ke nyugodtan!

– Mer én nem félök ám kettőjüktü se, ha a rezes kampójú isztronga botom a kezembe vőhetöm, mind a kettőt agyonveröm vele. Különösképpen, ha az udvaron vónánk. Mer ebbe a kis helyiségbe nem tudok kellőképpen hadakozni. De az udvaron gyerőkjáték lönne leteríteni ükét. Úgy ám, Pista!

Ezzel a “priccson” (egy szál deszkaajtó volt) befelé fordult, pillanatok alatt el is aludt. De a bojtár is elaludt ám! A két betyár valóban visszament. Lovaikat megkötötték a kútágashoz. Lopakodva bementek, ajtót zárni akkor nem

lehetett, mert kócmdzag volt a kilincs, esetleg azt behúzták belülrre, de ha felemelték az ajtót, szabad volt az út.

Egyébként is a pásztorok nyitott ajtónál voltak. A kötéel el volt hurokra készítve, az alvó juhász nyakába húzták, de még így is alig bírtak vele. A kútágásra húzták fel, ők meg a vedért a kútba lenyomták ketten. Csak hajszálon múltott, hogy meg nem menekült. Ugyanis az eszméletét nem vesztette el, és a kútgémet átölelte az egyik kezével – a másikkal meg a kötelet lazította a nyakán. Ezt meglátták a betyárok, s a saját kampós botjával verték a kezét meg a fejét, míg meg nem halt.

– Vót erre szükség? – kérdi Imre, mert meghatotta az az életöszton, ahogy a juhász védekezett.

– Tudjátok mög: nálam erősebb embört ne hordjon a vidék!

*

Ezt is Veszelkától hallottam, Imre beszélte el, kiszabadulása után.
De megerősítette Gajdacsi Pál, 75 éves, aki az apjától hallotta.

A vonatrablás

1853-ban megindult a vonat az Alföldön is. Miért, miért nem, a mozdonyt bikának hívta a nép.

Egyszer egy fogyatékos eszű legény őrizte a marhákat. A földjüket kettévágta a vasút vonala. A marhák felmentek a sinekre, az űr pedig figyelmezteti a legényt, hajtsa le a marhákat, mert jön a vonat.

– Dehogy hajtom – felel a legény –, ez csak egy bika.

Az űrnek kellett lehajtani, nehogy baj legyen.

Hogy a pénzszállítás is áttevődött a vonatra, a betyárokat az piszkálta, hogyan lehetne kirabolni a vonatot. Ez könnyen ment, mert még telefon sem kötötte össze az állomásokat. Egyik állomástól a másikig előfutár járt, hogy mikor jön a vonat. Kistelek és Félegyháza között volt a legnagyobb a távolság. A megállók ritka kis űrházaknál voltak. Egy ilyen űrházhoz ment be Rúzsza. Azt mondja az űrnek:

– Adjék nekűm egy bilétát.

– Műddig szóljon a biléta?

– Mi a szűsz, hát beszélni is tud a biléta?

– Dehogy! Dehogy! Meddig utaz kigyelme?

– Hát adj ék egy korona árút!

– Az még a városon túl is eviszi.

– Csak adjék, ha műgkedvelűm a rajtalűvűst, lejárom a bilétát, ha nem, amit nem járom le, visszahozom, oszt ami píz jár, visszaadódik.

– Soha! Itt ilyen alkudás nincs! – feleli az űr.

– Nem tom, van-ű olyan jó rajta, mint a lű hátán?

– Őn mán űtem rajta, jobban dűckűl, mint a lű. Me amék lűhoz odatapad a lovas, az csak ringás.

Még volt egy űra hossza a vonatjűvűsig, így beszélgettek. Kimentek a pályára is.

– Hogy vannak ezűk leszűgezve? – kűrdi Sándor.

– Így ű! – mutatja az űr.

– Hát mivel hűzik ki ezt a vassűzűget?

– Van annak hűzűja – feleli az űr. – Nemsoká fűl lűsz az egűsz szűdve, mer ez műsodrendű Rűsica-sin. Osztán a keleti expressz vonat műg akar indűni Eurűpán kűrűsztűl, aki csak az orszűgok fűvűrosainál áll műg. Ki lűsz e' mind cserűlve Rűsica elsűre, diűsgyűri, űzdi sinűkre.

– Még én is egyűnnék munkásnak! – így Sándor.

– Biz az jű lűnne, mer olyan nehéz pályamunkást kapni.

– Nem olyan messze vagyok én, maj' tudakozűdok abba az űdűbe – mondja Sándor.

Jűn mår a vonat, felszall Rűzsza. Dűlűngél ide-oda, vűgre leűl. Azt mondja a szomszűdjja:

– Kicsit döcög, ugye szomszéd?

– Az a baj, nincs kantárszára – feleli Sándor. – De azér végigmék benne, vagy nem szabad?

– Végig szabad menni, csak leülni nem szabad, ha nem oda szól a jegy.

– De neköm bilétám van – mondja Sándor.

– Egy kutya az, egyik kutya, másik eb!

Végigmegy. A sok medália a nyakba, aranyláncok derékba téve, rajta az aranyórák. Nagy, kövér aranygyűrűk. Férfiak mellén is vastag aranyláncok. Hizlalta a szemét a betyár. A legközelebbi megállónál leszállt, a cimborák már várták. Nagy megbeszélést tartottak.

– Nem szeretők az állammal kikezdeni, mer az hatalmas ám, nem úgy, mint a vármögye – mondja Sándor.

De mind biztatta.

– Úgy löhetne, ha egy megállónál főmönnének, kifosztanánk őket, de hogy gyüvünk le! Etörik a lábunk, ha lüegrunk.

Addig tárgyalgatták, hogy eszébe jutott Sándornak: a sínszegek Kisteleken a raktárban vannak, ott a krampács is meg a sínszeghúzó.

– Főszödjük a sínöket. Akkó nem lösz útja!

– Elébe kéne egy fát tönni – javasolja valaki.

– Maj' módját ejtjük valahogy – mondja Sándor. El is határozták, hogy mikor hajtják végre.

Be van sötétedve, szombat este van. Tíz ember lóháton halad Kistelek felé. Megállnak az erdőnél, három halad a síneken. Odaérnek a munkásfészkerhez, kihoznak öt-hat krampácsot, sínszöghúzgálót, mennek a társaikhoz. Lórakapnak, nyargalnak Pálmonostora felé. Szeretnék a holdat felhő alá parancsolni, de az bizony ki-kinéz rájuk.

Megállnak a kiszemelt helyen, lovaikat a közeli útszéli fákhoz kötik. Egy ember a lovaknál marad, a többi a szerszámokkal megindul. Kezdi a síneket abajgatni, bizony ez nekik szokatlan munka. Mikor a slipperszegeket kiszedték, aztán már gyerekjáték volt a többi. Tíz méter hosszan szedték fel a síneket.

– No “vasbika”, most mönj tovább! Ugye mos mán maj' heányzik a négy láb?

A vasútárokba ledobálták a síneket, slipperfákat, szerszámokat. Ők maguk is lehasaltak a vasútárokba.

Lesték, visszafojtott lélegzettel a vonatot. Szájhagyomány szerint soha, sehol, semmi vállalkozástól nem féltek, de még Rúzsa is félt itten.

– Cimborák! Most rözögök! – mondta. – Emmán nem a parasztok! Mög a gulya! Mög a vásárosok! E' az állam! A' pedig hatalmas!

Halad a vonat, mikor a bika lelép a sínről, a kocsik összetolódnak. A betyárok felugráltak a kocsikba.

– Ide az aranyt! Mind a píz is!

Oldják az ékszereket, nyújtják a bukszákat. A kifosztott kocsiknál egy-egy űr maradt. Tele a tarisznyák, menekülnek vele. Fel a lovakra, köd előttük, köt utánuk!

Egy bizonyos bécsi úr Szegedre volt küldve a leszámoló hivatalhoz. A hivatalnokok egy hónapot Bécsben, egyet magyar városban töltöttek, csak az ellenőrzés volt évente. Na tehát ez a bécsi ellenőr tette a feljelentést, hogy Magyarországon nincs közbiztonság. Veszélyben vannak az átutazók, meg az ottlakók élete és vagyona. Erre a feljelentésre Bécs elrendelte a katonaság igénybevételét. El kell a betyárokat fogni! Minden áron! Ráday lett ezzel a betyárüggyel megbízva. A későbbiekben még találkozunk vele.

Rücskös András karácsonya

Keszeg Veszélka az unokaöccse volt Imrének. Nem tartozott sem a rablók közé, sem az orgazdák közé. Dömötör testvérével és családjával ugyancsak határos volt Rükskös Andrással. Ez parancsszóra ment, ahová küldték a betyárok. No nem, hogy minden betyár küldözgethette, csak Imre meg Sándor. Hol töltsék a karácsony éjjelt Sándorék? Tavaly a karácsonyt Bakacsi csordapásztornál töltötték, de csak tízen. A többi meg, ahol akarta. Mindnek volt hozzátartozó családja, szeretője, cimborája, ahol szívesen látták, néha egész telet ott tölthettek. Bakacsié volt a rideg csorda. Ezek télen sem mentek istállóba. Szárnyékok voltak nekik csinálva, gizgaz a teteje. Ide iparkodott tíz lovas, vágott – azaz kurta –, derékig erő ködmönben, ráncos gályában. Enyhe volt az idő, két ujjnyi hó, ha esett, nem több. Nem találják Bakacsit a szárnyéknál.

– Hé! Hé! Münk vagyunk!

Erre előkerül Bakacsi, a kunyhó melletti kamrából. Fagyús kezét kenceficéli ködmönéhöz.

– Adj' Isten, pajtás!

– Fogadj Isten! – feleli Bakacsi.

– Hányra való van? – kérdé Sándor.

– Húsz személyre – felel a csordás.

– Mikor lösz kész?

– Két pipaszó mögválaszti!

– Keszeg Vészélka nem járt itt?

– Nem!

– Akkó máma estére mög kő neki jelönni!

– A bötlehömösök? – kérdé Bakacsi.

– Ühüm! Még az öccse is mondta, hogy ú vót, Rükskös.

– Mindön tisztázódik estére.

– A kubikba vótak a testök?

– Ott, de mán évitték ükét.

– Fokossal verték ükét agyon! Csúnya munka! Gyerököket! Méghozzá bötlehömösöket! Kukoricaszárbú vót a bötlehöm! Szögényök! – sajnálkozik Bakacsi, de már a paprikást forgatja a bográcsban. A tíz betyár végigül a szárnyék tövében, pipáznak. Egy ember a töltésen nógatja lovát a kocogásra. Semmi kedve annak, nagy darab földet bejárt az már ma. Lefordulnak a járt útról, már ott is vannak a cserénynél. Keszeg leugrik a lováról, egy cölöphöz köti, mert reggelig ő sem megy el innen. Odafordul a pipázókhöz, süvegéhez csapja a kezét, megáll Sándor előtt.

– Adj' Isten!

– Neköd is! – felel Sándor.

Keszeg áll, nem mond semmilyen sem.

“Maj' mondi, ha akari, harapóval nem szödöm, se nem adom a szót!” De ez csak gondolat, Imre már ismeri Sándor minden rándulását. Ő kérdez:

– Vótá?

– Vótam.

– Igenyösen onnan gyüössz?

– Onnan.

– Mit tudta mög?

– Esött a hó tegnap, de a vérnyomok látszanak.

A tűz utolsót lobban a bogrács alatt.

– Kész! Lőhet önni – mondja Bakacsi.

– Elsőbb a dogom igazítom ě Rücskössé – szól Rúzsza Sándor. Feláll, a szemében ott bujkál a zöld láng. Aki ezt ismeri, az már remeg.

A cserény háta mögé megy a lováért, rövidre fogott kantárszárral, már vágta is a töltés felé.

– Várunk! – kiált utána Veszélka Imre.

A lóról szakad a hab, mire a Tisza széli nádashoz érnek, egy igen jól elrejtőzött tanya felé. Bezörget a keresztvasas kisablakon.

– András! Hé! Nem mozdul semmi.

– Hallod-e? ěn vagyok!

Beugrik a kerítésen, az eresz alatt tapogat valamit. Megvan. Egy tál paprikás. Orrához emeli, semmi hagymaszag. Tegnap! E' még máma nem övött itthun! Most a Hajdában iszogat! Utána!

Lakottabb helyre ért, a kutyák felüvöltöttek. Már csak a Tisza választja el a kocsmát őtöle. A csónak a túlsó parton. Ide kell csalni Rücsköst. Ő azt nagyon jól tudta, hogy az öccsével a jel a vadlúdgágogás. Balkeze hüvelykujjával megfogta a gigáját:

– Gá! Gá! Lit! – ilyen hangokat hallatott.

– Gá! Gá! – újabb gágogás. Sándor behúzódott a kanyarba.

A kocsmában csak Rücskös volt meg Misic, a tót fuvaros. ěppen azt mesélte, hogy a városkapitány elfogatta, s hogy húzgálta a körme alá a szálkákat.

– Kinn mög vadludak húznak, még a szárnyuk csattogása is hallik. Kimék mán, mögnézöm – mondja Rücskös.

De ő tudta, hogy ezek nem igazi ludak. Csónakba ül, megkerüli a zombékost, a jel irányában kiköt.

– Te vagy? – kérdi.

ěn hangzik a felelet.

Mikor összeérnek, akkor ismeri föl, hogy nem az öccse.

– ěn vónék! – szól Sándor. Rücskös hátratántorodik. – Te!

Sándor a csárda felé int.

- Vannak-ë?
- Csupa magam, sönki több!
- Sönki?

A tekintetük gyilkol, hallják egymás szívverését.

- Nem járt erre sönki?
- Nem – feleli Rükskös.
- Bötlehömösök se?

Rükskös rendben volt vele, hogy leszámolás lesz. Nem vár már semmire, nekiugrik Sándornak, egyenest a torkát kapja el.

– Te!

Erre nem számított Sándor, dulakodnak, a földre akarnak vágódni. Esés közben rántja meg Sándor a mordály ravaszát, ő került alul, de a lövés a torkát érte Rükskösnek, a száján lövellt a vér vastag sugárban kifelé. Sándor arcát is lefröcskölte.

Rükskös a végét járja, Sándor föléje hajol.

- Osztán kik vótak?
- Nem tom. Két gyerök. Huszonnégy krajcár vót náluk.

Horkantott még egynéhányat, kinyúlt, meghalt. Sándor lova előjött, a halott fejéhez állt.

– A holtnak a lábához kő áni, még annyi tisztösségöt se tudsz, hóka?

Aztán átvezeti lovát a töltésen, vágóban indul. Gá! Gá! Gá! Igazi vadludak húznak délre. Az arcáról a vért hóval mosta le. Hull a hó. Rüksköst betakarja.

Még éjfél sem volt, ott volt újra a csordásnál. Már a harmadik pipaszójárta vártukban.

Veszelka megpillant Sándor kezefején egy vércsöppet.

– Tanákoztatok?

Bent a pásztorok a betlehem előtt éneklik:

“Mert ma születött a te üdvösségtök!” Egyik születik, a másik hal.

Sári Jánosné

Már nagyon fogytak a betyárok. Volt, aki kiöregedett, volt, aki megnősült, aki megszede magát, aztán letelepedett. Lazán ment a betyárság, különösen azok húzódtak el, akik 67-ben amnesztiát kaptak.

Gajgonyában lakott bizonyos Sári János. Jómódú ember volt. Egy – a bandához tartozó – Csicsadó nevű ember járt oda inkopányolni*, hogy álljon be közéjük.

Mindig este mentek, lóháton. Tudták, hogy a felesége nagyon ellenzi, ezért be sem mentek a házba, hanem az udvarra hívták ki.

– Hogy milyen jó lösz! Nem kő érte dógozni! Átmögyünk a Tiszántúlra, a Tiszán áthajtjuk, igényösen visszük Szabadkára, a tethelyre. Enné könnyebben nem élsz!

A felesége sejtette, kik azok.

– Ugye betyárok?

– Azok hát! Csalnak nagyon. De én hozzájuk is állok!

– Nincs ke rászorúva!

– De azért nem kő dógozni. Mög akkó mindég üldöznek, ha nem hajlok a szavukra.

– Ha émén ke, fölállok a poszmatra**, onnan kajabálom, hogy Sári János betyár lött.

Rövid időn belül Sári János meghalt. A betyárok azt hitték, hogy Sári Jánosné csinált az urának valamit, mert ellenezte, hogy közéjük álljon. Attól kezdve Sárinét mindig üldözték. Utóbb már csak subában, felöltözve feküdt a padon. Ha már a kutyák ugattak:

– Jaj, a betyárok! – ugrott fel; nagygazda volt a szomszédja meg rokona is, menekült oda. Egyszer olyan közel értek hozzá a betyárok, hogy a suba szélére lépett a ló. Elesett, megrugdosták. El is pusztult volna, ha a betyárok közeli elfogatása meg nem történik.

Én ezt az unokájától, a hetvenkét éves Gémes Rozáliától hallottam.

**inkopányolni* – rábeszélni

***pázmát* – trágyadomb, szemétdomb

Rúza Sándort elárulják

Az első rabságuk alatt egy betyár összeállt Veszelka Imre Örszével – úgy emlékszem, Tisóczki nevűnek volt mondva –, de Pisze Matyi ezt mindjárt besúgta Imrének, mert ő is meg Pisze Matyi is Kistelek határában lakott.

Ahogy Rúzsa Sándor meg Veszelka hazajött, mindig bújdosásban voltak. Hol erre, hol arra, csak nagy ritkán mertek hazavetődni. Hogy a fejdíj ismét kítűzetett rájuk, elhatározta Örsze meg a betyárja, hogy elárulják őket. Először: Imrétől sem kell majd rettegnie, másodsor: a pénz is nagyon kellene! Igaz, ő is betyár volt, de ő azóta nem ment velük, mióta a háborúból hazajöttek, ő a kegyelmi időt nem szegte meg.

A városban meg már Ráday nagyon veszett volt, hogy nem képesek ilyen bandát elfogni. De azt Ráday sem tudta, hogy a betyárok bent vannak a tanyák közt, mint családtagok: sok esetben a betyártól kérdezték, nem látta-e a betyárokat? Az aztán eligazította őket úgy, hogy egy pár napig kóborolhattak. A városi bűnüldözési hivatal meg szintén pangott, mert ők Rádayra hárították a munkát.

Hanem egyszer beállított egy betyár a főkapitányhoz, és azt mondta:

– Kapitány uram! Én mögmondom, hun löhet efogni Rúzsa Sándort.

– Mondja kend! – felel a kapitány.

– De díj üti-e a markom?

– Mihelyt Rúzsa Sándor tömlőcben van, jöhet kend a díjért. De hogy aztán hogy tudja kend felhasználni, az megint más kérdés.

– Ha mög lösz fogva, nem árthat – feleli a betyár.

– Abban igazat adok kendnek, de a sárkánynak is hét feje van, ha egyet levágnak belőle, még hat életben marad, még az a hat fej tud ártani!

– Az a', bátya! Erre is köllött vóna gondónom!

– Hát akkor föladja kend?

A betyár a levett sapkát tartotta a kezében, a másik kezével a feje búbját kezdé vakargatni. Ekkor lépett be Ráday, még a kapitány utolsó kérdését hallotta.

– Jó reggelt, kapitány úr!

– Kívánok az úrnak is! – felel a kapitány.

– Akaratom ellenére hallottam, hogy ez a jóember nyomra akar bennünket vezetni.

A betyár már nagyon táncolt volna vissza. De azt mondta Ráday, addig a várost el nem hagyhatja, míg meg nem mondja, hol van Rózsa Sándor, a banda feje. Mivel úgyis azzal a szándékkal jött, hogy feladja őket, hát megmondta:

– Vasárnap este a Büki csárdába mulat, a legkedvesebb szolgáléányával, Fekete Rozinával. Ez a szeretője Rúzsanak. Ilyenkő egymaga gyün, ha nem csak mulatni gyün. Ezt Rozina maga mondta neköm. A Büki csárda a Csongorádi út szélibe van, Csongorádtú tíz mérföldre. Ennek a Rozinának vette

Rúzsa Sándor az aranygombos piros bársonykabátot a vásárban, mikor sikerült elugrania az ő segítségével a pandúrok elől.

Ráday azt mondta a betyárnak, addig bent marad, míg az elfogásnak vége nincs, mert így már nagyon sok katonát, perzekútort, zsandárt elpusztítottak a betyárok, hogy ide csalták, oda csalták őket. Okult már Ráday is.

Abban a reményben, hogy a pénzt megkapja, a betyár ott maradt, persze, be volt zárva.

Rúzsa Sándor meg is jelent egymaga a Lebukiban. A kocsmárosnétól bort kért, meg azt kérte, hogy állítson ki strázsát. Az Rozina lett volna. De alighogy kiment a lány, már ment is vissza, mondván:

– Gyűnnek a fegyverösök!

Erre Rúzsa felugrott, ki az istállóba, fel a lovára, ráhasalt, ha üldözték, igencsak így menekült. Egyrészt azért, hogy a lónak is könnyebb, másrészt azért, hogy a golyónak ne legyen célpontja. Még veregette is a lova nyakát, az idegesen toporzékolt, horkolt. Messziről megszimatolta az idegen ló szagát. Árkot kellett ugratni neki, mert csak így nyerhetett nagy egéruat. Még azt az árkot Rúzsa soha nem ugratta át. Ráhasalva a ló hátára, térdével a hasát szorítá, mintha egy személy lett volna a ló és lovas. Hopp! Sikerült! Akár vissza is nevezhetett volna rájuk, de mérges volt, hogy egy szerelmes éjszakát elraboltak tőle. Már csak bandukolva ment, mert tudta, hogy a katonák azt az árkot át nem ugratják. Addig ő akármelyik tanyában eltűnik.

De nem így történt ám!

A tömörkényi úton szintén üldözőbe fogta egy másik csapat. Ezeket későn vette észre, mert a nádistól nem látszottak. Talán, ha a magányos lovas futásnak nem ered, nem is üldözik. Ugyanis azt gondolták, hogy a betyárok bandásan járnak. Nosza, utána! Kevés volt az előnye, mert majdnem lőtávolságban volt, ő ezt egykettőre megnövelte volna, de olyan szerencsétlenül járt, hogy egy egészen kis, kopott gödörben botlott meg lovának a lába, s ezzel egyidejűleg bokában az ő lába is megficamodott. Máskor árkokat, magaslatokat ugratott, most ebbe a csekély kis gödörbe kellett belevesznie. Persze, közrefogták, megismerték, megkötözték, szekeret rendeltek a legközelebbi tanyából, és Félegyházára szállították be. Ehhez a városhoz volt legközelebb az elfogatási helye. Itt töltött két napot, megbilincselve, majd aztán Ráday átkérte Szegedre. A feladó betyár megkapta a pénzt, letelepedett a kisteleki határban lévő rozoga tanyáján. Azt hitte, minden be van fejezve. De ezt a szavát Rózsa Sándornak mindig eszében tartotta:

– Ha cimbora árúna be, kögyetlenebb tunnék hozzá lönni, mint a veszőtt kutyához, még a börtönybű is mögbosszúnám!

Ez a szó nem hagyta nyugodni, mindig a fülében csengett.

Hogy Rúzsa Sándor bent volt a szegedi várban, a többit már könnyű volt összeszedni. Bekerült Piszte, Nocski, Csicsadó, Pókai, Nagymihály. Még Veszelka mindig kint volt. Már üzenet is ment hozzá egy foglártól, hogy ezer aranyat hozzon egy este magával és ennek a foglárnak adja oda.

Mert, hogy érhetővé tegyem a dolgot, a betyárokat engedték a hozzátartozókkal beszélni. Ők meg a rejtekhelyen hallgatták, mit beszélnek, ki van még kint, merre bujkál stb. Így tudta meg Rúzsa Sándor is, ki árulta el. Még maguk a nyomozók is, mint mai bűnösök, gyilkosoknak tették magukat, úgy vallatóztak a betyárok közt, beszéltek el saját bűneiket, ami nem is volt, hogy majd azok is vallanak. De bíz azok nem vallottak!

Veszelka megkapta Rúzsa üzenetét. Ő már sejtette, mi rejlik az egész megett. Ő is örült a leendő bosszúnak, mert Örsze őt is csúffá tette. Mióta csak kiszabadult, aztán Örszét hűtlenségben találta, mindig fente rá a fogát. De nem adódott alkalom a bosszúállásra.

A szegedi vár előtt sétál a foglár. Sötét alak közeledik.

– Állj! – kiált az őr. – Jó barát!

– Takarodj vagy lövök!

– Kigyelmed se ellensége az aranyaknak! Az mög hullik, ha csöndesebb a szó.

– Mit akarsz?

Az idegen belemarkol a zacskó aranyba, úgy csillogtatja meg az őr előtt.

– Mit kívánsz?

– Engedd ki Sándort!

– Inkább az életem kérd!

– Akkó csak szóni engedd. Azér is jár ennyi.

Megcsördül az arany a markában.

– Annyit megengedek – felel az őr.

A marék arany az őr zsebébe hullik.

– Sándor!

– Itt vagyok!

– Jó cimborám! Imre!

– Tudod-é, ki adott fő?

– Tudom, Kókány mögmondotta, egy jókomám!

– De bizonyos-é ez?

– Olyan bizonyos, minthogy belül vagy a rácson.

– Fővötte a píz, emönnök innét lakni.

– Ha most odamöhetnék, olyan kéjelögve végezném az utolsó gyilkolásom, mint egy szerelmet!

– Ereggy, Imre! Téged is mögcsalt az a kényó, ne élvezzék a vérdíjat!

– Eridj te, Sándor, bemék helyötted!

– Hidd ide az őrt.

– Annyi aranyt kapsz, ami egész életödre ölég lösz, ha kieresztő.
– Hát csak nem ettem bolondgombát? Zsebeim tele vónának arannyal, fejem meg nem vóna!
– Böcsületszavamra mondom, mire a váltás lösz, itt löszök.
– Csakhogy olyan nincs! Betyárböcsület? – neveti az őr.
– Eredj te, Imre! Intézd el ükét.
– Jobban szeretném, ha te mönné, bemönnék helyötted a várba.
– Úgy löhet! – feleli az őr. – Embör, embör. Hogy mikó változott el más pofájúnak, az már nem rám tartozik. De úgy próbáljatok szökni, hogy ara irgalom nekü lelülek.

Megtörtént a csere.

– De mögjárod, ha nem jön meg! – így az őr.

– Attúl nem félök – felel Imre. – Üsmeröm, milyen cimbora!

Rúzsza Sándor röpiült, mint a madár a nagy leszámolásra. Nem volt már más kívánsága. Kiért a városból, nem volt ő a gyalogláshoz szokva. Behúzódot a Makkos-erdőbe, mert meglátott egy fehér lovaskocsit közeledni. A kocsin ülök egyike beszélt:

– Milyen jó, hogy nem kö félni a betyároktul. Szépen behordik mán ükét a dutyiba. Még tegnap Veszelkát itthun láttam. Maj' becsalogatik azokat apránkint. Mer mindönkinek van ám haragosa, oszt most mán fő is merik anni, oszt éccaka möglepik ükét. Ölég vót belülük vagy negyven esztendő!

– Állj! – kiált Rúzsza Sándor egy nagy husángot felkapva.

Persze megállt a két ember a kocsival, fel is ismerték a betyárt azonnal.

– Hallottam, mit beszéttetök, de maj' mögemlögettök tük még engöm másként is! Áldva! Kőcsön këröm a lovatokat, hajnali 3 óráig! Jó háta-e? – kërdi a betyár.

– Mint a vellámlás – feleli a ló gazdája.

– Várjatok itt rá, megfizetök érte! Nem ingyenbe kévánom!

A gazda sebesen kifogta a lovat.

– Itt van, vigye kigyelmed!

Rúzsza felugrott rá. “A ló a lelköm!” Most érezte csak, hogy élő ember. Szorította, hasalta az idegen lovat.

– Jó szalad e' is, de hun áll ez az enyimhő! Ugyan hun löhet az a szegény pára. Bemén az valamék tanyába! Behozták vóna Félegyházára is, de sántított, oszt elcsapták. Maj' pártját fogik valahun.

Kistelek felé egy kis nádtetejes tanyánál állítá meg a lovat. Megköté a fához, ő maga a kúthoz ment. A kötőféket, amit a kocsinál kért a ló gazdájától, felerősíti a kútágásra. Akkora hurkot csinált rajta, hogy egy ember feje beleférjen. Akkor odament az ablakhoz, megkocogtatta:

– Cimbora, gyere ki!

- Ki az? – hallatszik belülről.
- Én vagyok, a komád, nyisd ki az ajtót!
- Kinyílt az ajtó, a koma reszketett, mint a nyárfalevél.
- Kerüljél beljebb, jókomám!
- Tudod-ë, mér gyüttem?
- Meglátogatni – szól a koma.
- Nagy oka lõhet, ha én a várjú ide gyüvök.
- Gyere be, jó cimborám, egy kicsinség iszogatunk!
- Tán a vérdjúbul bort is vötté?
- Ne izélj, Sándor, mit beszélsz?
- Tudod-ë, mi jár az árulónak?
- Irgalom! – Lerogy Sándor elõtt, õsszetett kézzel kõnyörög.
- Te lõszöl a fekete listámon a pont, mögérté rá!
- Kögyelöm! Kögyelöm! Irgalom!
- Nincs! – feleli Sándor.

Vakszemen vágja ököllel, húzza a kútágashoz az eszméletét vesztett embert. Bedugja a fejét a hurokba, meríti le a vödröt, az ember fent lóg a levegõben. Aztán be az asszonyhoz.

- Istenre kérem kendet, irgalmazzék!
- Hun a píz?
- Ott a fejaljba! – felel az asszony.
- A fejem díja! – A csak ért valamit, de a tietök, egy fabatkát se.
- Kiveszi a fej aljból a botosszárba õmlesztett aranyezüst pénzt.
- Nem használhatók, áruló kutják! Maj' mást boldogítok mög vele!

Az asszonnyal nem sok baja volt, hajánál fogva akasztotta fel az ura mellé, de egy kötéllel csak megerõsítette. Addig fogta az ostorfát, míg mind a kettõ meg nem fulladt. Ez Imre helyett is volt.

– Életöm listáján az utolsó nagy, fekete pont a cimborám, a komám lõtt, mög ez a hütlen fehércseléd.

Viszi a fejdíjat Rúzsa Sándor. Gondolom szerint kétfelé választja a botosszárban lévõ pénzt. Fele ide, fele oda. Dolga végeztével a lóhoz megy, felül rá. Nem messzire lecsellen az útról, egy romos háznál áll meg. Nem lakhat itt senki, csupa dudva minden. Kutat a ház belsejében. Mikor kijön, gyönyörű debreceni bőrkivarrásos szúr van a nyakába kanyarítva. Csak úgy panyókára gombolva. Bicskával a botost az osztályon kettévágja, felit a szúr õblös zsebébe csúsztatja. A másik felét viszi magával.

Az a szürkéért, emez az õré. Mind a kettõt megfizeti becsülettel!

Mikor Rúzsa a lovat elvitte, a két ember így beszélgett:

– Még hogy itt várjuk mög? Hát az ördög, aki belebúvik! Hogy belénk lűjön? Semönnyier se! Csak beljebb az erdőbe. Onnan azé lesünk! Emidé mönjünk, ne abba a felibe, ahonnan ú kigyütt.

Nem is sokára jön a lovas visszafelé, nagy sebesen leugrik a lóról, a szűrt rádobja, már megy is gyorsan.

– Möggyüttem! – kiált vissza az erdőbe.

Hallja a két ember, de míg nem virrad, nem jönnek elő.

– Sose lőhet tunni... !

Mikor az őrhöz visszaért Rúzsza, odanyújtotta a harisnyába a pénzt:

– Fele koponyám pénze, kendé! Kend jót tött velem, én mög kenddel.

– Ezt se hittem vóna – feleli az őr.

Imrét kiengedte, Rúzsza bement helyette. Még megcsókolták egymást, úgy váltak el.

– Úgyis ide kerülök én is! – mondja Imre.

*

Ezt a históriát én apósomtól hallottam, de mások is így mondták el.

Két vándor ember ott volt éjjelre meghúzódva, annak a háznak az istállójában, ahol ez történt, s addig egyformán van a beszéd, amíg az asszonyra került a sor. De azok azt állították, hogy az asszonyt nem akasztotta fel Rúzsza Sándor.

Veszélka hazajön

Jön egy szomszédasszony a Veszélka-tanyába.

– Jaj, Eszter lelköm, úgy hallottam, gyün az urad hazafelé.

– Csakugyan?

Összecsapja Eszter a kezét. Tudniillik, akkor az ura a Balkánon volt valahol katona.

– Krisztusom! Mi lösz itt? A két gyerek! A Gyura mög az András! Szűzanyám! Takard el a kötőddel szögény magzatjaim!

Eleven két gyerek, az egyik négy-, a másik kétéves. Készít is, várja az urát, remeg is.

– Szent Antal! Könyörülj szögén porontyokon.

Úgy másnap délután a város felől közeledik egy magányos férfi. Eszter felismerni véli az urát, andalogva megy eléje. De a férj a szegedi asszony testvérétől már mindent tudott. Eszter nem bátor, nem ugrik a nyakába, mintha nem is lenne jussa ehhez a tétova járású emberhez.

– Dícsértessék a Jézus!

– Mindörökké ámen! – fogadja Eszter. Megcsókolják egymást közömbösen.

– Jó sokáig etájolódott ked!

– Ölég baj vót a' neköm!

– Neköm még nagyobb! – felel Eszter. – Ilyen gazdaság gazda nélkül! Az a bérös is csak azon van, möre csellöngjön?

vOdaérnek a kerítéshez, két teknőhátú inges gyerek szalad kifelé, bújnak egymás mögé.

– Ezök kik? Mik? – kérdi az ember.

– Az én magzatjaim! – felel az asszony.

– Huvá lőtt a hűség, Eszter? Hun a böcsület? Hun az erkölcs, Eszter? Mindön a sárba! Csak a betyárvirágok burjánzanak? Néköm ezeket mindön nap, mindön órába látni, kinyeret darabolni nekik! Huvá tötted az eszöd, Eszter?

– De a birtokhon is szöröztem! – felel az asszony.

– Bár az is efogyott vóna, ami vót, csak egy szál ruhába lönné! Csak így ne löne, ahogy van! Hogy hínak benneteket? – kérdi a gyerekektől.

– Én Duja vagyok, e' mög: Bandi.

– Nem rösteted a nevemre körösztoni?

Nagyon verte ám a két gyereket kancsukával, de a sajátjait is. Abban az időben nem kímélték a gyereket. Nem tudott felháborodás nélkül rájuk nézni, szívében a vér soha le nem csillapodott. Még öt családja született, de az asszonnak mindég a tányérján volt ez a két fattyú. Fekvése, kelése ezzel kezdődött és ezzel végződött. Büntette azzal is, hogy csak annyi ruhát engedett neki venni, ami a testét elfedte. Ha piacra vagy templomba ment, este kimosta, éjjel beszáradt, úgy ment el benne. Beleszólása semmibe nem volt. Pedig azért a

birtokot csak ő gyarapította meg a betyároktól befolyt haszonból. Eleinte, mikor veszekedtek, az asszony megerszkírozta ezen szót felhozni:

– Soká odavót ked!

– Soká? Oszd én olyan soká nem cserételek fő!

El is halt az asszony, ki sem bírta minden családját házasítani. Aztán megnősült a férje, rávitte a mostohát a gyerekeire. Annak Szegedről hordatta a cipőket, ruhákat, hogy válasszon. Amelyik megtetszett neki, azt megtartotta, a többit visszavitték a boltba.

Mikor Veszélka Imre kitöltötte a 15 évet, hazajött, el is ment a testvéréhez, de az nem fogadta be. Mert András még akkor is kérve-kérte, mikor a 17 köblös földjét eladta, hogy ne menjen el betyárnak. De ő egy birkáért, egy akó borért, amit azon este el is mulattak – odaadta a földjét.

– Vízze vált a véröd, András? – így az Imre.

– Testvér, te mondtad azon a bizonyos estén.

– A birtokot is münk gyarapítottuk, míg odavótál – szólt Imre.

No, egyéb se kellett Andrásnak, mint ez, hogy a legnagyobb fájdalmát érdemként emlegeti Imre.

– Ha azonnal el nem hagyod a tanyát, lelüllek! Még a határamon belül se lépj, mer a halál fia vagy!

Imre kénytelen volt a dorozsmai földre költözni, egy magányos asszonnal állt össze. Mikor András öccse nem volt odahaza, csak elment Eszterhez.

– Ángyó! Adjék valamit, mer éhön pusztulunk!

Eszter adott neki valami ételmet, de azt mondta neki:

– Eridj gyorsan, de nehogy ide gyere másszó, mer mind a kettőnket agyonlú öcséd.

Egyszer azt mondja Imre az asszonyának:

– Nem soká lösz itt szegénység. Maj' tőszök én rúla!

– Halli-é kend, ha el akar mönni lopni, mán tisztuljék, takarodjék kend innét!

Így aztán nagy szegénységben éltek, az unokaöccsei adogattak Imrének ezt-azt. Úgy 1910 körül halt meg nagy nyomorban, még talán koporsót sem bírtak neki venni.

Dr. Benke Béla vallomása

Ez az úriember annak az unokája, aki a betyárok tárgyalásán szerepelt mint jogász. Amit ő nekem írt, azt én a Veszélkától hallottam, s ha nem egyformán

van is elmondva, de nagyon alátámasztja az írásom hitelességét. Géppel írta, szóról szóra így:

“Írta Esztiike, hogy a Benke család is belekerül a Rózsa Sándor történetébe. Nekünk megvolt Rózsa Sándor öregkori fényképe. Nagyon csúnya, barátságatlan tekintetű férfi volt. Alá volt írva, hány rendbeli rablással, gyilkossággal volt vádolva. Bírósági képe volt, de ha látná, elijedne tőle. Egyébként, néhány adattal én is tudok szolgálni a Rózsa Sándor életéből, amit kell, felhasználhat.

A múlt század közepén Benke József, közismert szegedi ügyvéd volt a város főügyésze. Munkakörébe tartozott a város nagy kiterjedésű pusztáinak, legelőinek és földjeinek bérbeadása, haszonbéri szerződések megkötése, bérek behajtása stb. Volt egy szőlőföldje a Joó Pál hegyben, amely az akkor még csak néhány házból álló település, a jelenlegi Sándorfalva felett feküdt. Benke József abban lelte szórakozását, hogy munka után, szombaton estefelé nagy batárján kihajtott a szőlőjében lévő tanyájára, a nagy, poros városból. A betyárvilággal jó viszonyt kellett fenntartania, mert így szabadon jöhetett-mehetett. Megtörtént, hogy mikor egy nyári estén batárján nekivágott a kétórás kocsiuútnak, a nádrengeteg közepéből fegyveres lovaslegények álltak elő, elállva az utat. A batár megállt. Benke József vadászpuskája a lábánál hevert, de nem nyúlt hozzá. Ekkor egy lovaslegény a kocsihoz lépett, majd megbillentve pörge kalapját így szól: «Nyugodalmas jó éccakát a tekintetös úrnak!» – és a fegyveres legények eltűntek a sötét nádasban. Ez volt a betyárbecsület. Megtörtént az is, hogy a tanyáján megjelent egy fegyveres lovaslegény, és a tanyásnak azt mondta: «Ma este 12 embernek vacsora legyen, birkapaprikás, bor, foszlós kalács.» A tanyás tudta, hogy ezt két úr parancsára kell megtenni, mégpedig a tekintetes úr meg a Rózsa Sándor parancsára. Napáldozat után ismét megjelentek a lovaslegények, mivel a vacsora elkészült, megparancsolták, mindenki hagyja el a házat. Ha ez megtörtént, egy puskalövésjelre, mintha a földből jöttek volna ki, ott termettek a betyárok, ittak, ettek kivilágos-virradatig. A tanyából azonban semmi el nem tűnt. Csak néha az történt, hogy vacsora közben elbújt a holdvilág, hát, hogy világítás legyen, meggyújtottak egy széna- vagy szalmakazlat, ez világított reggelig. Egyébként Benke József és családja személyes ismerős volt Rózsa Sándorral. Még a boszniai okkupáció* idején híre járt Szegeden, hogy talán a háború is kiüthet, ezért többen is vidékre menekültek. Benke József is felpakolta családját az öblös batárjára, hogy a közeli tanyájukon keressenek menedéket. Azonban útirányt változtattak, a Fehér-tói nádrengeteg közepén Rózsa Sándor menedékhelyének lettek vendégei. Leszerelték a hintó kerekeit, hogy a nádasból ki ne látsszon. A vendéglátás szívélyes volt, a veszély elmúltáig néhány napot itt töltöttek. Enni-innivaló volt, kolbász, szalonna, nagy, kerek

sajt, finom bor a papok pincéjéből akadt bőven. Még a csecsemőkorban lévő családtagjának is akadt dajkája, mert ha sírásra fakadt, Rózsa Sándor ringatta álomba a kis Ferkót. Hosszú évek múlva már Benke Ferenc jogász volt a szegedi törvényházban, amikor ott találkozott Rózsa Sándorral. Megindultán csak ennyit mondott:

– Sándor bácsi, hát itt kellett magával találkozni?”

*a *boszniai okkupáció* 1878 júliusában kezdődött; Rózsa Sándor ebben az évben halt meg a szamosújvári börtönben, ahová 1872-ben került, B. B. visszaemlékezése tehát a dátumot illetően téves

A betyárvilág vége

Rózsa Sándor tömlöcben van, a bandája bujkál, ki erre, ki arra. Most már felszámolják őket. Bátorabb a lakosság is. Mindenki várhatja, hogy elfogják,

haragosa kerül mindenkinek. Most már jelentgetik fel egymást: “Ez is veled tartott”. “Ez is orgazda volt.” Igencsak éjjel mentek a följelentettért. Egy kovácsmester is bekerült a bíróságra, hogy Rúzsa sűrűn járt hozzá. A bíróság a vallatás után sértetlenül elbocsátotta, mert igazolást nyert, hogy csak a lovat patkoltatta nála.

Rúzsa Sándor után elfogták név szerint: Veszelka Imrét, Keszeg Veszelkát, Csicsadót, Nagymihályt, Drinkóczit, Piszét, Suszter Jánost, Kókait, Racskát, Veszelka Pétert, Kőművest, Betyár Pistát és még sokakat.

De nem ennyi volt befogva, rengeteg! Ha nem bizonyult rájuk semmi, kiengedték.

Nem akarom felsorolni a kínzóeszközöket, de a szöges bölcső volt a legveszedelmesebb. Azt nem bírta ki Csicsadó, belehalt. Ment a szorító, a sütögetések, a gúzsbakötések, huzavonásan ment a vallatás.

Egyszer aztán, mikor már 31 gyilkosságot beismert Rúzsa Sándor, köztük vagy 10 perzekútort, kérdezte az ügyész, ezt vagy azt miért tette?

Csak ezt válaszolta:

– A' kéröm, igön nagyon megszógát a halálra!

Ennél egyebet nemigen felelt. Hanem mikor azt a kijelentést tette: “Én mán unom! Eddég a subások, gubások vallattatak, mosmán gyűjjenek a pantallósok sorba!” – megijedtek a bírósági tagok, mert akarva, akaratlan mindnek volt összekötetése a betyárokkal. Ők nem is üldöztették szívesen, csak tessék-lássékképpen. Mert akkor ki nem léphettek volna a városból birtokaikra vadászni, halászni, szórakozni. Kénytelenek voltak még elfogadni is a “Sándor gyerektül” egy jó lovat, egy ürüt stb. Most a Sándor kijelentésére észbekaptak, éjjel a börtönében felkeresték Sándort, és a lelkére beszéltek: Hová gondol, ha őket belekeveri, föltétlen halál vár rá! Hat halál is kevés volna az ő elkövetett bűneiért! De ha nem keveri bele őket, annyit segítenek, hogy nem lesz halál a büntetése. És ha él az ember, addig reménye is van. Lám, az első büntetéskor is kegyelmet kapott. Így aztán Sándor megnyugodott. Rövidesen el is ítélték őket. Sándort életfogytig, Veszelka Imrét 15 évre a Palásthy-gyilkosságért meg a vonatrablásért. Egy kömpöci 10 évet kapott. Veszelka Péter kötél általi, Piszé életfogytos, Veszelka Jóska orgazdaságért szintén kötélre. Suszter János 9 évet kapott, két gyilkosságot vállalt el.

40 esztendei garázdaságtól, lopástól, rablástól, gyilkosságtól menekült meg a lakosság a betyárok felszámolásával. A szegedi urak is azon voltak, mentől messzebb kerüljön Rúzsa Sándor. A szamosújvári börtönbe került, itt varrta a pitliket. Mikor kísérték a vonatra, a keze meg volt bilincselve.

Ahogy haladt a vonat vele, tanyák, fák, pusztaságok futnak visszafele. Rúzsanak mind ismerős ez a táj. Halad a vonat a halál felé. Feláll, bámul az ablakon kifelé. A mellkas hullámzik, a szív melegedni kezd. Onnan tör utat

magának valami fel a szemig. Gördülnek a könnyek a borostás arcon végig. Nem szégyelli már, ez az érzés ismeretlen volt előtte. Van már imádsága, mormolja is:

– Nem látlak többet, érzöm, Alföldem, királyságom, annyi időn köröszkül menedéköm, hazám, házam, búvóhelyem! Mindön fátul, bokortul, nádistul, mindön ingovántul búcsúzó, akik mind-mind befogadtatok, rejtegettök, sose látlak többet!

A vonat nem törődik senki fájdalmával, az csak fut-fut zakatolva, szállítja Rúzsát Szamosújvárra. Itt nem látott egyebet, csak köveket és rideg falakat. Nem sokáig bírta a rabságot. Megkapta a tüdőbetegséget, utolsó idejében már csak a madárhangokra csillogott fel a szeme. Meghalt 1878-ban, Szamosújváron.

Utószó

Különleges könyvet tart kezében az olvasó. Különlegessége nemcsak az, hogy írója hat elemi végzett parasztasszony, aki a mindennapi nehéz földmunka után éjszakánként vetette papírra ezeket a betyárhistóriákat; hanem szokatlan ennek az írásnak keletkezéstörténete is. Gémes Eszter, kora

gyermekségétől nehéz fizikai munkát végző, két szerencsétlen házasságától megcsömörlött asszony, akinek emberi magányát, szépre vágyását már nem elégíti ki az olvasás – 47 éves korában kezdett írni, de úgy, hogy eleinte gondolkoznia kellett egyik-másik betű formáján.

Hogy érzékelti tudjuk, milyen óriási dolog iskolázottság nélkül és a körülmények ellenére “bekerülni az irodalomba”, néhány szót kell szólnunk az életéről. Gémes Eszternek ugyanis ez a második kiadott könyve, önéletrírását *Mindig magam* címmel 1979 végén jelentette meg a Magvető Kiadó.

1901. október 8-án született a szegedi tanyavilághoz tartozó Balástyán, szüleinek tíz gyermeke közül ő volt a negyedik. Bár az iskolában “első” tanuló volt, fel sem vetődött a gondolat, hogy tovább tanuljon. A hat elemi elvégzése után a család gazdaságában dolgozott. Szülei nagyon különböző emberek voltak. Édesanyja analfabéta, akit a nyolc élő gyermek gondja s a korai özvegyesség megkeserített, megkeményített. Gyermekeit az íratlan paraszti erkölcs megtartására nevelte, s szigorával még asszonylányai sorsába is beleszólt. Gémes Márton, az édesapja, földműves és afféle falusi ezermester volt, aki esténként a petróleumlámpa fényénél könyvtárból hozatott könyveket olvasott fel, vagy olvastatott a gyermekeivel. Gémes Eszter első olvasmányélményei: az *Egri csillagok*, a *Csataképek*, a *Grant kapitány gyermekei*, a *Bőrharisnya* és *Az utolsó mohikán* voltak. Apja, példaképe, az első világháborúban szerzett betegségében 1920-ban meghalt, őt pedig – hogy húgai is férjhez mehessenek – 24 éves korában hozzákényszerítették a tőle testben-lélekben idegen Veszelka Andrásához. Első házasságának különélés, majd Veszelka András halála vetett véget. Második férjét, Bozó Pált józan számítással (egy más mellett volt Sándorfalván a portájuk) maga választotta 1939-ben, de hamarosan kiderült, hogy a dolgos, öntudatos asszony most is rosszul választott. 1947-ben tőle is elvált, s immár harmadszor kellett új életet kezdenie.

Először 1948-ban, Móricz Rózsa Sándor-regényének hatására fogott tollat. Évekig élt a Veszelka családban, úgy érezte, hogy sok hiteles történetet tud a betyárok viselt dolgairól. Az a szándék ösztökélte az írásra, hogy kiigazítsa az emlékezetben, a hagyományban romantikus szabadsághősként élő betyárvezér alakját. Ő a “nép” korabeli véleményét akarta a betyárokról megírni, azt, hogy nem a szegények védelmezői, hanem kegyetlen zsarnokok, gyilkosok, gazemberek voltak.

Leírogatta hát egy füzetbe először azokat a betyártörténeteket, amelyeket fiatalasszonyként a Veszelkaktól hallott. Majd tudatos gyűjtőmunkába kezdett. Kikérdezte az öregeket egykori élményeik felől, elolvastatta a Rózsa Sándorékról szóló újságcikkeket, s az így gyűlő emlékanyagot csiszolgatta. Egy-egy epizódot tízszer is újrafogalmazott. Mert ő nemcsak a pusztá igazat

akarta leírni, hanem úgy akarta továbbadni a hallottakat, hogy az élménytadóan szép legyen. Ez a kötet húsz év munkájának eredménye, a folklór és az irodalom sajátos ötvözete.

Gyakran ott látjuk Gémes Eszter hivatkozását az egyes történetek elején vagy végén arra, kitől, mikor hallotta az esetet, s ő hihetőnek tartja-e azt. A minden áron való hűségre törekszik írásában, legfontosabb forrásairól ezt mondja:

“Szegeden lakott, a Vásárhelyi sugárúton Bodó Antalné, Veszelka Ágnes, a betyárok unokahúga. Ő mesélte nekem: «Sokszor vallatnak engem, még ide a házhó is kigyűnnek, de én aszondom, hírüket se hallottam. Fejig kislán koromba de sokat fölzavart édösanyám a göréba szárított húst hozni le a tarhonyába vagy a paprikás krumplibá. Mógódtam a zsák száját, vittem be egy kötöve. Ott tartották a betyárok a sok szárított húst a göréba, mindenfelé a gazdáknál. Azt barlangba nem tőhették.»

Volt egy betyár, bizonyos János, aki kilenc évet töltött a börtönben. Az volt a bűne, hogy két összedrótozott kezű embert agyonvert. Ő 1867 után került a bandába, egészen fiatalon. Magáról nem szeretett beszélni. 1930-ban halt meg. Különösen tőle hallottam sokat a betyárok dolgairól. Éjjel mesélgetett, mert otthona nem volt. Házaknál tanyázott, háموkat, subákat foltozott, nagyon nem is fizettek neki. A börtönben tanulta meg a suszterságot, nem is mondták másként, csak így: Suszter Jancsi, a vezetéknevét nem is hallottam.

Veszelka Imre is kitöltötte a 15 évet, az is kiszabadult, ő is hagyott hátra az elbeszéléseiből.

Apósom nagybátyja volt Veszelka Imre, Rúzsá Sándor legkedvesebb cimborája.”

Olyan szájról szájra hagyományozódó “igaz történeteket” gyűjtött össze, melyeknek hőseit, vagy azok rokonait jórészt maga is ismerte. A történetek színhelye, a Szeged környéki tanyavilág: szülőföldje. Ez a személyes kapcsolat hatja át minden mondatát. Természetesen és magabiztosan ír az alföldi tájakról, a betyárok búvóhelyeiről, a múlt századi (néhol még ma is látható) tanyai portákról. Hitelesek a szűkszavú betyárokról és a pletykálgató falusi asszonyokról rajzolt portréi. Gémes Eszter a “nagy mesemondók” fajtájából való; gazdag fantáziával és pontos apró részletekkel dúsítva – saját józan eszén és szűkebb közössége etikai szűrőjén megszűrve –, újra meséli nekünk az ismert százéves betyárhistoriákat. Az izes, szegedi nyelvjárásban írt párbeszéd, az egyes történetek megkomponálása, a jellemábrázolás képessége az, ami Gémes Eszter írását az átlagos népmonda gyűjtemények fölébe helyezi.

Gémes Eszter különbséget tud tenni az írott és az élőbeszéd, azaz az irodalmi leírás és a nyelvjárási beszélgetés között.

Könyvének elbeszélő magyarázó részeit igyekezett is irodalmi nyelven fogalmazni, de természetesen ez a leíró, elbeszélő szöveg is az élőszóbeli előadás szófűzését, ritmikáját követi. Históriait tulajdonképpen hallgatni kellene. Amikor bizonyos helyzeteket érzékeltet, vagy hőseit beszélteti, kevés szóval, élménytadóan ír. Stílusa azokban az epizódokban veszít feszességéből, ahol érzelmekről (szerelmi vagy becsületbeli ügyekről) szól. Hitelesen ábrázolt betyárjai ilyenkor – szándéka ellenére – sokszor a századforduló népszínműveinek romantikus “lovag”-betyárjaivá finomodnak, akik jókais pisztolypárbajjal, dzsentris, cigányzenés mulatozással, könnyekkel és rózsacsokorral fejezik ki érzelmeiket. Nyilvánvaló, hogy ezeket a stílári és tartalmi kisiklásokat meg nem emésztett olvasmányemlékei ihlették. A kötetben szereplő dalok is főleg a századforduló és a századelő műdal- és hallgatónóta terméséből valók. Mégsem hagyhattuk ki őket, hiszen a szájhagyományban is egymás mellett, egymással szoros kapcsolatban élnek a régi és az új, a népi és az “álnépi” elemek. Gémes Eszter könyve így a maga sokféleségében hiteles folklór-irodalom; azok a részletei is jellemzőek, amiket az író kevésbé színvonalasan tudott megoldani.

Küllös Imola